

პაპუნი დანიანაშვილი

სახელთა სქესისა და რიცხვის
წარმოება სემიოტიურ ენებში

ნაშრომში განხილულია სემიტური სახელის ძირითადი კატეგორიების (სქესისა და რიცხვის) საკითხი.

წიგნი განკუთვნილია სპეციალისტებისათვის; იგი გარკვეულ დახმარებას გაუწევს უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის სტუდენტებსაც.

გადაეცა წარმოებას 12.4.63; ხელმოწერა დასაბუქლად 16.12.63;
ანაწყოების ზომა 6×10; ქაღალდის ზომა 60×92; ნაბეჭდ თაბანთა
რაოდენობა 13,5; სააღრ.-საგამომცემლო თაბანთა რაოდენობა 11,39

შპსნი აი კაპ.

შეკეთა № 526

№ 00053

ტარაჟი 500

თბილისის უნივერსიტეტის სტამბა, თბილისი, ი. ჰავეშაჰაძის პროსპექტი, 1.
Типография Тбилинского университета, Тбилиси, проспект И. Чавчаваძის, 1.

რედაქტორი

ბიორბი წერეთელი

წინასიტყვაობა

სემიტურ ენათა სტრუქტურის საკითხებზე მუშაობის დროს, რამდენიმე წლის წინ, შევეხეთ სახელის ტიპთა ისეთ წყვილებს, რომელთა ფუნქციებიც მონაცვლეობს საპირისპირო მორფემების მიხედვით (A მხ.: B მრ.; B მხ.: A მრ.). ამასთან დაკავშირებით საკითხი წამოიჭრა სქესისა და რიცხვის შინაგანი ფორმების რაობის შესახებ. გავითვალისწინეთ რა ის გარემოება, რომ სახელის ესა თუ ის ტიპი მხოლოდ გარკვეულ პირობებში გამოხატავს სათანადო კატეგორიებს, ექვი შევიტანეთ ტრადიციული თეორიის ძირითად დებულებაში, რომლის თანახმადაც, შინაგანი მრავლობითი განვითარებულია კრებითის (აბსტრაქტული სახელის) სპეციალური ფორმებისაგან.

აღნიშნულ ფაქტს განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია პროფ. გ. წერეთელმა. იგი ამტკიცებდა, რომ ამ მიმართულებით კვლევის გაღრმავებას შეუძლია მნიშვნელოვანი შედეგები მოგვცეს არა მარტო ხსენებული ფორმების, არამედ საერთოდ სემიტური სახელის ფლექსიის პრობლემის შესწავლის საქმეში.

რამდენადაც შინაგან მორფემათა სისტემა მჭიდროდაა დაკავშირებული სუფიქსალურ ტიპთან, მუშაობის პროცესში აშკარა გახდა სახელის სქესისა და რიცხვის წარმოების პრინციპთა განხილვის აუცილებლობა.

შ ე მ ო კ ლ ე ბ ა ნ ი ¹

ამჰ.	ამჰარული	ეთ.	ეთიოპური
არაბ.	არაბული	მშნ	მიშნა
(დას.)	დასინა	მჰ	მეჰრი
ეგვიპ.	ეგვიპტური	ნორვ.	ნორვეგიული
ლიბ.	ლიბანური	პუნ.	პუნიკური
მალრიბ.	მალრიბული	რუს.	რუსული
პალმ.	პალმირული	სირ.	სირიული
ტლემს.	ტლემსენური	სოკ.	სოკოტრი
ქჭ.	ქჭარ ცაბიდა)	ტე	ტიგრე
არამ.	არამეული	ტნა	ტიგრინა
(ბიბლ.)	ბიბლიის)	უგრ	უგარიტული
აქად.	აქადური	ფინ.	ფინიკიური
გერმ.	გერმანული	ფრანგ.	ფრანგული
გზ	გეეზი	შვედ.	შვედური
დან.	დანიური	შხ.	შხავრი
ებრ.	ებრაული		

¹ იხ. აგრეთვე გვ. 201—11.

შ ე ს ა მ ა ლ ი

სემიტურ ენებში სახელის სქესი და რიცხვი უმთავრესად მარტივი და სუფიქსიანი ფორმების დაპირისპირებით გამოიხატება. ჩრდილო და სამხრეთარაბულში, ასევე ჩრდილოეთიოპურში, სუფიქსალური მრავლობითის გავრცელების არე შეზღუდულია; აქ რიცხვის, და ნაწილობრივ სქესის, გასარჩევად შინაგანი გახმოვნებით (ხშირად ამასთან ერთად „აფიქსაციითაც“) განსხვავებული ფორმები უპირისპირდება ურთიერთს; მაგ., ჩრდ. არაბ. მ. სქ. qatil : მდ. qatal; მხ. რ. qatil : მრ. qital; მხ. qitlat : მრ. qital; ჩრდ. ეთ. მ. qäil : მდ. qättäl; მხ. qetl : მრ. qetäil.

კლასიკურ არაბულში ერთსა და იმავე ფუძესთან ორი სხვადასხვა „სუფიქსიც“ დასტურდება: მ. სქ., მხ. რ. qatil-än : მდ., მრ. qatil-ä (ასეთი ფლექსიის კვალი დაცულია მექრისა და არამეულში). დანარჩენ ენებში აღნიშნავენ შინაგანი მრავლობითის ჩანასახს. ზოგ ენაში (უმთავრესად ახალ არამეულში) გვაქვს გაორკეცებული მრავლობითი, რასაც ჩვეულებრივ თან ახლავს სუფიქსაცია.

ორობითი რიცხვი სუფიქსაციით ხასიაზდება. ენათა უდიდეს ნაწილში იგი ბუნებრივ წყვილს წარმოადგენს, მაშინ როდესაც კლასიკურ არაბულში, სოკოტრისა და უგარიტულში ორი საგნის გამომხატველ ყოველგვარ სახელთან გვხვდება. ზოგიერთ ენაში კი, მხოლოდ კვალის სახითაა შემორჩენილი.

სემიტური სახელის სქესისა და რიცხვის პრობლემა სპეციალისტთა შეუწინაღებელი ინტერესის საგანს წარმოადგენს. მათ მიაღწიეს სერიოზულ შედეგებს ამ კატეგორიებთან დაკავშირებული მთელი რიგი საკითხების დამუშავებაში.

ისიც უნდა ითქვას, რომ, როგორც წესი, ყურადღება ექცეოდა მხოლოდ ისტორიულად დამოწმებულ ძეგლებში ფართოდ გავრცელებულ მოვლენებს და თითქმის უგულვებელყოფილი იყო შედარებით იშვიათი, მაგრამ გარკვეულ შემთხვევებში გადამწყვეტი მნიშვნე-

ნელობის ფაქტები. ცალკეული ენების მონაცემები განიხილებოდა „საერთოსემიტური“ სქემების მიხედვით, რის გამოც საკითხის ემპირიული მხარე ყოველთვის არ იყო სათანადოდ წარმოდგენილი. ასეთ პირობებში, რა თქმა უნდა, ძნელია საუბარი სწორი ახსნის შესახებ.

წინამდებარე ნაშრომში შემოვიფარგლეთ სახელის ხსენებული კატეგორიების გამოხატვის პრინციპებისა და ფორმათა სისტემის საკითხით. კონკრეტული მორფემები და ტიპები გვაინტერესებდა იმ ადგილის თვალსაზრისით, რომელიც მათ გარკვეულ სისტემაში უკავიათ.

საერთო სქესისა და რიცხვის სახელები

ნაშრომში წამოკრილი ზოგიერთი საკითხის გარკვევისას განსაკუთრებულ დახმარებას გვიწევს კლასიკურ არაბულში, გეეზა და ტიგრინაში დამოწმებული ზედსართავები, რომლებიც სქესსა და რიცხვს არ განარჩევენ. საკითხის პოზიტიური მხარე ჯეროვნადაა შესწავლილი როგორც არაბი ფილოლოგების, ასევე სემიტოლოგების Nöldeke-ს, Fleischer-ის, Barth-ის, Dillmann-ის, Leslau-ს და სხვათა მიერ¹. მოვლენის მიზეზი და ისტორია კი სეციალურად არ გამოუკვლევიათ².

ფორმაუცვლელი ზედსართავები ზოგჯერ არაბულ დიალექტებსა და მონათესავე ენებშიც გვხვდება.

§ 1. კლასიკური არაბული

ა) qatl—ʿadl ‘მართალი, სამართლიანი’, safr ‘მოგზაური’ (raḡlun, imraʿatun safrun ‘მოგზაური კაცი, ქალი’); შდრ. მდ. qalt-at (qanatan ṣadqatan ‘სწორი, უდრეკი, გამართული შუბი’); მრ. qatl-ūna (qaymun ṣadqūna ‘მტკიცე, შეუდრეკელი ხალხი’)³;

ბ) qntl—busf ‘ხელგაშლილი, გულუხვი’ (jadun busfūn ‘უხვი ხელი’)⁴;

გ) qutl—ṭusq ‘თავისუფლად გაშვებული’ (naqatan ṭusqun ‘თავისუფლად გაშვებული დედალი აქლემი’). Barth-ი ებრაულშიც აღნიშნავს ისეთ შემთხვევას, როდესაც ამ ტიპის ზედსართავი მრავლობითის ნაცვლად „მხოლოდობითშია“ დასმული — $u^h a l^k u$ $ʔe l a j i k$ $ḵ^h o a h$ ⁵;

¹ Nöldeke, ZGr, SS. 20—3; Fleischer, SS. 263—9; NB, §§ 19, 26—8, 31, 108, 110, 117, 121—3, 125—6; Dillmann, §§ 103a, 112b, 129b; Leslau, Tna, §§ 30, 41.

² შდრ. Nöldeke, op. cit., S. 20.

³ NB, § 19; Schwarz, S. 116.

⁴ § 117.

⁵ § 110: აქ სახელი იმის გამოა უცვლელი, რომ ზმნისართს წარმოადგენს.

დ) qatīl ვნებითი გვარის ფუნქციით — ḡarīḥ 'დაჭრილი' (raḡ-lun, imra'atun ḡarīḥun 'დაჭრილი კაცი, ქალი')¹.

Nöldeke ასახელებს მთელ რიგ გამონაკლისებს; მაგ., ḡamīmat 'განკიცხული', ḡalījat 'მბრწყინავი' ('ainun ḡalījatun 'მბრწყინავი თვალი') და სხვ. ²;

ვ) qatūl მოკმ. გვარის ფუნქციით — ṣabūr 'მომთმენი' (raḡ-lun, imra'atun ṣabūrun 'მომთმენი კაცი, ქალი')³.

Nöldeke-ს სიტყვით, ამ წესმა არ იცის გამონაკლისი, თუმცა მისი ნაშრომის ბოლოს ახსენებს ერთ მაგალითს—kaḏūbat 'მატყუარა, ცრუ' (an-nafsu l-kaḏūbatu 'ცრუ სული')⁴;

გ) იშვ. qatīl მოკმ. გვ. ფუნქ. — ka'ib 'დამწუხრებული' (fa-ḡāmat ka'iban 'იდგა დამწუხრებული')⁵;

ზ) იშვ. qatūl ვნ. გვ. ფუნქ. — ḥalīb 'მეწველი' (ṣatun ḥalībun 'მეწველი ცხვარი')⁶; შდრ. ებრ. 'att (მდ.) ṣāḏūḏ ('ამამრ.')⁷.

თ) qital—difāq, dilāḥ 'მალი, ფეხმალი'⁸;

ი) qutal—ḥunām 'სულგრძელი, დიდსულოვანი'⁹;

კ) mi-პრეფიქსიანი სახელები: miqtal—miḡṣam 'ჯიუტი, თავისნება' (imra'atun miḡṣamun 'თავისნება ქალი'); miqtāl—miblām 'გახელებული' (naḡatun miblāmun 'გახელებული აქლემი'); miqtīl—miskīn 'ლატაკი, საწყალი' (imra'atun miskīnun 'ლატაკი ქალი'; შდრ. miskīnatun, რომელსაც უპირატესობა ეძლევა)¹⁰;

ლ) -at ელემენტისანი ინტენსივები: qutalat—su'ālat 'მთხოვარა', qatūlat—kaḏūbat 'მაცდური, ცრუ', qattālat—'allāmat 'დიდი მეცნიერი' და ა. შ. ¹¹;

მ) 'aqtal 'მედარებითი ხარისხი, ხშირად აღმატებითი ¹²;

ნ) ცალკეული სიტყვები: I თემის მიმღეობები—'aṣīf 'ძლიერი ქარი' (riḥun 'aṣīfun/'aṣīfatun), makhīl 'სურმით შეღებილი'

¹ NB, § 126.

² Nöldeke, op. cit., SS. 20 ff.

³ NB, §§ 31 a, b, 122 a.

⁴ Nöldeke, op. cit., SS. 20, 113; მაგრამ ეს ხომ ინტენსივია, რომელსაც სუფიქსი შამრობითშიც აქვს? შდრ. ლ. პუნქტი.

⁵ NB, § 125 c; Nöldeke, op. cit., S. 22; Schwarz, ibid.

⁶ „ § 123 c, f.

⁷ „ § 123 f.

⁸ „ § 27 c.

⁹ „ § 27 d; Reckendorf, SV, S. 28.

¹⁰ Reckendorf, op. cit., S. 28; Wright I, p. 186; Fleisch, Esquisse. p. 36.

¹¹ Fleischer, S. 269; Юшманов, Грамматика, стр. 69.

¹² NB, § 152 a; Reckendorf, op. cit., S. 26; Wehr, S. 572.

(‘ajnuu makhūsuu ‘სურმით შეღებილი თვალი’); qatal—ħarağ ‘ტანადი’; qatal—ğabañ ‘მხდალი’; qutlul—zurqum ‘ილიერ ლურჯი’¹ და სხვ.

არაბულ qatl, qatil და გეეზის qatāl ტიპებს ზოგჯერ რიცხვის ფორმებიც არ აქვს². ʔaqtal შედარებით ხარისხს და -at სუფიქსიან ინტენსივებს ეს ფორმები არ მოეპოვება.

Barth-ი აქ ჩამოთვლილ სახელებს (კერძოდ, qatl, qatil, qatāl, ʔaqtal) თელის ადრინდელ ზმნურ აბსტრაქტებად, რომელთაც შემოუნახავთ მათთვის დამახასიათებელი ფლექსია; ფორმაუცვლელობა მას სუბსტანტიური წარმოშობის სიმპტომად მიაჩნია³.

Feghali-Cuny-ს მიხედვით, საერთო სქესის ზედსართავები იმ ეპოქას ასახავს, როდესაც სემიტურ სახელს ჯერ კიდევ არ ჰქონდა ეს კატეგორია⁴.

Wensink-მა ხსენებული სახელებისა და რიგი სხვა ფაქტების საშუალებით (მრავლობითისა და აბსტრაქტის ფორმათა ნათესაობა, მამრობითი სქესის სახელთა რიცხვის წარმოება -at სუფიქსით) სცადა რიცხვისა და სქესის მაწარმოებელთა მეორეულობის დამტკიცება⁵.

როგორც Fleisch-ი აღნიშნავს, არაბულში მსახლერელ-სახლერულის სქესში შეუთანხმებლობა შედეგია მდებრობითი სქესის გრამატიკალიზაციის დაუსრულებლობისა⁶.

§ 2. არაბული დიალექტები

ა) ʔaqtal შედარებითი ხარისხი, სწორად აღმატებითი;

ბ) იშვ. qatāl ინტენსივი; მაგ., ეგვ. ‘ajja šadīd ‘მძიმე ავადმყოფობა’;

გ) იშვ. უცხო წარმოშობის ზედსართავები; მაგ., ეგვ. qahya šādīe ‘დაუშაქრავი ყავა’ (<სპარს.);

დ) იშვ. ნისბა; მაგ., ეგვ. iuglīzī ‘ინგლისური’;

ე) იშვ. ენებ. გვ. მიმლ.; მაგ., დას. qahya nuħallab ‘რძიანი ყავა’⁷.

¹ Nöldeke, op. cit., SS. 10 ff; Wright I, p. 187.

² NB, §§ 19, 125 c, 126 a; GVG II, S. 201; Dillmann, § 132 a.

³ „ §§ 26, 103; შდრ. Reckendorf, op. cit., SS. 25 ff.

⁴ Genre, pp. 9 sq.

⁵ Gender, p. 24; შდრ. Schaade, S. 137.

⁶ Esquisse, pp. 36—7.

⁷ Reinhardt, §§ 99, 103; Driver, Syr-Pal, p. 175; Cantineau, Palm., p. 197; Stummo, § 196; GVG II, S. 201; Bauer, Pal., § 79, 5; Spitta, § 125 f; Socin, § 75 a; Feghali, Kf, p. 201.

§ 3. გეეზი

ა) m#- პრეფიქსიანი მიმღეობა (და არა ზედს.);

ბ) qet#l—#aq#s 'ფხიზელი';

გ) მრავალთანხმოვნიაანი ზედს.— ሩገገገ 'თეთრი' და სხვ.¹

§ 4. ტიგრინა

ა) -am სუფიქსიანი სახელი—#abtam 'მდიდარი';

ბ) -#ina, -#inna - ስገገገገ 'ცოდვილი' ተገገገገገ 'ბრძენი';

გ) q#ttal ინტენსივი—#i#f#r 'ლაშებიაანი';

დ) ሩገገገ 'თეთრი', ገገገገገ 'ბოროტი' და სხვ.²

§ 5. უკვე აღვნიშნეთ, რომ გეეზში ნაზმნარი სახელი მაშინაა საერთო სქესისა, თუ მიმღეობას წარმოადგენს და არა საკუთრივ ზედსართავს. გარკვეულ შემთხვევებში ანალოგიური ფაქტები კლასიკურ არაბულშიც დასტურდება.

ფორმაუცვლელი ვნებითი გვარის qat#l გაცილებით უფრო ახლოსაა მიმღეობასთან, ვიდრე მოქმედებითი გვარისა, რომელიც ზედსართავისათვის დამახასიათებელ ფორმებს აწარმოებს.

ვნებითი გვარის

ფუნქცია

მ. = მღ. (იშვ. მხ. = მრ.)

qat#l	'მოკლული'
ḡar#h	'დაჭრილი'
qab#h	'დაკლული'
naḥ#r	'დაკლული'
ṣar#m	'მოჭრილი, მოკვეთილი'
kas#r	'გატეხილი'
zal#m	'დაჩაგრული, შევიწროებული'
raf#d	'მიტოვებული',

მოქმ. საშ. გვარის

ფუნქცია

მ. : მღ., მხ. : მრ.

na#r#d	'ავადმყოფი'
sa#r#d	'ბედნიერი'
ṣa#h#h	'მრთელი, ჯანმრთელი'
qar#b	'ახლობელი'
ḥa#s#n	'გამაგრებული'
ka#t#f	'ხშირი'
ra#f#q	'ნაზი; წყნარი'
sa#m#n	'მსუქანი'

გარდა ამისა, არაბულში საერთო სქესის qat#l საკმაოდ ხშირად აწარმოებს მიმღეობას, რომელიც მკვეთრად უპირისპირდება ზედსართავს³.

ისიც უნდა ითქვას, რომ შინაარსობლივი სხვაობის დადგენა ყოველთვის არ ხერხდება. qat#l (მოქმ. გვ.) და maq#t#l (ვნ. გვ.) ფორმებიც მიმღეობას წარმოადგენს, მათ ზედსართავის ფლექსია

¹ Dillmann, §§ 105 a, 112, 129 b, 132 a.

² Leslau, Tna, § 41.

³ შდრ. NB, § 110.

აქეთ; qātil: მდ. qātilat, მრ. qātilūna, maqtūl: maqtūlat, maqtū-
lūna და ა. შ.

იჩვენება, რომ ინდიფერენტული და ფორმაცვალებადი ნაზმნა-
რი სახელები სხვადასხვაგვარ ურთიერთობაშია ზმნის სისტემასთან.

საერთო სქესისა და რიცხვის სახელებს ზმნის გარკვეული ტი-
პები შეესატყვისება მაშინ, როდესაც ფლექსიის მქონე ნაზმნარ სა-
ხელთა ხმარება არაა შეპირობებული ზმნის ფორმით; ისინი თითქ-
მის ყოველგვარ ზმნასთან გვხვდებიან და: ამრიგად, მათი კავშირი
ზმნის სისტემასთან ზოგჯერ მეორეულია. ეს გარემოება შეუმჩნე-
ველი არ დარჩენია Barth-ს, ოლინდ მას აქედან სათანადო დასკვ-
ნები არ გამოაქვს¹.

qatil მოქმ. ფუნქ.—არაბულში თითქმის ერთადერთია გარდაუ-
ვალ ზმნასთან, აქ იგი იშვიათ შემთხვევათა გარდა qatūl-საც ენა-
ცვლება². ებრაულში მისი ხმარება შეზღუდულია და იგი, როგორც
ცნობილია, სქესის ფორმებს არ აწარმოებს³. გეეზში კი, პირიქით,
qātūl უფრო გავრცელებულია, ვიდრე qātil (რომლის მდ. სქესი-
სათვის გამოყენებულია qāttal)⁴.

qatil ვნებ. ფუნქ.—არაბულში მას ძლიერ მეტოქეობას უწევს ma-
qtūl. ებრაულში იგი იშვიათია და მოქმედის სახელს წარმოადგენს⁵.

qatūl მოქმ. ფუნქ.—არაბულში: როგორც აღვნიშნეთ, გარდა-
უვალ ზმნებთან მის მაგიერ qatil გვხვდება, ამავე დროს გაცილე-
ბით უფრო ხშირია qātil ტიპის მოქმედებითი გვარის მიმღეობა⁶.

qatūl მოქმ. ფუნქ.—ებრაულსა და ეთიოპურში სისტემატურია,
არაბულში კი სუსტადაა გავრცელებული⁷.

როგორც Barth-ი აღნიშნავს, მიუხედავად არაბი ფილოლოგე-
ბის მტკიცებისა, სქესის ფორმათა უქონლობა ამ სახელთანაც შეი-
ნიშნება⁸.

ამრიგად, უცვლელია ის ნაზმნარი სახელები, რომლებიც ზმნის
სისტემასთან ორგანიულ კავშირში იმყოფებიან.

ზედსართავის ფორმას, როგორც ცნობილია, საზღვრული განა-
პირობებს. ცხადია, საკუთრივ მიმღეობა დასაწყისში (როდესაც

¹ NB, §§ 316, 126 c.

² " § 28, 125 a, b.

³ " 126 c.

⁴ " §§ 28 e, 125 c, 126 c.

⁵ " § 125 c.

⁶ § 31 a, b.

⁷ § 124 a, b, c.

⁸ § 123 f.

წინადადების დამოუკიდებელ წევრს წარმოადგენდა) ფორმაუცვლელი უნდა ყოფილიყო. ამავე დროს, გასუბსტანტივებულ ზედსართავსა და მიმღობასთან მდებარეობის ფორმის უქონლობა არ საჭიროებს განმარტებას. გვეზში *ma-* პრეფიქსიან მიმღობათა ნაწილი აშკარად სუბსტანტივად ქცეული სახელებია, საერთოდ კი. შეუძლებელია მათი გამიჯვნა საკუთრივ მიმღობებისაგან.

ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ *qatil* და *qatil* ინტენსივის ტიპებსაც წარმოადგენს; ინტენსივისათვის კი, როგორც ნაჩვენები იქნება ქვემოთ, საერთო სქესი და რიცხვი ნიშანდობლივია¹.

§ 6. ტიგრინაში *qattal* ტიპი ინტენსივს ან კნინობითს აწარმოებს (*tābba* 'მამაცი, გამბედავი', *firrah* 'მშიშარა, მხდალი')². ასეთივე ფუნქცია უძვეეს საფუძვლად *-am*, *-āyina*, *-āyina* სუფიქსიან ფორმებსაც. *-am* აწარმოებს ნასახელარ ზედსართავს, რომლის ზოგადი მნიშვნელობაა 'სავსე, მდიდარი', მაგ., *ra'sam* 'დიდთავა'.

-āyina, *-āyina* გამოხატავს 'პროფესიას, მდგომარეობას'—*fürs-āyina*, *fürs-āyina* 'ცხენოსანი'³.

კარგადაა ცნობილი, რომ სემიტურ ენებში ასეთი მნიშვნელობები ინტენსივის ფორმებისათვისაა დამახასიათებელი; ზღრ. ინტ. *qattal*, რომელიც არამეულში და აქედან არაბულში პროფესიას აღნიშნავს⁴, ხოლო ტიგრინაში იმავე ფუნქციას ასრულებს, რასაც *-am* ფორმანტი; მაგ., *ʔazzan* 'დიდყურებიანი'⁵.

წარმოშობით ინტენსივებია აგრეთვე არაბული *qitāl*, *qutal*, *ʔaqtal*, *miqtal*, *miqtal*, *miqtīl*⁶ (არაფერს ვამბობთ *-at* სუფიქსიანი ტიპების შესახებ).

Wright-ის აზრით, *mi-* პრეფიქსიანი ზედსართავები შეტაფორულად გამოყენებული იარაღის სახელებია (აქეთებელი მანქანის მსგავსად, მუღმივად)⁷. როგორც *Fleisch*-ი შენიშნავს, *miqtīl* იარაღის მნიშვნელობით არ ვცხვდება⁸. რაც მთავარია, Wright-ის ინტერპრეტაციას მხოლოდ ზოგ შემთხვევაში აქვს გამართლება,

¹ იხ. გვ. 15—18.

² Leslau, *Tna*, § 30 d.

³ Leslau, § 30 i, k.

⁴ Nöldeke. *MG*, S. 120, Anm. 2: ზღრ. *Fleisch*, *MUSJ* t. 32, f. 3, p. 171.

⁵ Leslau, *op. cit.*, § 30 d.

⁶ Wright I, pp. 133 sq., *Fleisch*, *Esquisse*, pp. 55, 69 sq; ზღრ. *NB*, §§ 27, 161, 163, 170.

⁷ Wright, *op. cit.*, p. 138.

⁸ *Fleisch*. *op. cit.*, p. 70.

საერთოდ კი, მიუღებელია. შეუძლებელია ინსტრუმენტს დაე-
უკავშიროთ ისეთი მნიშვნელობები, როგორცაა 'თავისნება'
(miḡṣām), 'გახელებული' (miḡlām) და მრავალი სხვა. თუ დაეუშ-
ვებთ, რომ ამ ფორმათა ამოსავალი ფუნქცია ინტენსივია, სავსე-
ბით გასაგები გახდება, ერთი მხრივ, 'პროფესიის', ხოლო, მეორე
მხრივ, 'იარაღის' მნიშვნელობათა განვითარება. ინტენსივი—'ხში-
რად, ინტენსიურად რისამე მკეთებელი' > ა) 'პროფესია'—პიროფ-
ნების სახელი; ბ) 'იარაღი'—საგნის სახელი.

ამრიგად, საერთო სქესის (რიცხვის) შედსართავთა მეორე ჯგუ-
ფი წარმოადგენს ინტენსივს (აუგმენტატივს, კნინობითს), სწო-
რედ ამაში უნდა ვეძიოთ სათანადო ფორმათა უქონლობის მიზეზი.

§ 7. ინტენსივისა და აუგმენტატივის კავშირი უდაოა. Bro-
ckelmann-მა დაამტკიცა, რომ მათთან ერთიანდება აგრეთვე კნინო-
ბითი (კარიტატივი, პეიორატივი და სხვ.).

Brockelmann-ის გამოკვლევა სრულ წარმოდგენას გვიქმნის იმ
ტიპებისა და ელემენტების შესახებ, რომელთა საშუალებითაც იწარ-
მოება ეს კატეგორიები¹:

ა) qutal—ინტ. არაბ. ḥuṣām 'მკრელი'; კნინ. zumal 'მხდალი';

ბ) qutāl—ინტ. არაბ. ḥumām 'სულგრძელი'; ოთხთანხმოვნიანი
ფუძე qutālil—ḥulāḥil 'უფლებამოსილი'; კნინ. არაბ. ḡuḥām 'ბიჭი',
ებრ. timōrā 'ფინიკის პალმის ფიგურა, ორნამენტი', აქად. ṣuḥaru
'პატარა'; ოთხთანხმ. არაბ. ḥudāhid 'ოფოფი';

გ) quttal—ინტ. არაბ. qullab 'მოხერხებულის'; კნინ. ḡubbar
'ნარჩენი';

დ) quttāl—ინტ. არაბ. ḥussām 'ძლიერ ღამაზი'; კნინ. mukkaḥ
'პატარა მსტვინავი ჩიტი';

ე) qutājil—კნინობითის ძირითადი ფორმა ჩრდ. არაბულში;

ვ) quta'il—ინტ. არაბ. ḡurā'id 'დიდი და მსხვილი'; კნინ.
ḥuṭā'iṭ 'მცირე, პატარა';

ზ) qattīl—ინტ. არაბ. qa'ūr 'ძლიერ ღრმა'; კნინ. farrūq
'მხდალი', ებრ. ḥāḥūr 'ყმაწვილი', სირ. saqqūt, zaqqūt 'პატარა';

თ) ბოლო ძირეულის ან ფუძისეული ელემენტის გაორკეცება—
ინტ. არაბ. simlāl 'მოხერხებულის, სწრაფი'; კნინ. ṭu'āl 'პატარა
მელია'; ებრ. ṣa'urūā 'საშინელი', სირ. ṣ'ūṭā 'პატარა';

¹ ZS 6, SS. 109—134; GVG I, §§ 135, 137, 141, 144, 146, 153, 156;
Nöldoke, BSS, SS. 30—33.

ო) qatlān, qitlān, ʔaqtalān, ʔuqtulān... — ინტ. არაბ. qadlān, 'მრისხანე', dībʿan 'მამალი აფთარი'; კნინ. furʿulān 'პატარა აფთარი';

კ) qattālat, qitlat, ʔiqtilat და სხვ. — ინტ. არაბ. ʿallāmat 'დიდი მეცნიერი', kibrat 'უხუცესი'; kaḏūbat 'ცრუ; მატყუარა': ებრ. qōhelot 'მქადაგებელი', კნინ. სირ. iamnʿtā 'ტბა', აქად. unnaatum 'დედა'. Laudberg-ი -ān სუფიქსს „ამოსავალ“ ფორმას აკუთვნებს ('uqajfau : ʿaqfān). Brockelmann-ი ასეთ ანალიზს მხოლოდ ზოგიერთი სიტყვის მიმართ იზიარებს. იმის არგუმენტად, რომ ხსენებული ფორმანტი კნინობითის ნიშანია, მას მოყავს ისეთი მაგალითი, როგორიცაა ʿaqrab: კნინ. ʿuqrubān¹. -ān და -(a)t „სუფიქსების“ საკითხი სწორად არაა დასმული არა მარტო ამ ავტორებთან, არამედ საერთოდ.

უნდა გაეარჩიოთ ორი შემთხვევა:

ა) ინტენსივ-კნინობითი იწარმოება ამოსავალი ფორმისაგან -ān და -(a)t მორფემების საშუალებით (აქად. nummum : კნინ. unumatum 'დედა'; მალრიბ. არაბ. qādūm : qādūma 'ჩაქუჩი', მშ ʿair: ʿairēn 'ჩიტი'; ტნა rəgbi : rəgbit 'მტრელი')²;

ბ) -an და -(a)t წარმოადგენს სათანადო ტიპების ერთ-ერთ ელემენტს (qatlān, qitlān, ʔuqtulān, qattālat, qatīlat და სხვა; ისინი „მარტივი“ ფორმისაგან შინაგანი გახმოვნებითაც განსხვავდებიან).

§ 8. ზედსართავის ანალოგიური ტიპები ხშირად ფერსა და სხეულებრივ ნაკლს გადმოსცემს; ჩრდ. არაბ. qatāil—kumajit 'წაბლისფერი, მოწითალო' (შდრ. კნინ. ruḡajl); qatalat—ḥaḡarḡār 'თეთრი'; qittal—ḥinnab 'დიდცხვირა'; ებრ. ʔillēm 'მუნჯი', ʿiqḡēr 'ბრმა', არამ. ʔukkām 'შავი', iurrāq 'მწვანე', გზ ḡaʔadʾim 'თეთრი', ḥamāmīl 'მწვანე' და ა. შ. ჩრდილოარაბულში ამ ფორმებს ჩვეულებრივ ʔaqtal (მდ. qatīlʾ) შეესატყვისება. აქ საქმე გვაქვს ინტენსივის ტიპებთან, რომლებიც საერთოდ მკვეთრად გამოხატულ თვისებებს, კერძოდ, ფერსა და ფიზიკურ ნაკლს აღნიშნავენ³.

საკითხი ამით არ ამოიწურება. მითითებულ ტიპთა და ელემენტთა დიდი ნაწილი გამოყენებულია აგრეთვე სქესისა და რიცხვის საწარმოებლად:

ა) -(a)t შინაგანი მრავლობითის ტიპების დაბოლოება სამხრეთ-სემიტურში (qitlat, qitalat, qatalat და სხვ.);

¹ ZS 6, SS. 125 ff.

² Bittner, Mh, § 27; Leslau, Tna, § 42; Заваровский, стр. 94.

³ შდრ. ელათივი, გვ. 124.

ბ) -ān ჩრდ. არაბულში შინაგანი მრავლობითის ელემენტი (qit-lān, qutlān);

გ) qutal, quttal, quttāl ჩრდ. არაბ. შინაგანი მრავლობითი;

დ) qitl და qitl სამხრ. არაბ. მრავლობითი, რომელთაც, ჩვენი აზრით, კლ. არაბულში ინტენსივის იშვიათი ფორმები შეესატყვისება (qitl და qatyal—¹itl 'მსხვილი, სქელი', ²azylar 'ძლიერი')¹;

ე) ოთხთანხმობიან სახელთა მრავლობითი qatalil, რომელიც ინტენსივ-კინობითისაგან მხოლოდ პირველი ხმოვნით განსხვავდება (მრ. qatalil, qatā'il, ინტ. qutalil, qutā'il).

შეიძლება სხვა პარალელების დასახელებაც.

ინტენსივ-აუგმენტატივის (კინობითის), სქესისა და რიცხვის წარმოების პრინციპთა და ნაწილობრივ მორფემათა იდენტურობა ამ კატეგორიათა შორის ორგანული კავშირის აშკარა საბუთია. ინტენსივის ფორმაუცვლელობის ფაქტები კი იმას ამტკიცებს, რომ უძველეს პერიოდში გვექონდა საერთო კატეგორია, რომელიც მოიცავდა სქესს, რიცხვს და ინტენსივს (და სხვ.). ზემოაღნიშნული შემთხვევები სწორედ ამ დროის გადმონაშთები უნდა იყოს. მათი დამოუკიდებელ კატეგორიებად ჩამოყალიბება, ალბათ, ერთდროულად მიმდინარეობდა. მაშასადამე, Schaade-სა და Brockelmann-თან ერთად ჩვენც არ ვიზიარებთ Wensink-ის აზრს იმის შესახებ, რომ მდებარეობითი სქესი ინტენსივისაგან მომდინარეობს².

§ 9. ინტენსივის ფორმათაგან მხოლოდ ჩრდ. არაბული ³aqtal ელათივის ფლექსიამ მიიქცია მკვლევართა ყურადღება. Barth-ის და Reckendorf-ის აზრით, ³aqtal არსებით სახელს უკავშირდება, რის გამოც მას სქესის (რიცხვის) ფორმები არ მოეპოვება. (Barth-ს იგი სუბსტანტიური წარმოშობის სახელად მიაჩნია, Reckendorf-ს კი გასუბსტანტივებულ ზედსართავად)³.

Wehr-ი ამ მოვლენას სხვაგვარად ხსნის. მის მიხედვით, ელათივი მოწოდების კონსტრუქციისაგან განვითარებული გაქვავებული ფორმაა (⁴aḡaxu < ⁵aḡaxu!)⁴.

მოცემული ფორმის გენეზისი დამატებით შესწავლას მოითხოვს. მის ფლექსიასთან დაკავშირებით შემდეგი უნდა ითქვას: გარდა იმისა, რომ ელათივი ინტენსივს წარმოადგენს, მის მორფოლოგიურ თავისებურებას ხელს უწყობს სინტაქსური ფუნქციებიც. შედარებითი ხარისხი წინადადების დამოუკიდებელი წევრია და არაა მოუ-

¹ NB, § 192 f.

² Schaade, ZS 5, S. 189; Brockelmann, ZS 6, S. 131.

³ NB, § 152 a; შდრ. Reckendorf, SV, S. 26.

⁴ Wehr, SS. 604 ff

ლოდნელი, რომ ყოველთვის ერთი და იმავე ფორმით იყოს მოცემული. რამდენადაც აღმატებითი ხარისხი უფრო მეტადაა დაკავშირებული საზღვრულთან, მას ზოგჯერ ეცელება ფორმა (მდ. al-qutlā, მრ. al-qutalū)¹.

შიდილება დაეასკენათ:

პრეისტორიულ ეპოქაში საკუთრივ მიმღეობა და ინტენსივი არ გამოხატავდა სქესს და რიცხვს (მ. = მდ., მს. = მრ.); სათანადო ფორმები მოგვიანებით ამ სახელებსაც უჩნდება. ეს პროცესი ჩვენამდის მოღწეულ ენებში უკვე დამთავრებულია. კლასიკურ არაბულში, გეეზსა და ტიგრინაში უძველესი ნორმების კვალი ზოგჯერ ისეთ სახელებთანაც დასტურდება, რომლებიც მიმღეობისა და ინტენსივის სპეციალურ ტიპებს აღარ წარმოადგენენ (არაბ. qatīl, qatīl, qatāil... გზ qatāil... და სხვ.).

ინდიფერენტულ სახელებს უმთავრესად სქესის ფორმები აკლია: ჩანს, ამ კატეგორიის წარმოების საჭიროება ნაკლებად იკრძნობოდა.

გრამატიკულად გაფორმებული ვარიანტები კლასიკურ არაბულში უმნიშვნელო როლს ასრულებს, მათი ხმარება მაშინაა სავალდებულო, როდესაც წინადადებაში არაა წარმოდგენილი სიტყვა, რომელიც ზედსართავის სქესზე მიგვიითითებს; მაგ., raʿaitu raḡulaw (მ.), imraʿatan (მდ.), ṣabūran (საერთო), მაგრამ raʿaitu ṣabūran (მ.), ṣabūratan (მდ.)². ეს ფორმები დიალექტებში სისტემატურია. აქ ძველი ტიპებიდან მხოლოდ ზოგიერთი რჩება უცვლელი³.

§ 10. სქესისა და რიცხვის ფორმები გარკვეულ შემთხვევებში განვითარების შედეგადაა დაკარგული, ანდა ფორმაუცვლელობა სხვა მიზეზებითაა გამოწვეული. პირველ რიგში უნდა დაეასახელოთ გასუბსტანტივებული ზედსართავი და მიმღეობა, რომლებიც სქესის ფორმებს არ აწარმოებენ. არსებით სახელად უნდა იყოს გაგებული საერთო სქესის ნისბაც. გარდა ამისა, ცნობილია, რომ ზედსართავს სამხრეთეთიოპური ენებიდან მხოლოდ ძარარიში აქვს მდებრობითის ფორმები. სამხრეთარგობასა და დასავლეთ-გურაგეში კი ამას გარდა რიცხვიც არაა გამოხატული. ფორმათა ცალკეული გადმონაშთები იმაზე მიგვიითითებს, რომ სამხრეთეთიოპური ამ მხრივ ადრე განცალკევებით არ იდგა⁴.

¹ შტრ. ელათივი, გვ. 120.

² Wright I, p. 165.

³ იხ. ზემოთ, გვ. 11.

⁴ Cohen, EEM, p. 202, Anh., pp. 74—5, NEEM, p. 414; Leslau, JAOS 71.4. § 11, Language 28.1. § § 7—8.

ახსნას არ მოითხოვს ისეთი შემთხვევები, როდესაც ზმნისართად ანდა შემასმენლად გამოყენებული ზედსართავი არ აწარმოებს ხსენებულ ფორმებს.

ზოგ ენასა და დიალექტში უცვლელია 'სიმციროსა' და 'სიმრაელის' აღმნიშვნელი სიტყვები: ჩრდ. არაბ. *kaṭīr*, *qallīl*; სირ. *kaḥḥī*, *qallīl*; ახ. არამ. *rāḥā*, *ḥaḥā* და სხვ.¹ Brockelmann-ის აზრით. ამ სიტყვათა ინდიფერენტულობა იმით აიხსნება, რომ ისინი სუბსტანტივებადაა ვაგებული. ვფიქრობთ, აქ საქმე გვაქვს ზმნისართისათვის სპეციფიკურ მარტივ ფორმასთან (*qallīl*, *kaḥḥī* და მათი სინონიმები უპირატესად ზმნისართს წარმოადგენს)².

დასასრულ, შეიძლება მოვიგონოთ უცხო წარმოშობის სეფსართავები, რომლებიც ჯერ კიდევ არ შეგუებიან სემიტურ ენათა მორფოლოგიის წესებს და ამრიგად, უცვლელნი რჩებიან (მაგალითად, ახალ არამეულსა და ზოგ არაბულ დიალექტში). ახ. არამეულში უცხო სახელი იმ შემთხვევაში დაირთავს მდებარობათის სუფიქსს, როდესაც იგი პიროვნების სუბსტანტივია³.

¹ GVG II. §§ 127 a. 180: Spitta, § 125 d.

² შტრ. Nöldeke, SG, § 215, NSG, § 123 d.

³ ია. ზემოლ, გვ. 11; Nöldeke. NSG, SS. 125—6, 132.

სქესისა და რიცხვის ფორმათა განაწილება

სემიტურ ენათა გრამატიკებსა თუ სპეციალურ გამოკვლევებში საკითხი რამდენადმე გამარტივებულია. განსაკუთრებით ეს ეხება რიცხვის ფორმებს, რომელთა განაწილების თითქმის ერთადერთ პრინციპად სქესია მიჩნეული და სათანადოდ არაა გათვალისწინებული ცალკეულ ენათა თავისებურებანი.

ჩვენთვის საინტერესო ფორმების ფუნქციათა დადგენა დიდ სიძნელეებთანაა დაკავშირებული, რაც არა მარტო მათი მრავალფეროვნებით არის გამოწვეული, არამედ გარკვეულ შემთხვევებში. საკლასიფიკაციო ნიშნის „უქონლობითაც“.

1. სუფიქსაცია

ა) სქესი

§ 11. საპირისპირო ფორმები ზედსართავს, ინტენსივსა და მიმღობას ახასიათებს. ზოგჯერ ისინი ცოცხალი არსების აღმნიშვნელ სუბსტანტივთანაც გვხვდებიან. ენათა დიდ უმრავლესობაში სქესის წარმოების ერთადერთი საშუალება სუფიქსაციაა. სუფიქსიანი ფორმა მდებრობითს წარმოადგენს („გამონაკლისია“ რაოდენობითი რიცხვითი სახელი „სამიდან“ „ათამდის“); მაგ., აქად. მ. *daḥḥam*: მდ. *daḥḥutum* ‘ძლიერი, მტკიცე’; ბიბლ. არამ. *rāḥ: rāḥs* ‘*რადი*’; ჩრდ. არაბ. *ḥasau: ḥasanat*, ებრ. *ḥāḥ: ḥāḥ* ‘*კარგი, ლამაზი*’; გზ *šādāq: šādāq* ‘*მართალი*’; არსებითი *ḥn* ‘*ძე*’: *ḥnt* ‘*ასული*’; ებრ. ‘*elem* ‘*ყმაწვილი*’: ‘*almā* ‘*ქალიშვილი*’, ‘*egel: eglā* ‘*ხბო*’; სირ. *malkā* ‘*მეფე*’: ‘*malkā* ‘*დედოფალი*’; რიცხვითი სახ. მ. *ḥāḥ: ḥāḥ* ‘*ოთხი*’¹.

¹ GVG I, SS. 401 ff, 485 ff; Gray, § 255; Gelb. pp. 183—4; Soden, § 60; Gordon, § 8,3; Friedrich, § 212; Gesenius-Kautzsch, § 122,1; Nöldeke, SG, § 70, MG, §§ 126—8. NSG, § 64; Wright I, p. 183; Höfner, ASAG, § 85; Bittner, Mh, § 29 Ḥh., SS. 35 ff; Leslau, Soq., p. 10; Dillmann, § 126—8; Cohen, EEM, p. 7; Leslau, JAOS 71,4, § 11.

ბ) რიცხვი

§ 12. სქესისაგან განსხვავებით ეს ფორმები საერთოა კვალიფიკატივისა და სუბსტანტივისათვის. ისინი ჩვეულებრივ ერთი და იმავე წესით გამოხატავენ რიცხვს. აღსანიშნავია ჩრდ. და სამხრ. არაბულის, აგრეთვე ჩრდილოეთიოპუსის მნიშვნელოვანი თავისებურება — კვალიფიკატივი რიცხვის ფორმების წარმოების მხრივ ხშირად მკვეთრად უპირისპირდება არსებით სახელს და გასუბსტანტივებულ ზედსართავს. განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ საერთო სქესის სახელთა გარკვეული ნაწილი კლასიკურ არაბულში, გეეზსა და ტიგრინაში შინაგან მრავლობითს გვიჩვენებს.

ხაზი უნდა გაესვას იმ გარემოებას, რომ ჩრდ. არაბულში (და ნაწილობრივ სხვა სამხრეთსემიტურ ენებში) გარკვეულ შემთხვევებში ურთიერთს უპირისპირდება პიროვნებისა და არაპიროვნების სახელები.

§ 13. აქადურში ფორმები ნაწილდება ორი პრინციპის მიხედვით:

ა) მამრობითი -ū, -ānū, -ūt: მდედრობითი -at: მაგ., მ. სქ. მხ. šarrum: მრ. šarrū, 'მეფე' alū: alānū 'ქალაქი', dannum: dānūnū 'ძლიერი, მტკიცე'; მდ. მხ. šarratim 'დედოფალი': მრ. šarrātum. „გამონაკლისია“ საქმიანობის გამომხატველი ზოგიერთი სახელი მ. სქ. (მხ.: მრ. -āt, მაგ., ikkarum: ikkarātum 'მიწის მუშა') და მდედრობითი სქესის ისეთი სახელები, როგორიცაა urhūm: მრ. urhū 'გზა', abnūm: abnū 'ქვა' და სხვ. ზოგიერთ სახელებში რიცხვის მაწარმოებლები მონაცვლეობს — მხ. bānūm: მრ. bābū/bābātu. bābānū 'კარი';

ბ) მ. სქ. არსებითი სახელი -ū, -ānū: ზედსართავი -ūt (არს. šarrum: šarrū, ზედს. dānūm: dānūnū). -ūt იშვიათ შემთხვევებში არსებით სახელშიაც გვხვდება.

-ānū რიცხვის სხვა მაწარმოებლებზე გვიან იჩენს თავს (პირველად ძველ ბაბილონურში). დასაწყისში იგი რამდენსამე სახელთან გვხვდებოდა, შემდეგში კი უფრო ხშირია და ზოგჯერ -āt სუფიქსს ენაცვლება. Goetze-მ გაარკვია, რომ მისი პირველადი ფუნქცია „ინდივიდუალური“ მრავლობითის წარმოებაა (შდრ. šarrū 'მეფეები', šarrānū 'ცალკეული მეფეები'). Kurylowicz-ი ასეთ წყვილებს აღადგენს: მხ. qatlu: მრ. qatū, კერძ. qatānu: მრ. qatānū¹.

¹ Gelb, pp. 184—5: Ungnad, §§ 20 i, 21f; Soden, § 81; Moscati, RSO 29, pp. 31—6; Goetze, pp. 121—30; L'apophonie, § 180.

-ū, -āuū

არსებითი
სახელი

-ū

ზედაართავი
(იშვ. არს.)

-at

ზედაართავი
არსებითი

ა) მ. სქესი

მ. სქესი

მდ. სქ. (ზედს., არს.)

ბ) იშვ. მდედრ.
სქესი

იშვ. მამრ. სქესი
(არსებითი)

§ 14. ჩრდილოდასავლურ ენებსა და უგარიტულ-ში ზედართავისა და მიმღეობის რიცხვის ფორმები ურთიერთს უპირისპირდება სქესის მხრივ; მაგ., ებრ. მ. სქ. მხ. עַם 'კარგი': მრ. עַמִּים : მდ. მხ. עַם : მრ. עַמִּים . არსებით სახელგანთან არ ხერხდება რაიმე წესის დადგენა. ზემოაღნიშნული პრინციპი აქ მოქმედებს ნაწილობრივ. განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც ბუნებრივი სქესია გარჩეული (მ. სქ. მხ. בֵּן : მრ. בָּנִים 'ძე': მდ. სქ. მხ. בֵּן : მრ. בָּנִים 'ასული').

მამრობით სქესში -ū/-ī(m)... სუფიქსებს გარდა დასტურდება -*āt. ასეთი შემთხვევები განსაკუთრებით ხშირია ებრაულსა და სირიულში; მაგ., ებრ. לֵךְ 'გული', זָאֵן 'კული': נֶר 'ლამპარი', מֵדֵנָה 'ადგილი', ფინ. და ებრ. מִלֵּךְ 'სამსხვერპლო' და სხვ. כֵּן 'სახელი', יָד 'ღღე', 'ხ' 'მამა' თითქმის ყველგან -*āt სუფიქსს იღებს (შდრ. יָד და 'ხ' სიტყვათა მრავლობითი ევვიცტის არამეულში -īu დაბოლოებით).

პირიქით, მდედრობითი სქესის სახელთა მრავლობითი ხშირად იწარმოება -*ū მორფემით (ეს უმთავრესად -at სუფიქსიან მდედრობითს ეხება), მაგ., ებრ.-არამ. כַּת 'წელიწადი', (მოგვიანო პერიოდის ებრაულში כְּתוּב); ებრ. דָּבָר 'ფუტკარი', דְּבַר 'მტრედი', כְּדָר 'ქერი': პუნიკ. 'ხ' 'ქვა' (უნიშნო მდედრობითი), სირ. gann'ē 'ბალი', mell'ē 'სიტყვა' და ა. შ.

შეინიშნება სუფიქსთა აარაღელიზმიც (ძირითადად ისეთ სახელებში, რომლებიც საერთო სქესით ბასიათდებიან): მაგ., ებრ. საერთო სქ. אֵל 'ღრუბელი': მრ. אֱלֹהִים / אֱלֹהִים ; მ. სქ. אֵל : אֱלֹהִים / אֱלֹהִים 'თაობა, მოღვაწე', 'ნათესავე'; მდ. სქ. אֱלֹהִים : אֱלֹהִים / אֱלֹהִים 'წელიწადი'; უბრ rīš : rīšim / rīš 'თავი'; ფინ. jumi : jumit / jumi 'ღღე'. შესაძლებელია; გარკვეულ შემთხვევებში ეს ფორმები გაჩენილი იყოს ანალოგიის საფუძველზე; ასე მაგალითად, 'ხ' ('ღღე')

¹ GVG I. § 241—2; Gordon, § 8.7; Aistleitner, S. 37; Friedrich, § 304; Gesenius-Kautzsch, § 47; Segal, §§ 243—49; Leander, §§ 45, 59; Nöldeke, SG, §§ 72—72, MG, §§ 131—9, NSG, §§ 66—71; Moscati, op. cit., pp. 36—43.

და *lil* ('ლამე') სიტყვების გავლენით ხსნიან *-lil* სუფიქსის არსებობას *lil* ('მამა') და *lilam* ('დღე') სახელთა მრავლობითში¹.

ზოგჯერ *-*lil* და *-*at* სუფიქსიანი ფორმები ურთიერთს უპირისპირდება როგორც მრავლობითი კრებითს; მაგ., მზნ *lilamim* 'დღეები' (მრ.): *lilim* 'სეზონი' (კრებ.), ხმონ *atim* 'წლები' (მრ.): *atim* 'ასაკი, ხანი' (კრებ.)².

1. ზედსართავი, მიმღეობა

მამრობითი	მდედრობითი
<i>-*lil...</i>	<i>-*at</i>

2. არსებითი სახელი

<i>-*lil...</i>	<i>-*at</i>
-----------------	-------------

ა) მ. სქესი	მდ. სქესი
ბ) მდ. სქესი (უპირატესად
-at სუფიქსიანი სახელი)	მ. სქესის სახელთა დიდი
რაოდენობა

ახალ არამეულში ზედსართავს რიცხვის მხოლოდ ერთი ფორმა აქვს, რაც სხვა ენათა მ. სქ. მრავლობითს შეესატყვისება³.

§ 15. კლასიკური არაბული — არაბ ფილოლოგებს ჩამოყალიბებული აქვთ მრავლობითის სმარების ზუსტი წესები⁴. ეს საკითხი სპეციალური მსჯელობის საგანია მრავალ სემიტოლოგიურ ნაშრომში, რომელთაგანაც უნდა აღინიშნოს Müller-ისა და Reckendorf-ის გამოკვლევები⁵.

კლასიკურ ენაშიც და დიალექტებშიც *-lil* და *-at* მორფემათა განაწილება ემყარება სამ ძირითად პრინციპს:

ა) სახელთა ჯგუფები (ზედსართავი, მიმღეობა: არსებითი სახელი, გასუბსტანტივებული ზედსართავი და მიმღეობა);

ბ) სქესი (მამრობითი: მდედრობითი);

გ) პიროვნება არაპიროვნება.

კლასიკურ არაბულში *-lil* სუფიქსი დადასტურებულია შემდეგ სახელებში:

¹ GVG I, S. 449, Anm.

² Segal, § 290.

³ Nöldeke, NSG, § 66.

⁴ Alfijjah, 23-16-7.

⁵ Müller, Actes VI Congr. Or., SS. 445-61; Reckendorf, SV, SS. 32-4; Wright I, § 302; GVG I, §§ 241-2, 444-5, 452; Moscati, op. cit., pp. 43-8.

1. მამრობითი სქესის პიროვნების ზედსართავი, მიმღობა ინტენსივი:

ა) qatil და qatil (იზვ. qatal) ტიპის ზედს.: qatil—fariḥ : fariḥūna 'მხიარული'; qatil—ḥabīḥ : ḥabīḥūna 'უკეთური'; qatal—salaf : salafūna 'წინაპარი' (სუბსტანტივი)¹;

ბ) ნისბა — baṣṣīj baṣṣījūna 'ბასრელი'. naḥṣīj naḥṣījūna 'გრამატიკოსი';

გ) ყოველი თემის მიმღობა qātil—ʾakīl : ʾakīlūna 'შკამელი'; maqtīl : maqtīlūna 'მოკლული'; maqtīl—muflīḥ : muflīḥūna 'ნეტარი'; maqtatīl—muntashīr : muntashīrūna 'გამარჯვებული' და ა. შ.

დ) qattāl, qittīl და ʾaqtal ინტენსივი (და არა ფერის, ფიზ. ნაკლის ზედს.); qattāl—ḡabbār : ḡabbārūna 'ძლევამოსილი'; ʾaqtal—ʾaqrab : ʾaqrabūna 'ახლობელი, ნათესავი'; qittīl—šiddīq : šiddīqūna 'სიმართლის მოყვარული';

2. მ. სქ. პიროვნების ნაცვალსახელი ʾaḥar 'სხვა, მეორე': ʾaḥarūna და რიცხვ. სახ. ʾaḥṣāḥ : ʾaḥṣāḥūna 'პირველი'.

ამ სახელებს (qattāl, qittīl ინტენსივის, აგრეთვე II, II:, V და მომდევნო თემების მიმღობების გამოკლებით) პარალელურად შინაგანი ფორმებიც აქვს (qattalat და qatalilat ფორმების შესახებ, რომელთაც ზოგჯერ qattāl ტიპის მარელობითად თელიან. საუბარი გვექნება ქვემოთ). ისლამის წინადროინდელ პოეტებთან -ū(na) განსაზღვრულ შემთხვევებშია დამოწმებული, ყურანში კი აღნიშნულ ტიპებთან იგი უფრო ხშირია, ვიდრე შინაგანი ფლექსია; რასაც მოგვიანო პერიოდში ფართო გასაქანი ეძლევა. I თემის ვნ. გვარის და IV თემის მიმღობები (maqtīl, muqtīl, maqtal) იშვიათად აწარმოებს შინაგან მრავლობითს².

3. ათეული რიცხვ. სახ. sittūna 'სამოცი';

4. მ. სქ. პიროვნების კნინობითი — ʾubajū 'ძე': ʾubajūna, ṣuḥajīr : ṣuḥajīrūna 'მელექსე';

5. მამაკაცის საკუთარი სახელი — zaīdūna 'ზეიდის ოჯახი';

6. საგნის სახელები. ორთანხმოენიანი ფუძე -at დაბოლოებით—samat : sinūna 'წელიწადი'; ṭubat : ṭubūna 'რაზმი' (ზღრ. ჩრდ. დასავლ. ენები);

7. ცალკეული სახელები (მამრ. და მდედრ. სქ.)—ibn 'ძე': hanūna, ʾard : ʾaradūna 'მიწა, ქვეყანა': ʾālam : ʾalamūna 'ქვეყანა, სამყარო', han : hanūna 'საგანი' და სხვ. (არაბი ფილოლოგების

¹ ზღრ. Müller, op. cit., S. 460.

² " SS. 457 ff.

თანახმაჲ. აჲს ('მამა') და აჲჲ ('ძმა') სიტყვებიც¹; ძველებში აბნია მეტად იშვიათია, ხოლო აჲჲნია არაა დამოწმებული².

გაცილებით მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მეორე მაწარმოებელი -at, მასთან დაკავშირებულ სახელთაგან უნდა გამოიყოს:

1. მსაზღვრელი (ზედსართავი, მიმღობა, ინტენსივი):

ა) ნდ. სქ. პიროვნების -at სუფიქსიანი მსაზღვრელი --- šalihat: šalihat 'კეთილი'; ნისბა—bašriyat: bašriyat:

ბ) იწვ. არაპიროვნების (მ. და მდ. სქ.) მსაზღვრელი სახელი—მ. სქ. (jau) ma'dūd 'განსაზღვრული' (დღე): (ʔajiam) ma'dūdāt, მდ. სქ. (šalihat) kaširat 'მრავალი' (კეთილი საქმე): (šalihat) kaširat (ამ შემთხვევაში უფრო სისტემატურია მდ. სქ. მხოლოობითის ფორმა);

2. მდ. სქ. პიროვნება/არაპიროვნების არსებითა უმეტესობა:

ა) -(a)t სუფიქსიანი—hint: hauāt 'ასული' (მდრ. მ. სქ. hanūna), kisrat: kisarat 'ნატები':

ბ) იშვ. -ā და -āʔ ელემ.—hublā hublāāt 'ფეხმძიმე', darraʔ: darrauat 'ვაჭირება';

გ) იშვ. ʔuhra: ʔuhraāt 'სხვა, მეორე';

დ) უნიზო—ʔuom: ʔuomat (ʔuomahat) 'დედა', ʔard: ʔaradāt 'მიწა, ქვეყანა' (მდრ. ʔaradūna);

ე) კნინობითი musajlimat 'მუსლიმი, ქალი': musajlimāt; ḡubajl: ḡubajlat 'გორაკი':

ვ) ქალის საქ. სახელი—hindāt 'ჰინდის ოჯახი';

3. მამრ. სქ. არაპიროვნების სახელთა დიდი რაოდენობა:

ა) ცხოველთა და საგანთა სახელწოდებების შემადგენელი ibu—ibnu ʔirsiu bauātu ʔirsin 'დედოფალა';

ბ) ასოთა და თვეების სახელწოდებები—ʔalif ʔalifāt, 'ალიფი' ramadān: ramadānāt 'რამაზანი';

გ) გასუბსტანტივებული მიმღობა—kāʔin: kāʔināt 'არსი, არსებული';

დ) ნაწარმოებ თემათა მასდარი—taʔrif: taʔrifāt 'განსაზღვრა';

ე) ჯგუფი ცალკეული სახელებისა (რომელთაც არ აქვს შინაგანი მრავლობითი)—ḡajūān: ḡajūānāt 'ცხოველი', ḡammān: ḡammāmāt 'აბანი';

¹ Wright I, p. 195. rem. c.

² Müller, op. cit., S. 449 Anm. 2. S. 450.

4. ზოგი უცხო წარმოშობის სახელი (პირ., არაბირ.)—*ḥāḥāḥ* : *ḥāḥāḥāt* 'ფაშა', *surādiq* : *surādiqāt* 'კარავი'.

ადამიანის საკუთარი სახელების ზემოთ ჩამოთვლილი ფორმები და ათეული რიცხვითი სახელები, როგორც წესი, სათანადო მხოლოდობითს არ უპირისპირდება ამ სიტყვის ნამდვილი გაგებით (*zaid* 'ზეიდი'—*zaidūna* 'ზეიდიანი, ზეიდის შთამომავლობა', *sitt* 'ქესი'—*sittūna* 'სამოცი')¹.

მდ. სქესის ზედსართავსა და არსებით სახელში (-at სუფ.) უფრო ხშირია -āt მრავლობითი, ვიდრე -ū(na) სუფიქსიანი ფორმა მამრ. სქესის სახელთან.

§ 16. არაბულ დიალექტებში ზედსართავისა და არსებითი სახელის (გასუბსტანტივებული ზედსართავის) გარჩევის ტენდენცია ვაცილებით უფრო ძლიერია, ვიდრე კლასიკურ ენაში.

ყოველ ზედსართავს (გარდა *ʾaqtal* ფერის, თიზ. ნაკლის და შდრ. ხარცხის ფორმისა და -at ელემენტისანი ინტენსივისა) შეიძლება ჰქონდეს სუფიქსიანი მრავლობითი, მ. სქ. *in*. მდ. -āt. კლასიკური ენის ტიპებს ყველგან ემატება *qatīlān* (*sakrān* : *sakrānīn* 'მთვრალი'), ზოგან აგრეთვე *qatīl* (*ṣabīrīn* 'მომთმენი'; როგორც Müller-ი აღნიშნავს, კლ. არაბულში ამ სახელთან -ū(na) მრავლობითის ხმარების არც ერთი შემთხვევა არაა ცნობილი). აქ *qatīl*-ს უფრო ხშირად აქვს „სწორი“ ფორმა, ვიდრე ძველ ლიტერატურულ ძეგლებში (თუმცა, ომანურში და მალტის დიალექტში იგი მხოლოდ შინაგან მრავლობითს აწარმოებს).

საკმაოდ ხშირად ისმარება -āt მრავლობითი, რომელიც ზოგჯერ კლ. არაბულის -ū(na)-ს ენაცვლება (მ. სქ. პიროვნების კნინ.—ტლემს. *ḥāḥāḥāt* 'ბავშვები', მამაკაცის საკ. სახ. -- ქჭ. *ḥāḥāḥāt* 'იოსების ოჯახი'). იშვიათი არაა ისეთი შემთხვევები, როდესაც ეს ფორმა შინაგან მრავლობითს შეესატყვისება. ამ ფაქტს ხაზგასმით აღნიშნავს ვ. წერეთელი შუა აზიის არაბულ დიალექტებში². განსაკუთრებით საინტერესოა, რომ ამ დიალექტებში მ. სქესის პიროვნებისა და არაპიროვნების სახელებს (ზედსართავი, სუბსტანტივი) რიცხვის თავ-თავისი ნიშნები აქვს: აირველს -in, მეორეს მდებდრობითი სქ. ზედსართავთა მსგავსად -āt (*ṣawḍagarīn* 'ვაჭრები', *ḥāḥāḥāt* 'დღეები'); ამრიგად, -in სისტემატურია მამრ. სქესის პიროვნების არსებით სახელშიც და ზედსართავშიც³.

¹ შდრ. *Alfijjah*, გვ. 17—8; *GVG* II, § 29 ა.

² Церетели F. B., *Материалы*, стр. 277. Характеристика, стр. 144.

³ Церетели F. B., *Арабские диалекты*, стр. 4, 17: 29, 15 сл.

ზოგ დიალექტში (მექის, ლიბანის, ეგვიპტის, ტუნისის, ნალ-ტის და სხვ.) -in საერთოა ორივე სქესის ზედსართავისათვის. მდ. სქესის მსაზღვრელი იშვიათად ბოლოვდება at სუფიქსით (ლიბ. ხიāt jamilāt 'ლამაზი ქალიშვილები'), Feghali ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ ქქარ ცაბილას მეტყველება სახელთა მრავლობითში სქესს არ განარჩევს, სამაგიეროდ აქ განვითარებულია კლასიკური არაბული¹ათვის უცხო ოპოზიცია ადიექტისა და სუბსტანტივისა¹. მაგრამ ასეთი დაპირისპირება კლასიკურ ენაშიც საკმაოდ თვალსაჩინოა (შდრ. ზემოთ).

§ 17. ჩრდილოარაბულში qātīl ტიპის გასუბსტანტივეზულ მიმ-ოლებასთან, qattāl საქმიანობის აღმნიშვნელ ტიპსა და ნისბის ფორ-მასთან ვარდა განხილული მაწარმოებლებისა „სიმრავლის“ გამო-სახატავად გვხვდება -at სუფიქსიც; ეს ფორმა თავისი ფუნქციით კრებითია და არა საკუთრივ მრავლობითი; მაგ., sabil—sabilat 'მოგზაური'; rāḡīl (raḡḡāl)—raḡḡālat 'ქვეითი', ṣūfiy 'სუფიელი' —ṣūfiyat 'სუფიელთა სექტა'².

§ 18. ძველ სამხრეთარაბულში სუფიქსიანი მრავლო-ბითი მეტად იშვიათია; იგი გამოიყოფა როგორც არსებით სახელ-ში, ასევე ზედსართავში; მაგ., ხი 'ძე', ოხ 'მამა', iyya 'ღღე', ოჰი 'ოჯახი, გვარი'; I და IV თემის მიმღობა: qatīl ტიპი და ნისბა, რომელთაც შინაგანი ფორმებიც აქვთ³.

§ 19. მექრი - მ. სქ. მრ. სუფიქსი -in (-in და სხვ.) საკმაოდ ხშირად გვხვდება. ჩრდ. არაბულის მსგავსად ეს მაწარმოებელი აქაც დაერთვის qātīl მიმღობას (ხედს., სუბსტ.), პროფესიის აღმნიშვნელ qattāl ტიპს და ნისბას, განსაკუთრებით მაშინ, როდესაც პიროვნება ივულისხმება. -in კანონზომიერია qatāl, qitāl და qutāl ზედსართავებსა და არსებით სახელებში (რომლებიც ჩრდ. არაბულ-ში მხოლოდ შინაგან მრავლობითს აწარმოებენ). -it (და მისი სახე-სხვაობები) გამოხატავს მდ. ნიშნის მქონე სახელების, სშირად ავრეთვე qatāl, qitāl და qutāl ტიპების მრავლობითს⁴.

§ 20. შხავრი ში -ite (ვარიანტებთან ერთად) მრავლობითის ძირითადი ნიშანია. იგი დასტურდება ზედსართავებსა და არსე-

¹ Soein, §§ 83—4; Snouck Hurgronje, S. 19; Reinhardt, §§ 106—7, 110; Meissner, S. XXIII; Cantineau, Patin., pp. 200—201, Hor., pp. 350—52, Feghali, Kf., pp. 206—10; Hassau El-Hajje, pp. 15¹—5; Driver, p. 152—4; Bauer, § 47; Spitta, §§ 70—2; Stumme, §§ 94—5, 97; Murçais, pp. 110—112; Panetra, pp. 64—9; Sutcliffe, § 22.

² GVG I, § 228 b; Wright I, p. 232 rein. d; Blachère, § 122.

Höfner, ASAG, §§ 56, 59; Müller, op. cit., SS. 448 ff.

³ Bittner, Mh. §§ 41—6, 48—51.

ბით სახელებში. ეწევა ჩრდ. არაბულისა და მეპრის -ū/I სუფიქსისა და შინაგანი მრავლობითის მაგიერობას. სქესს მხოლოდ იშვიათ შემთხვევაში აღნიშნავს (შდრ. სამხრეთეთიოპური). Bittner-ის სიტყვით, -ite ყოველგვარი სახელის მრავლობითს წარმოადგენს. ელემენტი -in კი სულ რამდენსამე სიტყვაშია დამოწმებული Bittner-ისა და Leslau-ს მიერ (qatīl ტიპის არს. სახ., „ასი“ და ათეულები არაბულიდან შემოსულ გამოთქმებში)¹.

§ 21. სოკოტრი — სუფიქსიანი მრავლობითი არსებით სახელსაც ახასიათებს და ზედსართავსაც. პირველი შინაგან ფორმებს აძლევს უპირატესობას, მაშინ როდესაც ზედსართავსა და მიმღეობაში „სწორი“ ფორმები ჭარბობს (განსაკუთრებით მდ. სქესში: მამრობითში შინაგანი მრავლობითიც დასტურდება). თუმცა, მ. სქ. მორფემები, -(e)hīn, -(e)hīn, სოკოტრიში არაა ისე იშვიათი, როგორც შხავრიში, მათი გამოხატვა მაინც შეზღუდულია. ამდგომობით ნიშანი“ საწინააღმდეგო სქესშიც იჩენს თავს (მაგ., ʔel 'მამა': ʔelxētēn, suid 'მდიდარი': sedlxētēn).

კინობითის მრავლობითი მეტწილად სუფიქსაციით აღინიშნება².

§ 22. გეეზი — ān სუფიქსის ფუნქციებს ასე განსაზღვრავენ: -ān გამოხატავს მხოლოდ მამრ. სქესის მიმღეობების, ზედსართავების და პიროვნების სახელთა მრავლობითს³. თუ გავითვალისწინებთ, რომ ეს მორფემა ჩვეულებრივ მამრ. სქესის პიროვნებათა მსაზღვრელ სახელებს ახლავს⁴, აღნიშნული წესი შემდეგნაირად დაზუსტდება: -ān წარმოადგენს მ. სქ. პიროვნებათა ზედსართავებისა და მიმღეობების რიცხვის ნიშანს: იგი არასისტემატურია არაპიროვნებათა ზედსართავებსა და მიმღეობებში. სახელთა სათანადო ტიპებიდან უნდა აღინიშნოს:

- ა) qätīl—ħadīs : ħadīsān 'ახალი';
- ბ) qətūl—məyāət : mūtān 'მიცვალებული';
- გ) qätəl—ħāfʔ : ħāfʔān 'ცოდვილი';
- დ) qätāl—kūnnāj : kūnnājān 'ლამაზი';

ე) mā- პრეფიქსით ნაწარმოები მიმღეობები (ზედსართავის ფუნქციით) — māməlxēθ : māməlxēθān 'მასწავლებელი';

- ვ) -i სუფიქსიანი ზედსართავი, tāʔagāksi : tāʔagāksiān 'მომთმენი';

¹ Bittner, *Šh.* SS. 41—6, 56; Leslau, *Word* 3,3 (1947), § 6.

² Leslau, *Soq.*, pp. 10 sq.

³ Dillmann, p. 291; GVG 1, S. 450; შდრ. Prätorius, *AG*, § 117.

⁴ შდრ. Dillmann, pp. 477—8.

ზ) იშვ. *qatāi*—*hāqāy*: *hāqāyām* 'ცოცხალი'¹.

გეგზში -*āt* უფრო მეტადაა გავრცელებული, ვიდრე კლ. არაბულში. იგი გარდა იმ ტიპებისა, რომელთაც მ. სქ. მრავლობითში -*ām* აქვთ, დასტურდება შემდეგ შემთხვევებში:

1. მდ. სქ. არსებითი სახელი:

ა) უნიშნო — *ʾāw*: *ʾāwāt* 'დედა';

ბ) ქალის საკ. სახელი — *mārjāwāt* 'მარიამის ოჯახი';

გ) მდ. ფორმის სახელები (პირ., არაპირ.) — *ʾāmāt*: *ʾāmātāt* 'წელიწადი';

2. მ. სქ. არსებითი სახელი:

ა) თანამდებობის, პროფესიის, მდგომარეობის აღმნიშვნელი სატყეები — *kāhən*: *kāhənāt* 'მღვდელი';

ბ) მამაკაცის საკ. სახელი — *māqārīsāt* 'მაკარის ოჯახი';

გ) სახელები, რომელთაც ბოლო ძირეულის წინ *ā* აქვთ — *hādām*: *hādāmāt* 'ბავშვი';

დ) გრძელი ხმოვნით დაბოლოებული სახელები — *ʾāšā*: *ʾāšāt* 'თევზი';

3. იშვ. *mā*- პრეფიქსით ნაწარმოები სახელები იარაღის, კურკლის და სხვ. — *māqadūt*: *māqadūtāt* 'ქოთანი';

4. საგნებისა და ცხოველების ცალკეული სახელწოდებანი — *lāb*: *lābāt* 'დათვი', *gāš*: *gāšāt* 'სახე'².

§ 23. ტიგრეში შეინიშნება მრავლობითის ტიპთა განაწილების ორი პრინციპი: ა) ზედსართავსა და მიმღობასთან სქესი — მამრ. -*am*: მდ. -*at*; ბ) ზედსართავი, მიმღობა: არსებითი სახელი. პირველს ახასიათებს ხსენებული სუფიქსების დაპირისპირება, მეორე კი იღებს -*at* და მსგავს ფორმანტებს, ანდა შინაგან მრავლობითს³.

§ 24. ტიგრინა — სუფიქსალური მრავლობითის თითქმის ერთადერთი მაწარმოებელია საერთოსემიტური -*āt* ელემენტის რეფლექსები. მხოლოდ გეგზიდან შემოსულ სახელში და ნისბაში გვხვდება -*am*⁴. მაშასადამე, ტიგრინაში არ გვაქვს მამრობით-მდედრობითის ოპოზიცია⁵. სახელთა ჯგუფები კი ნაწილობრივ უპირისპირდება ურთიერთს:

¹ Dillmann, § 132.

² " " §§ 133-4; Prätorius, AG, § 115; GVG I, § 241.

³ Leslau, Te, § 23. შდრ. Gaf., § 30; Cohen, EEM, p. 21.

⁴ " " Tna, § 43, შდრ. Gaf., ibid; Cohen, ibid.

⁵ Cohen, ibid.

ა) სუფ. მრ.

ა) შინაგანი მრ.

ბ) იშვ. შინაგანი მრ.

ბ) იშვ. სუფ. მრ.

§ 25. სამსრეთეთი ოპიური სახელი რიცხვის წარმოების თვალსაზრისით უახლოვდება 'შაერისა და ტიგრინას; იმ განსჯევებით, რომ იგი იშვიათ შემოსევათა ვარდა არ იყენებს შინაგან ფორმებს. დასტურდება ფორმანტთა ერთი რიგი, რომელიც -at სუფიქსის რეფლექსად ითვლება. დასავლეთურაგესა და სამსრეთ-არგობაში სახელი არ განარჩევს რიცხს¹.

2. Qatīā: Qatīa (Qatīā?)

§ 26. კლასიკური არაბული ასეთი დაპირისპირებით ვამჩნატავს qīl — ძირისაგან ნაწარმოები უთენენო ინტენსივის სქესსა და რიცხს: მაგ., მ. sakrān მდ. sakrā, მს. sakrān : მრ. sakrā 'მთვრალი'. მდ. სქესს იშვიათ შემთხვევებში qatīā წარმოადგენს: მაგ., hajrān : hajrā (hajrā) 'დაბნეული'².

qatīā-ს მხოლოდობითში, ვარდა qatīan ტიპისა, შეესატყვისება აგრეთვე qatīl, qatīl, *aqtal და qātil; ამავე დროს, მისი პარალელებია მრ. qatīl და qatīlā (იხ. შინაგანი ფლექსია).

როგორც ითქვა, დიალექტებში qatīan ზედსართავის მდებრობითი და მრავლობითი სუფიქსებითაა გაფორმებული. Socin-ი აღნიშნავს სქესის წარმოების ადრინდელი წესის კვალს (მ. hazīan: მდ. hazīā 'დაღლილი')³. სწორი მრავლობითის გვერდით დადასტურებულია შინაგანი ფორმებიც (qatīl, qatīlā)⁴.

§ 27. Barth-ი მამრობითისა და მდებრობითის ანალოგიურ წყვილს ადასტურებს არამეულში ḥr ძირთან ('სხვა, მეორე')⁵. Prätorius-ის თანახმად, მ. qatīān : მდ. qatīā თავის დროზე არამეულშიც იყო გავრცელებული. იგი ამტკიცებს, რომ -ān სუფიქსიან სახელთა მდ. სქ. masl'mānā ფორმას წინ უსწრებდა masl'mjā⁶.

¹ Cohen, op. cit., pp. 21, 202, 312, NEEM, p. 414, Amh., p. 71; შდრ. Юшмауон, Амх., стр. 27; Leslau, Gef., § 30, Grg. § 11; Cerulli, § 79.

² NB §§ 193a, 206a; GVG I, S. 410; Wright I, § 295.

³ Socin, § 104.

⁴ Bauer, Pal., S. 62.

⁵ NB, § 194c; შდრ. Brockelmann, ZDMG 51, S. 660; Kurylowicz, § 260.

⁶ ZDMG 56, SS. 154-6.

Brockelmann-მა, გაითვალისწინა რა სათანადო ფაქტები სწავ-
დასხვა არამეულ ენებში, არსებითად გაიზიარა ეს დებულება¹.

Rhodokanakis-მა მ. qatlan : მდ. qatlā ალადგინა მეპრიში (მ. te-
brōne : მდ. tebrite)².

აღსანიშნავია, რომ -ān სუფიქსიან ზედსართავთა მრავლობითი
არამეულში, ხოლო მდებრობითი სქესი აქადურში ანომალიური
წარმოებით ხასიათდება. მდებრობითისა და მრავლობითის ნიშანი
უშუალოდ კი არ ერთვის -ān-ს, არამედ მათ შორის ჩნდება j³.
-ān და -(a)ნ ელემენტთა შეუთავსებლობას Soden-ი მათი ფუნქცი-
ონალური კავშირით ხსნის⁴. ამრიგად, ეს სატელები თავისეაურ
ფლექსიას გვიჩვენებს არა მარტო კლასიკურ არაბულში, არამედ
ზოგ მონათესავე ენაშიც.

განხილული ფაქტები კვლავ მოწმობს სემიტურში სქესის, რი-
ცხვისა და ინტენსივის კატეგორიათა ნაოესაობას.

3. შინაგანი ფლექსია

ა) სქესი

ჩრდილოარაბულში, სოკოტრისა და ჩრდილოეთიოპურში სახე-
ლის ზოგ ტიპს შინაგანი მდებრობითი აქვს⁵.

§ 28. კლასიკური არაბული

მამრობითი : მდებრობითი

- ა) qatīl : qatāl (ერთეულ შემთხვევებში) ინტენსივი-- ḥi-
ṣīn : ḥiṣān 'თავდაპერილი'.
- ბ) ʔaqtal : qatlāʔ უთენენრო ინტენსივი ʔaḥīnar : ḥamraʔ,
'წითელი', ʔaḥsan : ḥasnaʔ 'ლამაზი'.
- გ) ʔaqtal : qutlā ა) აღმატებითი ხარისხი— al-ʔakbar : al-
kubrā 'უდიდესი';
ბ) მდებარეობის სახელი — ʔaʕlā : ʕuljā
'ზედა, ზემოთა';
გ) ნაცვალსახელი ʔaḥar : ʔuḥrā 'მეორე,
სხვა';
დ) რიცხვ. საბ. ʔaḥṣal : ʔuṣlā 'პირველი';

¹ GVG I, SS. 112—3.

² Rhodokanakis, Mh. S. 6.

³ Nöldeke MG, § 135: Soden, § 56 r.

⁴ Soden, § 60 a, Anm.

⁵ Petráček, AO r 23, SS. 590 ff: შტრ. GVG I, SS. 314—5. 345—9: Les-
lau, Te, § 33, Language 29.1, § 7.

(დ qatal : qitlā რიცხვ. სახ. ოahad : ოihdā 'ერთი')¹.

§ 29. არაბული დიალექტები

ა) ოaqtal : qatlā² ინტენსივი

ბ) ოaqtal : qutla ა) აღმატებითი ხარისხი;

ბ) ნაცვ. სახ. ოahar:

გ) რიცხვ. სახ. ოaḡaḡal.

qatīl : qatāl არსად არ გვხვდება. ოaḡaḡal და ოahar სიტყვებს ზოგჯერ სუფიქსიანი მდებარეობითი შეესატყვისება. ოihdā არ იხმარება. ელათივი მრავალ დიალექტში უცვლელია³.

§ 30. ჩრდ. არაბულში სქესის შინაგან ფორმებად მხოლოდ qatīl : qatāl ითვლება. qatlā², qatlā გათანაბრებულია სუფიქსიან მდებარეობითან. მათ შორის კი არსებითი სხვაობაა. მოცემული კატეგორია, ერთი მხრივ, რომელიმე ფუძისაგან ნაწარმოები მარტივი და სუფიქსიანი ფორმების დაპირისპირებითაა გამოხატული. მ. ო : მდ. -at, მეორე მხრივ, დაპირისპირების წვერებს სხვადასხვა ფუძეები აქვს; მდებარეობითი შეიძლება იყოს მარტივი ფორმა (მ. qatīl : მდ. qatāl) ან ნაწარმოები ('სუფიქსიანი'; მ. ოaqtal : მდ. qatlā², qutla)³. უადგილო არ იქნებოდა იმის თქმაც, რომ qatlān : qatlā ფლექსია არსებითად შინაგან ფორმებს უკავშირდება და არა სუფიქსაციას.

§ 31. სოკოტრი

a : i, a : e, e : i ინტენსივი, ფერისა და ფიზ. ნაკლის ზედ-
ბოლო მარცვალში სართავი.

ა) a : i šindaq : šindiq 'გულუხვი, კეთილი'; kirkam : kirkim 'ყვითელი'; ოaslat : ოaslat 'კუდ-
მოკრილი'.

ბ) a : e ოafjaq : ოafjeq 'მკერდგანიერი', ოasmam :
ოasmem 'ხელფეხდაკრილი', šinhan : šinhen 'წყნარი, მშვიდი', ოaruha : ოaruhe
'მშთანთქავი'.

¹ NB. §§ 25 d. 129 f. 152 a, b; Wright I, pp. 164—5; Wehr. SS. 572 ff.

² Socin, § 103; Reinhardt, § 93; Meissner. S. XX; Цепережи. Г. В., *Арабские диалекты*; Cantineau, *Palme*, pp. 197, 218—9, *Hor.*, p. 347; Feghali, *Kf.*, pp. 232—3; Bauer, *Pal.*, §§ 44, 3; 90. 2; Spitta, § 67 b, c; Stumme, §§ 161, 196; Panetta, p. 103; Sutcliffe, § 31.

³ შტრ. Kurylowicz, § 259; Petráček, SA, p. 45.

გ) e : i šidfe : šidfi 'ყრუ', 'აბდეხერ' : 'აბდეხირ'
'კრელი (ძროხა)'.

qätlal, qitlal ტიპის ზედსართავეებს თითქმის უკლებლივ შინაგანი მდებარეობითი აქვს¹.

§ 32. გ ე ე ზ ი და ტ ი გ რ ე

მაშრ. : მდედრ.

ა) qätıl : qättıl ინტენსივი — გზ ıñibis : ıñıbbıs 'ბრძენი';
ტე räqıq räqıqaq 'ნაზი'.

ბ) qättıl : qättıl გზ ħaddis : ħaddıs 'ახალი'; ტე şällim : şällam 'ბნელი, მუქი'.

§ 33. ტ ი გ რ ი ნ ა

qättıl : qüttal şällim : şällam 'შავი' ².

ბ) რ ი ც ხ ვ ი

§ 34. შინაგანი ფორმები სისტემას კმნის ჩრდილო და სამხრეთ-არაბულსა და ჩრდ. ეთიოპურში³ (მართალია, ამ ფორმებს მოეპოვება შესატყვისობანი დანარჩენ ენებში, მაგრამ მხოლოდობით-მრავლობითის ტიპთა დაპირისპირება აქ მეტად იშვიათ შემთხვევაში დასტურდება). მრავლობითს ჩვეულებრივ შესატყვისება მხოლოდობითის როგორც ერთი, ასევე რამდენიმე ტიპი და, პირიქით, ერთსა და იმავე მხოლოდობითს სხვადასხვა საპირისპირო ფორმები აქვს. შინაგანი მრავლობითის წარმოებისა და განაწილების თვალსაზრისით ჩრდ. არაბული ხსენებულ ენათა შორის განსაკუთრებული სირთულით გამოირჩევა.

§ 35. კ ლ ა ს ი კ უ რ ი ა რ ა ბ უ ლ ი
სამთანხმონიანი სახელი

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი

მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი

ა) qıtıl

ა) ʔaqtal, მდ. qatılʔ ფერისა და ფიზ.
ნაკლის ზედსართავი—ʔahmar, ħamarʔ : ħumr
'წითელი';

¹ Müller, Qıtılal, SS. 445—7; Leslau, Soq., pp. 51, 53, 225, 331 etc.

² Dillmann, pp. 279—80; Leslau, Te, § 13 d, e. 33, Tna. §§ 30 e, 33. გეგში qıtıl ზედსართავს შეიძლება აქონდეს სუფიქსიანი მდებარეობითი, როდესაც არსებით სახელს უახლოვდება; ტიგრინაში კი იგი უცვლელი რჩება; Dillmann, p. 280 rem 1.

³ Petráček, AO r 26, SS. 590 ff; შდრ. NB, § 262.

- (qutl) ბ) იშვ. qatl ზედს.—katt: kutt 'სქელი, ხშირი';
 ა) qatāl, qitāl, qutāl, qātil II უ ზედს., არს.—qatān: 'ყაჰან' 'შუახნის ქალი', hiqān: hīn 'მაგიდა', suqār: sūr 'სამაჯური', 'ā'is: 'აის' 'უშვილო'.
- ბ) qital ა) qitlat არს.—kisrat: kisar 'ნატეხი';
 ბ) იშვ. qatlat არს.—hajmat: hijam 'კარავი'.
- გ) qutal ა) qutlat არს.—ummat: umam 'ხალხი';
 ბ) qatlat არს. უმთავრესად II უ-daq-lat: dūal 'სახელმწიფო';
 ა) იშვ. qitlat არს.—hiljat: hūlā 'სამკაული';
 დ) qutlā აღმატ. ტ. მდ. სქ.—al-kubra: al-kubar 'უდიდესი', რიცხვ. uḥlā: uhal;
 ე) ნაცვ. სახ. aḥar, uḥrā: uḥar 'სხვა'.
- დ) qutul ა) იშვ. qatl, qatal, qatil, qatul—არს. saqf: suquf 'სახურავი', ḥasad: ḥusud 'ლომი', namir: numur 'ლეობარდი', daban: dūban 'აფთარი';
 ბ) qatāl, qitāl, qutāl არს., ზედს., ინტ.—ḥauā: ḥunū 'მკეთებელი', dilāt: dūlūt 'ფეხმალი', kurān: kurūn 'სამაჯური';
 ა) qatil, qatūl „მიმლ.“ მოქმ. ფუნქც. არს.—nadir: nūdur 'დამრიგებელი', ḥabūr: ḥubūr 'მომომენი';
 დ) qatilat არს.—madinat: mudun 'ქალაქი';
 ე) qātil—გასუბსტ. taḥir: tuḥur 'ვაჭარი'. qatlat არს.—halqat: halaq 'რგოლი'.
- ე) იშვ. qatal
- ვ) quttal }
 ზ) quttāl } qātil მიმლ., გასუბსტ. მიმლ.—uqāq: uq-ga 'რაც ეცემა, ვარდება', hākīm: hukkām 'მსაჯული'.
- თ) qitāl ა) qatl(at), qutl(at) არს. და ზედს.—baḥr: biḥar 'ზღვა', rumḥ: rimāḥ 'შუბი',

დ(qitāl)

ṣaʿb : ṣiʿāb 'ძნელი', ṣulb : ṣilāb 'მაგარი';

ბ) qitl(at) არს.—ḍiʿb : ḍiʿāb 'მგელი';

გ) qatal(at) არს. და ზედს.—ḡamal : ḡimāl 'აქლემი', ḡasan, ḡasanat : ḡisān 'ლამაზი';

დ) qatul არს.—raḡul : riḡāl 'კაცი';

ე) იშვ. qatil ზედს.—ḡarib : ḡirāb 'ქეციანი';

ვ) იშვ. qatal არს. და ზედს.—ruḡab : riḡāb 'ახლად მოწყვეტილი ფინიკი';

ზ) qatīl (at) მიმლ. მოქმ. ფუნქ. ზედს.—kabrīd : kibār 'დიდი', marīd : mirād 'ავადყოფი';

თ) qatīl მიმლ. და ვასუბსტ. მიმლ. qāʾim : qīām 'მდგომარე', ṣaḥīb : ṣiḥāb 'მეგობარი';

ი) qatlānu, qatlānuu და qatlānuu ინტ.—ḡadibān : ḡidāb 'მრისხანე', nadmān : nidām 'მომნანიებელი', ḡumṣān : ḡimāṣ 'შშიერი';

კ) იშვ. qatlā არს.—ʾuḡā : ʾiḡā 'ქალი'.

ო) qutāl

ა) qatl(at), qitl(at), qutl(at) არს.—naḡm : nuḡm 'ვარსკვლავი', ḡiml : ḡumāl 'ტვირთი', ḡuṣu : ḡuṣū 'ტოტი';

ბ) qatal(at), qatil არს.—ʾasad : ʾusūd 'ლომი', malik : mulūk 'მეფე';

გ) qātil მიმლ.—ḡālis : ḡulūs 'მჯდომარე'.

ქ) qitlat

ა) qatl, qatal არს.—ḡaur : firat 'ხარი', fata : fitiāt 'ყმაწვილი';

ბ) qatīl არს.—ṣabīj : ṣibiāt 'ბიჭი';

გ) qatāl, qutāl არს.—ḡazāl : ḡizlat 'ქურციკი', ḡulām : ḡilmāt 'ბიჭი'.

ღ) qatalat

ა) qātil პიროვნ. მიმლ.—makir : makarat 'მზაკვარი';

ბ) იშვ. qatil არს. და ზედს.—ḡabīḡ : ḡabaḡat 'უკეთური', sajjīd : sādat 'ბატონი'.

შ) qutalat

(იხ. ლ, ა) III u-i-qādī : quḡāt 'ყადი'.

ბ) qitalat

ა) qatl, qitl, qutl არს.—*taur* : *tijarat* 'ხა-
რო', *hirr* : *hirarat* 'კატა', *gush* : *gishamat* 'ტო-
ტი';

ბ) იშვ. qatal, qatul არს.—*dakar* : *dika-
rat* 'მამაკაცი', *ragul* : *rigalat* 'კაცი'.

ლ) qatla

ა) qatil, ^აqatal, qatlānu ზედს., ინტ.—
zamin : *zamnā* 'დადამბლავებული', ^ა*ahmaq* :
hamqa 'სულელი', *kaslan* : *kasla* 'ზარბაცი';

ბ) qatil მიმღ., ზედს.—*gharih* : *gharha* 'და-
კრილი', *da'if* : *da'fa* 'სუსტი';

გ) იშვ. qatil მიმღ., ზედს.—*halik* : *hal-
ka* 'დაღუპული', ^ა*ail* : ^ა*ajla* 'ლარიბი'.

პ) qitlān

ა) qatl, qitl, qatal, qutal არს. უმათე-
რესად ცხოველთა სახ.—*farh* : *firhān* 'ბარტ-
ყი', *ghinn* : *ghinnān* 'ქინკა', *fatā* : *fitjān* 'ყმა-
წვილი', *nigaz* : *nigzān* 'ბულბული';

ბ) qutl II უ არს.—*sūr* : *sirān* 'კედელი';

გ) qāl II უ არს.—*ghār* : *ghirān* 'მეზობელი';

დ) qatāl, qitāl, qutāl, qatīl, qatūl არს.
უმთ. ცხოვ. სახ.—*ghazāl* : *gizlān* 'ქურციკი',
shāb : *shibān* 'ალი', *ghorāb* : *ghirbān* 'ყვა-
ვი', *zalim* : *zilmān* 'სირაქლემა', *harūf* : *hirfān*.
'ბატკანი'; იშვ. ზედს. *shūghā* : *shūghān* 'მამაცი';

ე) qatalān, qutail ცხოვ. სახ.—*qarashān* :
yirshān 'გარეული მტრელი', *ghumail* : *ghumlān*.
'ბულბული';

ვ) qātīl არს.—*hā'it* : *hitān* 'კედელი'.

ჟ) qutlān

ა) იშვ. qatl, qitl არს.—*abd* : *ubdān* 'მო-
ნა', *diḥ* : *duḥbān* 'მგელი';

ბ) qatal არს.—*asad* : *usdān* 'ლომი';

გ) qatīl ზედს. და არს.—*ba'ūd* : *bu'dān*.
'შორი', *qatī* : *quṭān* 'ხის ნაქერი';

დ) ცალკ. შემთხვ. qitāl არს.—*shāb* : *shh-
hān* 'ალი'; იშვ. qutāl ინტ., არს.—*shūghā* :
shūghān 'მამაცი';

ე) qātīl გასუბსტ. მიმღ.—*fāris* : *fursān*.
'მხედარი';

(qutlāu)

ა) ʔaqtal, qatlāʔ ფერის და ფიზ. ნაკლის ზედს.—ʔaʕyar : ʕūrān 'ცალთვალა'.

ბ) qatālā

ა) იშვ. qatil, qatul ზედს.—ḥadīr : ḥadārā 'ფრთხილი', ḥazun : ḥazānā 'მოწყენილი';

ბ) იშვ. qatil ზედს., არს.—ḥazīn : ḥazānā 'მწუხარე', ʔasīr : ʔasārā 'ტყვე';

გ) qatlā, qitlā არს.—fatyā : fatāyā 'ფეთვა', dīfrā : dīfārā 'ძვალე ყურს უკან';

დ) ცალკ. შემთხვ. qutlā არს.—ḥublā : ḥabālā 'ფეხშიშვ';

ე) qatlāʔ არს.—ʕadrā : ʕadārā 'ქალწული';

ვ) qatlāu მ. სქ. და qatlā ნდ. ინტ.—kaslān, kaslā : kasālā 'ზარმაცი';

ზ) qatālat, qatīlat, qitālat, qutālat, qātīlat III ყ-ი არს.—baqīyat : baqāyā 'ნარჩენი', ǧidāyat : ǧadāyā 'პატარა ქურციკი', nuqāyat : naqāyā 'ნარჩევი, რჩეული', zauyiat : zauyāyā 'კუთხე';

თ) qitlīyat არს.—ḥīdriyat : ḥadārā 'მკვრივი ნიადაგი'.

ს) qatālī

qatlā, qitlā, qatlāʔ არს.—daʕyā : daʕyāʔ 'დავა', šaḥrā : šaḥārī 'უღაბნო'.

ტ) qutalāʔ

ა) qatil პიროვნების „მიმღ“. მოქმ. ფუნქც., იშვ. ვნებ.—ḥakīm : ḥukamāʔ 'ბრძენი', laʕīn : laʕīnāʔ 'დაწყველილი';

ბ) იშვ. qatāl, qutāl, qātīl ზედს., არს. ǧabān : ǧubānāʔ 'მხდალი', šuǧāʕ : šuǧāʕāʔ 'მამაცი', ʕālim : ʕulamāʔ 'მეცნიერი'.

უ) ʔaqtul

ა) qatl არს.—uafs : ʔanfus 'სული';

ბ) იშვ. qitl, qutl, qatal(at) არს.—simṭ : ʔasimṭ 'ძაფი', qufl : ʔaqful 'ბოქლომი, საკეტი', ǧamal : ʔaǧmul 'აქლემი', ʔakamat : ʔākum 'გორაკი';

გ) qatāl, qitāl, qutāl ცხოველთა და სხეულის ნაწილთა სახ.—ʕadāq : ʔaʕnuq 'თიკანი', dīrāʕ : ʔadruʕ 'წყროთა', ʕaqāb : ʔaʕqub 'არწივი'.

ფ) *ʔaqtāl*ა) *qitl, qutl* არს.—*libš* : *ʔalbās* 'ტანსაცმელი', *ḥuḥq* : *ʔaḥlāq* 'თვისება, ხასიათი';ბ) იშვ. *qatīl* უმთ. I უ, II უ-ი არს.—*yaqt* : *ʔaḥqāt*, 'ღრო', *qaḥm* : *ʔaḥqām* 'ხალხი', *bajt* : *ʔabjāt* 'სახლი';გ) *qatal, qāl* II უ არს.—*salaf* : *ʔaslāf* 'წინაპარი', *māl* : *ʔamūāl* 'ქონება';დ) იშვ. *qatīl, qatūl*, ზედს., არს. — *jaquz* : *ʔajquz* 'მღვიძარი', *nakid* : *ʔankād* 'მძიმე, ძნელი', *kabid* : *ʔakbād* 'ღვიძლი';ე) იშვ: *qatīl* ზედს., მიმლ. "მოკმ. ფუნქ.", არს. I ი ან II უ-ი — *jatīm* : *ʔajtām* 'ობოლი', *ḥajj* : *ʔahjā* 'ცოცხალი';ვ) იშვ. *qātīl* ზედს.—*mašīr* : *ʔansār* 'შემწე, დამხმარე'.ქ) *ʔaqtīlat*ა) ცალკ. შემთხვ. არს. *qatīl, qitl, qutl, qatal, qutal* — *ʔabd* : *ʔʔbidat* 'მონა', *sinn* : *ʔasiḥnat* 'კბილი', *ḡuḥr* : *ʔaḡḥirat* 'სორო';ბ) *qatīl* არს., ზედს. გემინ. ან III უ-ი — *raḡīf* : *ʔarḡifat* 'კვერი', *šahīḥ* : *ʔašīḥḥat*, *šabi* : *ʔašbijat*;გ) *qatāl, qutāl* არს., *qitāl* უმთ. იარაღის სახ.—*ʔaʔīm* : *ʔaʔīmat* 'საქმელი', *ḡulām* : *ʔaḡlimat* 'ბიჭი', *liḡām* : *ʔalḡīmat* 'ლაგამი';დ) იშვ. *qatūl* ცხოვ. სახ.—*ḥarūf* : *ʔaḥri-fat* 'ბატკანი'.ლ) *ʔaqtīlāʔ**qatīl* უმთ. გემინ., III ან II უ-ი ზედს., არს.—*ḡaḥī* : *ʔaḡniḡā* 'მდიდარი', *ḥajjīn* : *ʔaḥy-iḥā* 'ადელი', *našīb* : *ʔaḥšībā* 'წილი, ხვედრი'.

ოთხთანხმობიანი

ა) *qatāḥil*მოკლებმობიანი ფუტე, არს.—*ʔaqrab* : *ʔaqrārib* 'მორიელი', *dirham* : *darāḥim* 'ღრამა'.ბ) *qaḥātīl**qātīl(at)* გასუბსტ. მიმლ.—*fāris* : *faḥāris* 'მხედარი'.გ) *qatāʔil*

-at სუფიქსიანი სამთანხმობიანი არსებობითი სახელი, რომელსაც მეორე მარცვალში

(qatā'il)

გრძელი ხმოვანი აქვს — ḥamāmat : ḥamā'im 'მტრელი'; qabilat : qahā'il 'ტომი', rakūbat : rakā'ib 'სახედარი'.

ღ) qatā'il

ოთხთანხმოვნიანი, ბოლო მარცვალში გრძელი ხმოვნით — šaiḥān : šaiḥūn 'ეშმაკი', sirḥān : sarāḥin 'მგელი'.

ე) qatā'ilat(?)

ა) იმავე ტიპის სახელები, უმთავრესად უცხო წარმოშობისა; — tilmīd : talāmiḍat 'მოწაფე';

ბ) მრავალ, თანხმოვნიანი ფუძისაგან ნაწარმოები ნისბის ფორმა maḡribīj : maḡāribat 'მალრიბელი';

გ) იშვ. ოთხთანხმოვნიანი სახელი, მოკლე ხმოვნებით — mal'ak : malā'ikat 'ანგელოზი'¹.

§ 36. qitlat, 'aqtul, 'aqṭāl და 'aqṭilat ზოგჯერ სხვა ტიპებს უპირისპირდება როგორც „სიმცირის“ ფორმა „სიმრავლის“ მრავლობითს; მაგ., šahr, 'თვე' : მრ. šuhūr 'თვეები', „სიმც.“ ašhur 'რამდენიმე თვე'. შინაგან მრავლობითებს ჩვეულებრივ იდენტური მნიშვნელობები აქვს. ხსენებული ოთხი ტიპი სიმრავლეს გამოხატავს, და, პირიქით, სხვები შეიილება აღნიშნავდეს მცირე რაოდენობას; მაგ., ḡalāḡatū ḡirbānin 'სამი ყვავი' (მიუხედავად იმისა, რომ ამ სახელს სხვაგვარი მრავლობითებიც მოეპოვება ḡirbat და 'aḡribat).

Fleisch-ი ვარაუდობს, რომ 'aqtul, 'aqṭāl, 'aqṭilat ფორმებისათვის ნიშანდობლივია „სიმცირის მრავლობითი“; „რიცხვის კინობითს“, მცირე რაოდენობას აღნიშნავს 'a-პრეფიქსი (იგი წარმოადგენს აუგმენტაციეს, შეიძლება გამოხატოს მისი კორელატი კინობითიც). ავტორი პარალელს ავლებს სიმცირისა და სიმრავლის მრავლობითსა და კინობით-აუგმენტაციეს შორის².

§ 37. დიალექტებში მხოლოდობით-მრავლობითის ისეთივე შესატყვისობანი გვაქვს, როგორიც კლასიკურ ენაში. ფონეტიკური ცვლილებების შედეგად მრავალი ტიპი ერთიმეორეს დამთხვევია. მათი რაოდენობა სხვადასხვაგვარია. იემენურში ფიქსირებულია სამხრეთ-არაბულისათვის სპეციფიკური ფორმა qṭul (ṭurūḡ : მხ. ṭarīḡ 'გზა')³.

¹ NB. §§ 270—2; Wright I, §§ 304—5; Alsamirrai, pp. XXVIII—IX; Derenbourg, pp. 25 sq; აქვე ვცნობით არაბ ფილოლოგთა მოსაზრებებს.

² NB. § 269; GVG I, § 233; Esquisse, p. 33; შდრ. Singer, S. 163.

³ Brockelmann, Somitistik 3, SS. 226—7.

qatīl-ი ინტენსივთან შინაგანი მრავლობითი ერთეულ შემთხვევებში გვხვდება. იგი სუფიქსალურ ტიპთან შედარებით იშვიათია აგრეთვე qatīl ზედსართავშიაც¹.

ჩრდ. არაბულის შინაგანი მრავლობითის სისტემაში არ განვიხილავთ qatī, qatal*, qatīl, qitālat, qutīlat და maqtīl² ფორმებს, რომლებიც განსაკუთრებულ ჯგუფს შეადგენენ. მათ არ შეესატყვისება გარკვეული მხოლოობითები (დაწვრილებით ქვემოთ)³.

§ 38. ძვ. სამხრეთარაბული

მრ.	მხ.
ა) qtl	qtlx — fntx : fny 'არხი'
ბ) qtlx	qtl — grb : grbt 'პიროვნება'
გ) ოqtl	qtl — bjt : ოbjt 'სახლი'
დ) ოqtlx	qtl — hrf : ოhrft 'წელიწადი'
ე) qtlx	qtl — hsr : hsrx 'გადასახადის ამკრეფი'
ვ) ოqtlx	qtl — kbr : ოkbrx 'ქაბირი'
ზ) mqtlt	mqtlt — mhfd : mhfdt 'კოშკი'
თ) qtl (t)	qtl — hrf : hrft 'წელიწადი'
ი) qtl (t)	qtl — hrf : hrft(t) "

ყველაზე გავრცელებულია ოqtl (ოqatīl, ოqatīl). qtl და qtl სამხრეთარაბულისათვისაა დამახასიათებელი; ისინი თანამედროვე ენებშიც გვაქვს. Hüfner-ი მათ ჩრდ. არაბ. qutīl და qatīl-თან აკავშირებს³.

§ 39. თანამედროვე სამხრეთარაბულ ენათაგან რიცხვის შინაგანი ფორმები პროდუქტიულია მეჭრისა და სოკოტრიში, სადაც წარმოდგენილია ჩრდ. არაბულისა და გეეზის ტიპთა უმეტესობა (ნაწილი ამ ენებიდანაა შესული). ზოგიერთი მათგანი არაა უცხო შხავრისთვისაც, თუმცა იგი უპირატესად სუფიქსაციას იყენებს.

შინაგანი მრავლობითი ყველაზე ხშირად სუბსტანტივებთან გვხვდება. იგი შეიძლება ჰქონდეს ზესართავსა და მიმღობასაც უმთავრესად მაშინ, როდესაც საზღვრული მამრობითი სქესისაა (მაგ., მეჭრიში qatīl n. ag. და qatīl ზედსართავი შინაგან ფორმებს აძლევს უპირატესობას).

¹ Cantineau, *Hor.*, pp. 353 sq; Feghali, *Kf.*, pp. 211sq; Banor. *Pal.*, § 47.

² qatal* ტიპისაგან უნდა განვასხვავოთ qatal, რომელიც qatīlat-ის მრავლობითია.

³ Hüfner, *ASAG*, §§ 86—7; უღრ. *Semitistik* 3, SS. 325—6.

გარდა qatjal და qatyal ტიპებისა, ამ ჯნებისათვის დამახასიათებელია: ა) სიტყვის ბოლო მარცვალში i: ო ხმოვნების დაპირისპირება (ძირითადად ოთხთანხმოვნიან სახელში): მაგ., მჰ qandil: qandil (სანთელი); შხ. kibkib: kilksb 'ვარსკვლავი'; ბ) კნინობითის შინაგანი მრავლობითი, რაც სემიტურ ენათაგან მხოლოდ სოკოტრიში შევსებდა (მაგ., harz 'ავგაროზი'—კნინ. შხ. haurez: მრ. harizruz, შდრ. კნინ. შხ. sukak: მრ. სწ. sukikihon 'სახურავი')¹.

§ 40. გ ე ე ზ ი

სამთანხმოვნიანი სახელი

მ რ ა ე ლ ო ბ ი თ ი	მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი
ა) qatäl	qetl არს.—ʔəzn: ʔəzün 'ყური'.
ბ) ʔatäl	qetl, qätl. qätäl არს.—ləbs: ʔalbäs 'ტანსაცმელი', kälb: ʔaklāb 'ძალი', zänāb: ʔaznāb 'კული'.
გ) ʔatält	იგივე სახელები III უ, i ან ლარინგალი—qamh: ʔaqmāht 'საკვები, მცენარეული', təb: ʔatbāt 'ძუძუ', səm: ʔasmāt 'სახელი'.
დ) ʔatül	qätl, qätül არს. haql: ʔahqül 'მინდორი', haġār: ʔahġūr 'ქალაქი'.
ე) ʔatəl	qetl, qätl არს.—ṣərh: ʔasrəh 'წრე, ამხანაგობა', bätər: ʔabtər, 'ჯოხი, კვერთხი'.
ვ) ʔatəlt	qätl, qetl არს.—ʕaj: ʔaʕjənt 'თვალი', nəsr: ʔansərt 'არწივი'.
ზ) qät (t) ält	ზედს., მიმლ., არსებითი: ა) სამთანხმოვნიანი, რომლის მეორე მარცვალში გრძელი ხმოვანია—təbīb: təb(ī)bt 'ბრძენი'; ბ) -i სუფიქსიანი—sürāqī: sürāqt 'ქურდი'.

ოთხთანხმოვნიანი

ა) qätäləl	სხვადასხვა ტიპის ოთხთანხმოვნიანი არსებითი სახელი—dāngəl: dānāgəl 'ქალიშვილი', tūmərət: tūʔmər 'ნიშანი'.
------------	---

¹ Bittner, Mh, §§ 53—55, §h., SS. 47—60., Charakteristik §h., SS. 54—5; Leslau, JAOS 63 (1943), pp. 6—7, Word 3,3, § 24, 1. Soq., pp. 10 sq., 187, 205 etc; Höfner, Semitistik 3, S. 338.

ბ) qātāḥt

• იგივე ტიპები, განსაკუთრებით პიროვნებათა და ცხოველთა სახელები—sājtān : sāj-āḥant 'ეშმაკი, სატანა', 'aubāsā : 'aḥābost 'ლომი'; მიმლ. — māmkar : yāmākert 'მრჩეველი'.

გ) qātāyā(t), qātāḥ(t) სამთანხმონიანი, გრძელი ხმოვნით, არს., ზედს.—dūq : dāqāyāq(t) 'წუთი', yḥīz : yḥ-ḥāḥz 'მდინარე'.

იშვიათი ფორმებიდან აღინიშნება: qetūl, qātīl, qetūl, 'aqātēl. qētūl და qetāl ზოგჯერ ცვლის qetūl-ს¹.

§ 41. ტიგრესა და ტიგრინაში მოცემულია ამ ტიპთა შესატყვისობანი და სახესხვაობანი. შინაგანი ფლექსია სუბსტანტივებშია გავრცელებული, სხვა სახელებში კი რეგულარულია სუფიქსაცია.

ტიგრინაში აღსანიშნავია qāt(t)ali მიმღობასა და qātalaḥ პროფესიის სახელის ბოლოს i, ai : o ხმოვანთა დაპირისპირება; მაგ., kāfati 'ვინც ალებს' : kāfato. პარალელურად სხვა მრავლობითიც გვაქვს (qāt(t)ali : qātālti)².

სამხრეთსემიტურში სუფიქსიანი და შინაგანი ფორმების შეპირისპირების შედეგად ირკვევა:

1. ა) სქესისა და რიცხვის სუფიქსალური ტიპი ახასიათებს კვალიფიკატივებს (resp. მსაზღვრელად გამოყენებულ მიმღობებს).

ბ) შინაგანი მდებრობითი, აგრეთვე qatīān : qatīā ფლექსია ნიშანდობლივია ინტენსივებისათვის.

გ) -āt სუფიქსიანი და შინაგანი მრავლობითი არსებითი სახელებისა და გასუბსტანტივებული ზედსართავეების (მიმღობების) სპეციფიკაა; მაგ., კლ. არაბ. სუბსტ. qātīl : მრ. qutlān, qutalā³ და სხვ. — rākīb : rukbān 'მხედარი', sā'ir : sa'arā³ 'პოეტი', sāḥīb : 'aḥāb 'მეგობარი'; ḡānīb : ḡayānīb 'მხარე, ნაპირი', ḥā'it : ḥitān 'კედელი', qatīl : qutalā³ — 'aḥīr : 'umarā³ 'ემირი'; შდრ. ზედს., მიმლ. მხ. o : მრ. - ū : na); მაგ., ḡābir : ḡābirūna 'მომთმენი', ḥabīl : ḥabīlūna 'უკეთური' და სხვ.³ ასევეა დანარჩენ ენებშიც. მაგალითად, გეზ. ში qātīl, qātēl, qetūl, qātīl ტიპებს, აგრეთვე mā- და -ī აფიქ-

¹ Dillmann, §§ 135—10; Prütorius, ÄG, § 118; Grébaud, pp. 5—16; Cohen, MSL 23, pp. 103—6; Littmann, Semitistik 3, S. 370.

² Leslau, Tc, § 24, JAOS 68.3, § 18, Tna, §§ 44—51; Palmer, BSOAS. 17, 3 (1955), pp. 548—66.

³ Wright I, § 302 rem. b.

სიან სახელებს შეიძლება ჰქონდეს ზედსართავის შინაარსიც და სუბსტანტივისაც (გასუბსტ. ზედს., მიმლ.). აირველ შემთხვევაში ისინი სუფიქსიან მრავლობითს აწარმოებენ, მეორეში — შინაგანს¹. ზოგჯერ ეს წესი ირღვევა და ზედსართავი არ განიჩევა არსებითი სახელისაგან (მაგ., გეეზში *qätälī* მიმღეობასთან გაცილებით უფრო ხშირია შნგ. მრ. *qätält*, ვიდრე სწორი)².

2. კლასიკურ არაბულში გათვალისწინებული უნდა იქნეს კიდევ ერთი მომენტი: კვალიფიკატივი თუ პიროვნების სახელს დაერთვის, უფრო მისაღებია სუფიქსიანი მრავლობითი, ხოლო თუ საზღვრული არაპიროვნებას უკავშირდება, შინაგანი³. საილუსტრაციოდ შეიძლება დავასახელოთ *ʾāḫar* ნაცვალსახელი, რომლის სუფიქსიანი მრავლობითი *ʾāḫarūna* ყურანში ხშირია და ყველგან პიროვნებას აღნიშნავს, შინაგანი ფორმა *ʾaḫaru* კი მხოლოდ საგნების მიმართ იხმარება (გვხვდება ხუთჯერ: III, 5; II, 180, 181; XII, 43, 46).

3. არაბულშიც და სხვა სამხრეთსემიტურ ენებშიც მდებდრობითი სქესის ფორმა (არსებითი, კვალიფიკატივი) უფრო იშვიათად აწარმოებს შინაგან მრავლობითს, ვიდრე მამრობითი სქესისა; მაგ., კლ. არაბ. მ. სქ. *malik*: მრ. შნგ. *malīk*, მაგრამ მდ. სქ. *malikat*: *malikāt*; მ. სქ. *ibn*: მრ. სწ. *banūna*, შნგ. *ʾabnāʾ*, მდებდრობითში მხოლოდ სწორი — *ibnat*: *banāt*; სოკ. მიმლ. მ. სქ. *mišgin* 'დამტკრეული, დასახიჩრებული': მრ. შნგ. *mišgin*; მდ. *mišginoh*: მრ. სწ. *mišgīnteh*; მიმლ. მ. სქ. *maḥrif* 'მეგობარი': მრ. შნგ. *maḥrif*, მდ. *maḥrifoh*: მრ. სწ. *maḥriféten*⁴.

4. პიროვნება-არაპიროვნების ოპოზიცია კლ. არაბულში უფრო ძლიერია, ვიდრე დიალექტებსა და გეეზში. აქ ხსენებული დაპირისპირება იმაში გამოიხატება, რომ არაპიროვნების ზედსართავის რიცხვში შეთანხმება საზღვრულთან ფაქულტატიურია (მაგალითად, პალმირულში მხოლოდობით რიცხვს ეძლევა უპირატესობა, ქქარ ცაბიდაში — მრავლობითს)⁵. რაც შეეხება სხვა სამხრეთსემიტურ ენებს, აქ იგი უფრო იშვიათად იჩენს თავს (მაგ., მეჭრიში პიროვნების ნისბის ფორმასთან)⁶.

გეეზში მამაკაცის საკ. სახელები, არაბულ დიალექტებში ზოგჯერ მ. სქ. პიროვნების კნინობითი და საკუთარი სახელები.

¹ Dillmann, pp. 292—4.

² „ p. 307.

³ Reckendorf, SV, S. 89.

⁴ Laslau, *Soq.*, pp. 192, 412.

⁵ Cantineau, *Palm.*, p. 234; შდრ. *Leslau*, *Tna*, § 56.

⁶ Bittner, *Mh.*, § 44.

არ განსხვავდება არაპიროვნებების (ან მდ. სქესის) სახელები-საგან.

5. ინტენსივების მნიშვნელოვანი ნაწილი კლ. არაბულში, გვეხსა და ტიგრინაში საერთო სქესისაა (ზოგი—საერთო რიცხვის). კლ. არაბულსა და ჩრდ. ეთიოპურში გარკვეულ ტიპებს, ხოლო სოკოტრიში თითქმის ყოველ ინტენსივს შინაგანი მრავლობითი და მდებდრობითი აქვს; არაბულში qatīl-თან სუფიქსიანი მდებდრობითია გაბატონებული.

ʾaqtal-ს (აღმატ. ხ.) მ. სქესში თითქმის მხოლოდ გარეგანი მრავლობითი აქვს.

არაბულ დიალექტებში ეს სახელები სუფიქსებს დაირთავს. გამონაკლისია ʾaqtal ფერისა და ფიზ. ნაკლის ზედს. (მდ., მრ. შნგ.). შედარებითი ხარისხი (ხშირად აღმატებითი) უცვლელია; აღმატებითს აქვს მდ. შინაგანი, მრავლობითი სუფიქსიანიც (მაგ., ტუნისურში)¹ და შინაგანიც (მაგ., ქჭარ ყაბიდაში)².

აღნიშნულ სამხრეთსემიტურ ენებში საერთო „ფორმები“ (საერთო სქესი, რიცხვი), სუფიქსაცია და შინაგანი ფლექსია საზოგადოდ სახელთა გარკვეულ ჯგუფებს უკავშირდება; ხშირია მათი პარალელიზმიც. ამრიგად, შესაძლებელია ფორმათა განაწილების მხოლოდ ზოგადი სურათის წარმოდგენა:

ს ქ ე ს ი

ს ა ე რ თ ო ს უ ფ ი ქ ს ა ლ უ რ ი შ ი ნ ა გ ა ნ ი

კ ლ ა ს ი კ უ რ ი ა რ ა ბ უ ლ ი

ა) ინტენსივი, საკუთრივ მიმღეობა—ʾaqtal შედარ., ხმრ. აღმატ.; qatīl, qatīl, qatī, qutī, qutul, qitāl, qutāl; mi- პრეფ., -at ელემ.;
ბ) გასუბსტანტივებული მიმღ., ზედს.

ზედს., მიმღ., ინტ.

1. ა) ʾaqtal „ორბრ.“ ინტ., აღმატ., ʾāḥar ნაცვ. სახ., რიცხვ. ʾaḥḥal
ბ) სპორად. qatīl ინტენსივი
2. qatīlān : qatīlā ინტენსივი

¹ Stumme, § 94.

² Feghali, Kf., p. 208.

საერთო

სუფიქსალური

შინაგანი

არაბული დიალექტები

- ა) ʔaqtal შდრ., ხშრ. ზედს., მიმლ., ინტ. ʔaqtal ინტ.; იშვ. ალმატ. ხარისხი. ალმატ.; ნაცვ. სახ. .
 ბ) იშვ. ინტ., ვნებ. ჩიცხვ. სახ.
 გვ. მიმლ. ნისბა, უცხო ზედს.

სოკოტრი

—

ზედსართავი, მიმლეობა

ინტენსივი
(qātla, qītla)

გვეზი, ტიჯრინა. ტიჯრე

გეეზი

ინტენსივი

- ა) საკ. მიმლ. ზედს., მიმლ., ინტ.
 ბ) ინტ.—qātā;
 გ) გასუბსტ. qātā, qātā
 მიმლ., ზედს.

ტიჯრინა

ინტ.—qāttal, -am,
-ājina, -ānna სუფ.

რიცხვი

კლასიკური არაბული

-ū(na) -āt

- ა) ʔaqtal შდრ. ხა- ა) პიროვნ. (იშვ. 1. ა) არსებითი, გა-
 რისხი, ხშრ. ალმატ. არაპირ.), ზედს., სუბსტ. ზედს., მიმლე-
 ბ) -at ინტ. მიმლ., ინტ.; ობა;
 გ) იშვ. qatī, qa- ბ) არსებითი სახ., ბ) ზედს., ინტ., მიმლ.
 tīl გასუბსტ. მიმლ. (უმთ. გ) qatī ალმატ. ხა-
 რისხი; ʔāḥar, ʔuḥrā ნაცვ. სახ., ʔaḥḥal,
 ʔūnā რიცხვ. სახელი.
 2. qatīn : qatīn
 ინტენსივი

საერთო

სუფიქსალური

შინაგანი

არაბული დიალექტები

-īn -āt

ა) ʔaqtal ელატ.

ა) ზედს., მიმლ., ინტ.

ა) არსებითი, გა-

ბ) იშვ. ნისბა, უცხ. ზედს.

(უმთ. პიროვნ.).

სუბსტ. მიმლ., ზედს.

ბ) არსებითი (უმთ. -āt)

ბ) ზედს., მიმლ.

გ) ინტ., იშვ. აღმატ., რიცხვ. სახ., ნაცვ. სახ.

შუა აზიის არაბული

-īn მ. სქ. პიროვნ.

ზედს., არს.

-āt არაპირ. და მდ.

სქ. პიროვნ. ზედს., არს.

სოკოტრი

-(e)lin... -eten...

ა) ზედს., მიმლ., ინტ.

ა) არსებითი.

ბ) არსებითი (უმთ. -eten)

ბ) ინტ., ზედს., მიმლ. (უმთ. მ. სქ.).

მეკრი. მხავრი

-īn (შხ. იშვ.) -ēt...

(შხ. იშვ.)

ა) ზედს., მიმლ., ინტ.,

ა) არსებითი

ბ) არსებითი

ბ) ზედს., მიმლ., ინტ.

გეგზი

-ān -āt

qatāl ინტ.

ა) ზედს., ინტ., მიმლ. (უმთ. პირ.).

ა) არსებითი, გა-სუბსტ. ზედს., მიმლ.

ბ) არსებითი (-āt)

ბ) ზედს., მიმლ., ინტ.

ტიგრი

-am -at

ა) ზედს., მიმლ., ინტ.

ა) არსებითი

ბ) არსებითი

ბ) მიმლეობა

გ) ინტენსივი

ტიგონა

-āt...

- ა) ზედს., მიმლ., ინტ.
 ბ) არსებითი

- ა) არსებითი
 ბ) მიმლ.: ზედს.
 გ) ინტენსივი

§ 42. ჩრდილოდასავლურ ენებში კრებითის ფორმებს თელიან სამხრეთსემიტური შინაგანი მრავლობითის შესატყვისად; მაგ., qatī—ებრ. *reḵel* „ეტლი“, სირ. *raḥšā* 'ქვეწარმავალი'; *qutīm*—ებრ. *z'kūr* „ცენი“ და სხვ. ეს ფაქტები სწორად შეათასა Nöldeke-მ: „თუმცა ჩრდილოსემიტურ ენებში გვაქვს კრებითის ზოგიერთი ფორმა, რომელიც მრავლობითის ფუნქციას ასრულებს, მაგრამ იგი არ ქმნის გარკვეულ კლასს, არ იმყოფება კანონზომიერ მიმართებაში მსოლოობითთან“.

აღნიშნავენ მხოლოობით-მრავლობითის რამდენსამე წყვილს: სირ. *ḥ'ayānā*:*ḥ'ayrā* 'ვირი', *q'riḡā*:*qurjā* 'სოფელი' და სხვ.¹ (Nöldeke-ს აზრით, *qurjā* უფრო ადრინდელია, ვიდრე *q'riḡā*).

ზოგი ავტორი ამას არ სჯერდება. Jeurich-ის თანახმად, შინაგანი მრავლობითი არაბულის მსგავსად ებრაულშიც იყო გავრცელებული². Brockelmann-ი შენიშნავს, რომ ისინი, ვინც ებრაულში ეძიებენ ასეთი ფორმების კვალს, სწორად კრებითს განიხილავენ როგორც მრავლობითს³. უფრო ზუსტი იქნებოდა, თუ ვიტყვოდით, რომ შინაგან ფორმებად მიიჩნევენ ტიპებს, რომლებიც არ არიან ურთიერთთან დაკავშირებული.

Aistleitner-ი უგარიტულში შინაგანი მრავლობითის მთელ სერიას გამოყოფს (*aqtl*, *iqtl*, *uqtl*, *aqtl*, *uqtl*, *qtl*, *qtl*)⁴. ზოგ მათგანს შესატყვისი არა აქვს სამხრეთსემიტურში. Moscati სათანადო კონტექსტების დაწვრილებითი ანალიზის საფუძველზე უარყოფს უგარიტულში შინაგან ფორმათა არსებობას⁵.

Greenberg-ის აზრით, სელოლატების მრავლობითი ებრაულ-არამეულში (*qatl*:*qatalīm*, *qitl*:*qitalīm*, *qutl*:*qutalīm*), მისი პარა-

¹ NB, § 263; Nöldeke, BSS, SS. 59 ff.; GVG I, § 228; Gray, § 194; Brockelmann, ZDMG 51, S. 659; Moscati, RSO 29, pp. 42-3; Plural, p. 113; Matouš, AOR 24, S. 629

² Jeurich, SS. 6 ff.

³ GVG I. S. 426, Anm 1.

⁴ Aistleitner, SS. 39-46.

⁵ RSO 32, pp. 340 sq.

ლელეები სამხრეთსემიტურში (qatl-at : qatal, qitl-at : qital, qutl at : qutal) და სპორადული რედუბლიკაცია *a* ხმოვნით აქადურში წარმოადგენს აფრო-აზიატურ (ქამიტურ-სემიტურ) ენათა მრავლობითის (*a*-მრავლობითის) უძველეს მოდელს¹.

შინაგანი მრავლობითის რამდენიმე მაგალითი დამოწმებულია სამხრეთეთიოპურში².

§ 43. განხილულ ფორმათა ერთ-ერთი სახეობაა გაორკეცებული მრავლობითი, რომელიც ორი ტიპითაა წარმოდგენილი³:

ა) გაორკეცებული ფუძე ან თემატური ელემენტი მრავლობითის სუფიქსით (იშვ. შინაგანი ფლექსიით). იგი უმთავრესად ორთან-ხმოვნიან და სუსტ ფუძეებთან ვვხვდება. სისტემატურია ასალ არამეულში, განსაკუთრებით ორთანსმოვნიან სახელებში; მაგ., miltā : მრ. milāl-i 'სიტყვა', qāna qanāu-i 'რქა'⁴. სხვა ენებში იგი სპორადულია; აქად. alaktu : alkaḳātu 'გზა'; ებრ. mē : mēmē 'წყალი', შშნ გემინ. ḫal : ḫālīm 'ნამი'; სირ. rab : rayrībū 'დიდი'.

კლასიკურ არაბულში გაორკეცებული ფორმა ოთხთანსმოვნიან სახელთა შინაგანი მრავლობითის სქემას იღებს; მაგ., (lahr : lahār-rīr 'საუკუნე'⁵.

ბ) საკუთრივ გაორკეცებული მრავლობითი — შეინიშნება თანამედროვე სამხრეთარაბულში (ნაწილობრივ ძველ სამხრეთარაბულში) და ზოგ ეთიოპურ ენაში; მაგ., მქ kataf : katafōf 'ფრთა'; შხ. nuf : nofōf 'სული'; ტნა tāmān : tāmamān 'გველი'; ამქ. mālkam : mālkakam 'მშვენიერი'⁶.

4. ნარევი ფლექსია

ა) ს ქ ე ს ი

§ 44. ნარევი ფორმებს გვიჩვენებს არამეულსა და მეპრიში (შესადლებელია; აქადურშიც) -ān ელემენტისანი სახელები⁷. გარდა ამისა, შინაგანი მდებარეობითი qatlā⁸ და qutlā არაბულ დიალექ-

¹ Greenberg, pp. 198—204.

² Cohen. Amh., p. 71; Jeslau, Gaf., § 42.

³ Petráček. AO r 28, SS. 545 ff; GVG I, § 240. Moscati, Lezioni, § 255.

⁴ Nöldeke, NSG, § 72.

⁵ Soden, §§ 55 r. 61 p; Segal, p. 121; Nöldeke, MG, § 137; Brockelmann, Sg. § 115, GVG I, § 240.

⁶ Hüfner, Semitistik 3, S. 338; Bittner, Mh, § 80, Ḥh., S. 56; Jeslau, Tna, § 53; Cohen, Amh., p. 72; Юшманов, Амх., стр. 27.

⁷ იხ. ზემოთ, გვ. 30—1.

ტებში საკმაოდ ხშირად დაირთავს -(a)t სუფიქსს (უპირველეს ყოვლისა ნაცვალსახელური ნაწილაკების წინ)¹.

ბ) ნარევი და მრავლობითის მრავლობითი

§ 45. გეეზში შინაგანი მრავლობითის ყოველ ტიპს, ხოლო დანარჩენ ენებში ზოგ მათგანს, დაერთვის -āt სუფიქსი (არაბულ დიალექტებში, აგრეთვე, -in), ანდა მისგან კვლავ იწარმოება შინაგანი ფორმა; მაგ., კლ. არაბ. მხ. dār: მრ. dūr, dūrāt ('სახლ-კარი'), raḡul: riḡāl, riḡālāt; პალმ. *asuad: sūdīm ('შავი'); გზ fəwot: fənwā: ('წიწკი'); შნგ. მრ.: შნგ. მრ.—არაბ. (მხ. qayl:) *aqayl: *aqayil ('სიტყვა')².

Brückelmann-ი განიხილავს სამ ტიპიურ შემთხვევას:

ა) მრ. მრ. უპირისპირდება „მარტივ“ ფორმას, როგორც მრავლობითი „სიმცირის მრავლობითს“; მაგ., qayl 'სიტყვა'—მრ. *aqayil: „სიმც. მრ.“ *aqayil;

ბ) იგი წარმოადგენს კრებითს, რომლის ფუძესაც არ დაუკარგავს აღრინდელი მნიშვნელობა: მაგ., bajt 'სახლი': მრ. bajūt 'სახლები', კრებ. bajūtāt 'კომლექსი';

გ) ფუძე გავებულია მხოლოდობითად; მაგ., bilād 'ქვეყანა' (< მრ.: მხ. balad): მრ. buldān³.

ნარევი მრავლობითის ფუნქციათა დაზუსტება თითქმის შეუძლებელია.

Grébaut-ს მოწმობით, გეეზში იმ ნუნსების დადგენა, რომლებიც მას თან ახლავს, მხოლოდ ცალკეულ კონტექსტებში ხერხდება. ხშირად იგი შინაგანი მრავლობითის დუბლეტია⁴. არსებითად ასევეა არაბულშიც.

შემახვევითი არ უნდა იყოს, რომ მოცემული ფორმა მხოლოდ არსებითი სახელებისაგან იწარმოება (კერძოდ, ადგილების, საგნების, თევების და სხვ. სახელწოდებებისაგან)⁵.

განხილულ ფორმებთან ერთგვარ სიახლოვეს იჩენს qatil ტიპის სახელის სუფიქსიანი მრავლობითი მიშნაში, რომელიც

¹ იხ. ზემოთ, გვ. 30—31; GVG I, SS. 411—12.

² GVG I, § 233; Wright I, p. 232; Blachère, § 123; Cantineau, Palm., p. 201, Hor., p. 353; Dillmann, § 141; Grébaut, p. 17; Leslau, Te, § 27.

³ GVG I, ibid.

⁴ Grébaut, ibid.

⁵ Dillmann, ibid.

შინაგანი გახმოვნებითაც უპირისპირდება მხოლოდობითს — qatīl : qatānīn; მაგ., kāmīh : kāmīhīn 'შიკრიკი'¹.

5. ორობითი რიცხვი

§ 46. იწარმოება სუფიქსაციით (სახ. ბრ. -ā, ნათ., ბრალდ. -āi). კლასიკურ არაბულში, სოკოტრისა და უგარიტულში იგი გვეხვდება ორი არსის აღმნიშვნელ ყოველგვარ სახელთან (არსებითი, ზედსართავი; აქადურიდან ცნობილია ამ ფორმის ხმარების შემთხვევები ზედსართავთან); მაგ., კლ. არაბ., raḡul : raḡulāni (კაცი), ḥāḡmar : ḥāḡmarāni ('წითელი'), უგრ ḡmīd : ḡmīdm ('ჯოხი'), სოკ. ḡīdihēn : ḡīdīni ('ყური')².

ორობითი ეთიოპურსა და მოგვიანო პერიოდის არამეულში მხოლოდ კვალის სახით დასტურდება. დანარჩენ ენებსა და ნაწილობრივ ჩრდ. არაბულ დიალექტებში იგი ტყუპი საგნის გამომხატველ არსებით სახელებს ახასიათებს. იშვიათია შემთხვევითი წყვილისათვის. რიგ არაბულ დიალექტებში ეს ფორმა საერთოდ ორ საგანს აღნიშნავს; მსაზღვრელთან არსად არ იხმარება, გარდა „ორი“ რიცხვითი სახელისა. ამ სიტყვას აღნიშნული ფორმა ან მისი კვალი თითქმის ყოველ სემიტურ ენაში მოგვაოვება³.

ყურადღებას იქცევს ორობითი რიცხვის თავისებურება: მდებრობითი სქესისათვის გამოყენებულია არა მარტივი ფუძე, როგორც მრავლობითში, არამედ -(n)t სუფიქსიანი ფორმა (მს. kāmīh-at : ორ. kāmīh-at-āni; შდრ. მს. kāmīh-at : ორ. kāmīh-āt).

¹ Petráček, AOr 30, SS. 390—1; Segal, p. 128.

² Wright I, § 299; Cantineau, Palm., p. 193, Hor., pp. 348—50; Foghali, Kf., pp. 204—5; Leslau, Soq., pp. 10 sq; Gordon, § 8, 5.

³ GVG I, § 244; Dillmann, p. 286; Leslau, Te, § 28; Hüfner, ASAG, § 92; Bittner, Šh., S. 41; Soden, § 61 c; Brockelmann, HS, § 18 a; Reinhardt, § 105; Socin, § 82; Spitta, § 68 a; ZDMG 47, S. 395; Jb, S. 380.

III

შენიშვნები სქესისა და რიცხვის კატეგორიათა შესახებ

1. არამართი სახელწვია კლასიფიკაცია

§ 47. სემიტურ ენებში სახელის რიცხვის ისტორიის საკითხი საერთოდ არაა დასმული. სქესის კატეგორიის კვლევისას კი ყურადღების ცენტრში იყო სახელთა კლასიფიკაცია. ამასთან დაკავშირებით ინდო-ევროპულში ორი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო თვალსაზრისი¹ სემიტოლოგიაშიც აისახა. Albrecht-ი, Feghali, Cuny, Speiser-ი და სხვანი ამ მოვლენის საფუძვლად ცოცხალ არსებათა ბუნებრივ დაყოფას თვლიან, მაშინ როდესაც Brockelmann-ი, Weusink-ი, Schaade და Meinhof-ი უარყოფენ გრამატიკულ და ბუნებრივ სქესს შორის აირვანდელ კავშირს. Brockelmann-ი ლაკონიურად გადმოსცემს მის ძირითად დებულებებს: მამრობითი და მდედრობითი სქესის სახელები წარმოადგენს ორ კლასს². მდედრობითის აფიქსთა აღრინდელი ფუნქცია იყო საერთოდ ნაკლებად მნიშვნელოვანი, მეორეხარისხოვანი საგნის გამოხატვა. ამ კლასში შედის: აბსტრაქტული სახელი, კრებითი, კნინობითი, კერძობითი და სხვ.; აკრეთვე ბუნებრივი მდედრობითის გამოხატველ სახელთა დიდი ნაწილი, ხოლო ცნებითი ანალოგიის შედეგად მრავალი ისეთი სიტყვა, რომელსაც არ აქვს სათანადო მორფოლოგიური ნიშანი (სხეულის წყვილი ნაწილების, ზოგიერთი ცხოველის, მეტეოროლოგიურ ელემენტთა და მოვლენების, იარაღის, ტანსაცმლისა და სხვათა სახელწოდებანი). მდედრობითი სქესის რამდენიმე სუფიქსისა და მყარი სემასიოლოგიური ჯგუფების არსებობა (კნი-

¹ ამ საკითხის მიერ გამოწვეული მწვავე დისკუსია ინდოევროპეისტა შორის დღეაც გრძელდება: იხ. *Исследования*, стр. 315, прим. 1.

² მდრ. Schaade, S. 187; Meinhof, *Flekt. Spr.*, S. 63.

ძირითადად მოსაგვარებელი რქნება საგნების სახელწოდებათა საკითხი.

მიზნად არ ვისახავთ რა სემიტურში გრამატიკული სქესისა და რიცხვის პრობლემის დამუშავებას, შევჩერდებით იმ შენიშვნებზე, რომლებიც ჩვენთვის საინტერესო საკითხების გაცნობისას გავვიჩინა.

§ 48. რომელ პრინციპსაც არ უნდა მივანიჭოთ უპირატესობა, ერთი რამ ცხადია: მსაზღვრელის, შემასმენლისა და მისთ. ფორმები სუბსტანტივების სხვადასხვა ჯგუფების მიხედვით ნაწილდება. პირველ რიგში ამ ჯგუფების რაობა გვიანტერესებს. მოცემული საკითხი გარდა დასახელებული წრომებისა სპეციალური მსჯელობის საგანია Albrecht-ისა და Feghali-Cuny-ს გამოკვლევებში.

Albrecht-ი ცხოველებისა და საგნებისათვის ჩამოთვლის რამდენსამე საკლასიფიკაციო ნიშანს: მამრობითი სქესი—ძლიერი, გაბატონებული და სხვ. მდედრობითი—„მშობელი“, გარემომცველი. მცირე, სუსტი, მორჩილი¹... Albrecht-ის მოსაზრებებს ექვს ქვეშ აყენებს ამ „წესების“ დარღვევის ხშირი შემთხვევები (იხ. ქვემოთ).

Feghali-Cuny, იზიარებენ რა Meillet-ს თეორიას ინდო-ევროპულში სქესის შესახებ², ამტკიცებენ, რომ ქამიტურ-სემიტურ ენებში სქესს წინ უსწრებდა „ცოცხალი არსებისა“ და „საგნის“ კატეგორია. მამრობითისა და მდედრობითის გამოყოფა დაიწყო ცოცხალ არსებათა სახელებში, შემდეგ მეტაფორისა და ანალოგიის გზით გავრცელდა საგანთა სახელწოდებებზედაც; „საგანთა“ კლასი შეიწოვა მდედრობითმა (იხვ. მამრ.).

I სრვისტორიული ეპოქა

„ცოცხალი არსება“	„საგანი“
1. მამრობითი	2. მდედრობითი
	საშუალო

II ქამიტურ-სემიტური ეპოქა

(უძვ. „ცოცხალი არსება“)	(უძვ. „საგანი“)
1. მამრობითი	2. მდედრობითი
	2. მდედრ. (აგრეთვე 1. მამრ.) ³

¹ ZATW 15 (1895), SS. 313—25; 16 (1896), SS. 41—121; შდრ. GVG I, S. 424.

² Feghali-Cuny, pp. 7—8.

³ pp. 8—9. 81—3; შდრ. Schaeble, SS. 135—6.

ჩვენი ავტორები დაწვრილებით არჩევენ ჩრდ. არაბულში, ებრაულსა და არამეულში ისეთ შემთხვევებს, როდესაც მდ. სქესში გაერთიანებული სუბსტანტივები იძენენ შესაბამის ფორმას¹. მათი აზრით, ცხოველებისა და საგნების სახელწოდებათა უდიდესი ნაწილი წარმოშობით საერთო სქესისაა, მდებრობითთან მათი დაკავშირება მოგვიანებითაა განხორციელებული — „მდებრობითი არის უძველესი საგანთა კლასის შემცველი“². სხეულის წყვილი ნაწილი, თითქოს იმის გამო აღინიშნება მდებრობითი სქესით, რომ იგი ორობითი რიცხვის სინგულატივია და, მაშასადამე: -(ა)ს სუფიქსიანი ფორმის ეკვივალენტი³ (Brockelmann-ი ამ სახელებში დეტერიორატივის ფორმას ხედავს)⁴.

საქიროა აღინიშნოს შემდეგი; მიუხედავად იმისა, რომ სემიტურში კარგადაა ცნობილი საგანთა და ცხოველთა სახელების კავშირი, როგორც Feghali და Cuny, ასევე მრავალი სხვა სპეციალისტი რატომღაც ცოცხალ არსებასა და საგანს ააირისპირებს, ანდა მათგან არ მიჯნავს პიროვნება-არაპიროვნებას.

§ 42. ინდო-ევროპულში „ცოცხალი არსებისა“ და „საგნის“ კატეგორიის არსებობა უდაოა (შდრ. კითხვ. ნაცვ. სახ. რუს. *кто* 'ვინ': *что* 'რა'; ფრანგ. *qui*:*quoi*, გერმ. *wer*:*was* და ა. შ.).

გვკონდა თუ არა ასეთივე მდგომარეობა სემიტურშიც? თუმცა, ზოგჯერ ცხოველის სქესიც გამოიხატება, რითაც იგი ადამიანთან ერთიანდება (უხ 'მამა': *אָמ* 'დედა', *אִמָּ* 'მამალი აქლემი': *אִמָּ* 'დედალი აქლემი'), მაგრამ დასირისაირება მამრობით და მდებრობით სქესს შორის, როგორც წესი, პიროვნებებთან გვაქვს: ცხოველები კი საგნების მსგავსად ან ერთ-ერთ ჯგუფს განეკუთვნება (სშირად მდებრობითს) ანდა საერთო სქესს წარმოადგენს⁵.

§ 43. ცხოველები — 'საქონელი' ებრ. *בְּיָר* მ. სირ. *בְּיָרָא*, მდ., არაბ. 'აქლემი' *بَيْر* ს. (უმთავრესად მ.); 'აქლემი' არაბ. *بَيْرَان* მ. (იშვ. მდ.), ებრ. *בַּיְרָא*, სირ. *baylā* საერთო.

'ცხენი' არაბ. *faras*, *birdaun* ს. (უმთ. მდ.), ებრ. *pārās* მ. სქ. 'თხა' არაბ. *mā'iz* ს., ტნა *ṭel* მდ. სქესი.

¹ Feghali-Cuny, pp. 27—79; შდრ. Schaade, S. 186.

² p. 52.

³ „ pp. 51—2.

⁴ GVG I, S. 420.

⁵ Feghali-Cuny, pp. 27 sq; GVG I, § 227; Cohen, GLECS II p. 23; Gelb, p. 184; Soden, § 60d; Gordon, § 84; Gesenius-Kautzsch, § 122; Leander, § 44; Rosenthal, § 59; Nöldeke, SG, §§ 44—7, MG, § 129, NSG, § 65; Blachère §§ 67 sq; Dillmann, § 130; Leslau, Te, § 32, Tna, § 40.

‘ვირი’ არაბ. *himār*, ებრ. *h̄mōr* მ.; სირ. *h̄mārā* ს. (უმთ. მამრ.).

‘ლომი’ არაბ. *ʿasad* საერთო.

‘დათვი’ არაბ. *dubb* მ., ებრ. *dōb*, სირ. *debbā* საერთო.

‘აფთარი’ არაბ. *ḏabn* მდ. (იშვ. მ.), სირ. *ʿafʿā* მდ., ებრ. *ḏābnāʿ* ს., ტე *kārāj* მდედრობითი.

‘ჯანჯარი’ არაბ. *faraʿ* მ., ებრ. *perē* ს., ტე *sūkan* ‘ქურციკი’ მდედრობითი.

‘ქურდღელი’ არაბ. *ʿarḡab*, სირ. *ʿarḡbā* ს. უმთ. მდ., ებრ. *ʿarḡebē* მდედრობითი.

‘მელია’ არაბ. *ḫāʿib* ს., ებრ. *ḫāʿīl* მამრობითი.

‘ფრინველი’ არაბ. *ʿuḡfūr* ‘ბელურა’ მ., ებრ. *šippūr*, სირ. *seprā* საერთო.

‘არწივი’ არაბ. *ʿuqāb* საერთო.

‘მტრედი’ სირ. *jaunā* ს., ებრ. *jōnā* მდ; ტნა *ragbi* მდედრ.

‘იქედნე’ არაბ. *ʿafʿā* მდ., ებრ. *ʿefʿē* ს., არაბ. *ḥajjat* საერთო.

‘ბაყაყი’ არაბ. *ḏafḏaʿ* საერთო.

‘მორიელი’ არაბ. *ʿaqrab* ს., ებრ. *ʿaqrāb* მ., სირ. *ʿeqaribā* მდედრობითი.

‘ობობა’ არაბ. *ʿaukabūt* ს. (უმთ. მდ.).

§ 50. სა გ ნ ე ბ ი — მდედრობითი სქესისაა სახელები, რომელთა საშუალებითაც გამოიხატება:

ა) სხეულის წყვილი ნაწილები; მაგ., ‘ხელი’ კლ. არაბ. *īad*, გზ *ʾad*. აქად. *īdum*, სირ. *īdā*; ‘ყური’ კლ. არაბ. *ʾuḏn*. ებრ. *ʾōzen*, სირ. *ʾednā*, აქად. *nzuun*; ‘თვალი’, კლ. არაბ. *ʿajū*, ებრ. *ʿajin*.

ბ) ტანსაცმელი, იარაღი, ჭურჭელი და სხვ.; ‘ჯაჭვის პერანგი’ კლ. არაბ. *dirʿ*; ‘ფეხსაცმელი’ კლას. არაბ. *naʿl*, ებრ. *naʿal*; ‘მახვილი’ ებრ. *hereb*; ‘ცული’ კლას. არაბ. *faʿs*; ‘საწოლი’ ებრ. *ʿeres*; ‘ქვაბი’ სირ. *qadrā*; ‘ფიალა’ კლ. არაბ. *kaʿs* (ზოგჯერ მამრ.), ებრ. *kōs*.

გ) მეტეოროლოგიური და სხვა მოვლენები: ‘ქარი’ კლ. არაბ. *rīb*, ებრ. *rūaḥ* (იშვ. მამრ.), სირ. *rūḥā*; ‘ცეცხლი’ კლ. არაბ. *nār*, სირ. *uḡrā*.

დ) ქვეყნებისა და ქალაქების სახელწოდებანი: ‘ეგვიპტე’ არაბ. *miṣrū*; ‘ასურეთი’ ებრ. *ʾaššūr*.

მარტივი ფორმის სიტყვები, რომლებიც ამ სემანტიკურ ჯგუფებში არ შედიან, უმთავრესად მამრობითი ან საშუალო სქესისაა.

§ 51. საერთო სქესი—ეთიოპურში საგანთა სახელების კლასიფიკაცია თითქმის არავითარ წესს არ ემორჩილება. ამ სიტყვათა უმეტესობა, ზოგიერთი ისეთიც, რომელსაც მდედრ. ფორმა აქვს, საერთო სქესისაა (მაგ., სხეულის ნაწილების, იარაღის, ტანსაცმლის, ხეების სახელები)¹.

კლასიკურ არაბულში გვაქვს რამდენიმე სემასიოლოგიური ჯგუფი:

ა) ცხოველთა და მცენარეთა კრებითი, რომელიც კერძობითს აწარმოებს; მაგ., *baḡar* 'ზროხა', *šagḡar* 'ხე';

ბ) ადამიანთა კრებითი სახელი; მაგ., *naṣ* 'ხალხი', *taḡr* 'ვაჭართა ჯგუფი';

გ) ასოთა სახელწოდებანი; მაგ., *ʿalif* 'ალიფი';

დ) სიტყვა განყენებული მნიშვნელობით; მაგ., *naʿayn baḡlā*, *hā-dīhi* 'ეს წყალი'². De Goeje, და მის მიხედვით Wensink-ი. ამას უმატებს აგრეთვე მასდარს³. Fischer-მა ცხადყო. რომ არაბულში მასდარი სპორადული შემთხვევების გარდა მამრობითი სქესისაა⁴.

საერთო სქესის ცალკეული სიტყვები ყველგან დასტურდება; მაგ., 'ხელი', 'თვალი' ბიბლ. არამ.; 'თითი' კლ. არაბ., სირ., 'მშვილდი' კლ. არაბ., ებრ.; 'იარაღი' კლ. არაბ., 'ბალი' ებრ.; 'ცა' სირ.; 'მზე' გზ, ებრ. და სხვა.

§ 52. ისევე როგორც ინდო-ევროპული, სემიტური ენებიც ხშირად შორდებიან ერთიმეორეს ცხოველებისა და საგნების კლასიფიკაციისას; ასე მაგალითად, 'ხელი' კლ. არაბ. მდ., ებრ., ბიბლ. არამ. საერთო, 'ფეხი' კლ. არაბ. მდ., ებრ. საერთო; 'თითი' კლ. არაბ., სირ. საერთო, ებრ. მდ.; 'თვალი' ბიბლ. არამ. საერთო, დანარჩენ ენებში - მდ.; 'შუბი' კლ. არაბ., ებრ. მ., სირ. მდ.; 'ნამგალი' კლ. არაბ. ებრ. მ., სირ. მდ.; 'კიბე' კლ. არაბ. საერთო, ებრ. მ.; 'გულა', 'ტიკი' კლ. არაბ. ებრ. მ., სირ. მდ. 'მზე' კლ. არაბ. მდ., აქად; ტნა მ., გზ, ებრ., სირ. საერთო; 'ღამე' კლ. არაბ. საერთო, ებრ. სირ. მამრობითი (ცხოველთა სახელები იხ. ზემოთ). დაეძინოთ, რომ ამ სახელთა ხმარებისას ერთი ენის ფარგლებშიც გვაქვს მერყეობა. კლასიკურ არაბულში ასეთი შემთხვევები აღნუსხული აქვს Fleischer-ს⁵.

¹ Dillmann, pp. 285—6; Prätorius, § 101; Leslau. *Tc*, § 32, *Tna*, § 40.

² Wright I, § 292; Fleischer, SS. 256 ff.

³ " Schaade, SS. 189—9.

⁴ ZDMG 60 (1906). SS. 839—59.

⁵ Fleischer, *ibid*.

§ 53. ცხოველთა სახელებში სქესის განურჩევლობა უძველეს დროს უნდა განეკუთვნოს. შეუძლებელია აქ იგი დაკარგულიყო, ხოლო პიროვნებებთან კი განაგრძობდეს არსებობას. პირიქით, რამდენადაც მეტად ვუახლოვდებით თანამედროვე პერიოდს, იმდენად ძლიერია პირველი ჯგუფის მეორესთან მსგავსება. ცხოველთა ზოგ სახელში, რომელიც სქესს გამოხატავს, ორი ფენა გამოიყოფა: ა) გასსხვაებული ლექსიკური ელემენტები (Hir: ʔu და სხვ.); ეს ფენა შედარებით ძველი ჩანს; ბ) მარტივი და (at სუფიქსიანი ფორმები (kib: kibt). ასეთი ფორმები აღრეც დასტურდება, მაგრამ ძირითადად ახალი პერიოდის ენას ახასიათებს¹.

Driver-ის სიტყვით, მორფოლოგიური ელემენტით სქესის აღნიშვნის საჭიროება მეტად შორეულ პერიოდში იგრძნობოდა, მაგალითად, ბავშვებისა და შინაური ცხოველების მიმართ². აღვნიშნავთ, რომ ამ არსებათა გათანაბრება არ ტერბდება. ისეთი შინაური ცხოველები, როგორცაა აქლემი, ცხენი, ხშირად საერთო სქესისაა. ძალი, რომლის მოწინააღმდეგეც უხსოვარი დროიდან იწყება, ვანა ყოველთვის განსხვავებული ფორმებით ან სიტყვებით აღინიშნება?

§ 54. ცხოველთა და საგანთა სახელები იმთავითვე ერთ ჯგუფში უნდა ყოფილიყო. პრეისტორიულ ეპოქაში ცოცხალი არსებისა და საგნის დაპირისპირება კი არ უნდა ვაღიაროთ, არამედ პიროვნებისა და არაპიროვნებისა (შდრ. კითხვ. ნაცვ. სახ.—ძვ. აქად. პიროვნება man: არაპიროვნება min, ებრ. mi: mi, კლ. არაბ. man: mā, გზ. mānu: maht და ა. შ.)³.

Meinhof-ი, მართალია, რწმენას გამოთქვამს იმის შესახებ, რომ ქამიტურში, სემიტურში და ინდო-ევროპულშიც გრამატიკული სქესი წარმოდგება უძველესი პიროვნებათა და საგანთა კლასისაგან, მაგრამ, სამწუხაროდ, მას არ მოჰყავს სათანადო საბუთები სემიტური და ინდო-ევროპული ენებიდან⁴.

რა ნიშნებით ხასიათდებოდა მოცემული ოპოზიცია? დავიწყოთ არაპიროვნებათა ჯგუფიდან. დამაჯერებელია Feghali-Cuny-ს აზრი, რომლის თანახმადაც, ცხოველთა და საგანთა სახელები დასაწყისში არ განარჩევდა ამ კატეგორიას. ისმის კითხვა: ისტორიულად დამოწმებულ ფუნქციათაგან რომელი უფრო აღრე უნდა ჰქონოდა ამ სახელებს? პირველად ფუნქციად თუ საერთო სქესს (მამრობი-

¹ GVG I, § 226.

² Driver, JJS I, p. 90.

³ Barth, PB, §§ 56—61: GVG I, § 110; შდრ. ქვემოთ, გვ. 59, შენ. 4.

⁴ ZDMG 65, SS. 205, 207. Hamit., § 14; შდრ. Hüfner, ASAG, § 45.

თი/მდედრობითი) მივიჩნევთ, მაშინ გაუგებარი იქნება აქედან მდედრობითის განვითარება, რომელიც არც სახელის ფორმას შეესატყვისება და არც სათანადო არსებათა ბუნებრივ სქესს (ცხოველთა სახელების დიდი ნაწილი ხომ მდედრობითს წარმოადგენს მიუხედავად ბიოლოგიური სქესისა). ერთი მხრივ, მდედრობითის და მამრობითის, ხოლო, მეორე მხრივ, მამრობით/მდედრობითის (საერთო სქესის) არსებობა აიხსნება მხოლოდ და მხოლოდ ისტორიული მდედრობითის ფუნქციიდან ამოსვლით¹.

ამის საფუძველზე არსებითი სახელების განაწილების ისტორია შემდეგნაირად გვაქვს წარმოდგენილი: დასაწყისში ურთიერთს უპირისპირდებოდა პიროვნების და არაპიროვნების სახელები. თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ სემიტურში, ისევე როგორც სხვა მრავალ ენაში, ქალი და არაპიროვნება მკიდროდაა ერთიმეორესთან დაკავშირებული², პირველ ჯგუფში უნდა ვივარაუდოთ მხოლოდ მამაკაცის აღმნიშვნელი სუბსტანტივები

პიროვნება	არაპიროვნება
მამაკაცის სახელი	ცხოველის, საგნის, მდ. სქ. პიროვნების სახელი

პიროვნებებში სქესის კატეგორიის წარმოშობასთან დაკავშირებით (იხ. ქვემოთ) ქალის სახელები გადასულა პირველ ჯგუფში; ვფიქრობთ, ამას უნდა გამოეწვია ძირეული ცვლილებები არაპიროვნებათა სახელებთან. აქ, ერთის მხრივ, წარმოდგენილია მდედრობითი (უცვლელი არაპიროვნება), მეორე მხრივ, მამრობითი და საერთო სქესი. აღამიანებთან მდედრობითი და მამრობითი ბუნებრივ ნიშნებს შეესატყვისება, ცხოველებთან ეს პრინციპი გვიან იჩინს თავს. საერთო სქესი ის გარდამავალი საფეხურია, რომლის შემდეგაც ცხოველთა ზოგი სახელი ბუნებრივი სქესის მიხედვით ნაწილდება (მამალი—მამრ. სქ., დედალი—მდედრ. სქ.). თავისთავად გასაგებია, რომ ეს არ ესება მცირე ცხოველებს (მწერებს, ქვეწარმავლებს, ფრინველებს). ასეთ არსებებთან ინდო-ევროპულშიც არაა გარჩეული სქესი (ისინი მდედრობითში შედიან)³.

§ 55. საგანთა სახელების უმეტესობა უძველეს ადგილს ინარჩუნებს თითქმის ყოველი სემიტური ენის სახელთა სისტემაში (მდ. სქ.), თუმცა, ორ რიგად დაყოფა ნაწილობრივ მათზეც ვრელდება. რადგანაც ამ შემთხვევაში ბიოლოგიური პრინციპი საერთოდ

¹ შტრ. Hüfner, *ibid*: Gray, §§ 187 sq: Feghali-Cuny, pp. 8—9.

² შტრ. Gray, § 188.

³ Meillet, *Langueistique*, p. 213.

გამორიცხულია, სრულიად სხვა მიზეზები მოქმედებს. მარტივი ფორმის ანდა „პირველადი“ მნიშვნელობის სიტყვა უმთავრესად მამრობითში შედის, ხოლო ნაწარმოები ანდა „მეორეული“ მნიშვნელობისა - მდედრობითში¹; მაგალითად, კლ. არაბ. kitāb 'წიგნი' მ. სქ., šahīf-at 'ფურცელი' მდ. სქ.; lisān 'ენა—ორგანო'. მ. სქ., 'მეტყველება' მდ. სქ. (აქადურში კი, პირიქით)². კლასიკურ არაბულში ზოგიერთი „ორბრუნვიანი“, ე. ი. ანომალიური სახელი მდედრობითი სქესისაა, მაშინ როდესაც „სამპრუნვიანი“ მამრობითს წარმოადგენს: მაგ., miṣru 'ეგვიპტე', uṣiṣū 'ვასიტი' მდ. სქ., ხოლო aḡ-ḡānu 'სირია', uṣiṣū მ. სქესი³.

საგანთა სახელების შეფასებაში, ალბათ, მნიშვნელობა ექნებოდა სემიტთა სხვადასხვა წარმოდგენებს, რომელთა შესახებ გარკვევით ვერაფერს ვიტყვი.

სუბსტანტივების კლასიფიკაციის ჩვენ მიერ მოცემული ზოგადი სქემა არინციპში ოდნავ განსხვავდება Bruckelmann-ის, Feghali-Cuny-ს და Gray-ს სქემებისაგან:

ა ი რ ო ვ ნ ე ბ ა

ა რ ა პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ა

I

მამაკაცის სახელი
(ისტ. მამრ.)

ცხოველის, საგნის, მდ. სქ. პიროვნების სახელი (ისტ. მდ.)

II

მამრობითი : მდედრობითი

ა) მდედრობითი

მამაკაცი : ქალი

(უძვ. არაპიროვნება)

(უძვ. პიროვნება : არაპიროვნება)⁴

ბ) საერთო

(მამრ./მდედრ.)

გ) მამრობითი : მდედრობითი

ცხოველი — მამალი : დედალი
საგნის სახ. ა) მარტივი : სუფიქსიანი
ბ) სემანტი. „წყვილები“ ა : ბ

¹ შდრ. Segal, § 368.

² Soden, § 60 d.

³ Wright I, p. 178.

⁴ ნაცუალსაბელი III ზოგჯერ ადამიანს აღნიშნავს, ხოლო man ცხოველს და საგანს (შდრ. ზემოთ, გვ. 57); იხ. GVG II, § 370 d, e: Reekendorf, AS, § 210, 4. ეს ფუნქციები მეორეული უნდა იყოს; ანდა, შესაძლებელია, პიროვნება-არაპიროვნების დაპიროსპირება, რასაც ცხადყოფს სათანადო მასალის ანალიზი, ამ ნაცუალსაბელებში გვიან აისახა და ახლა საქვე გვაქვს მათი ადრინდელი პოლისემიის კვალიდან.

§ 56. აქადურში, უგარიტულში, ძვ. სამხრეთარაბულსა და ზოგიერთ ცოცხალ ენაში არაპიროვნებათა ჯგუფს თითქმის მთლიანად გამოჰყოფია ცხოველები. მათ ადგილს ბუნებრივი სქესი განსაზღვრავს. ტიგრესა და ზოგ არაბულ დიალექტში რამდენიმე სიტყვაა მდ. სქესისა: არაბ. 'კურდღელი', 'გველი', 'აფთარი'; ტე 'აფთარი', 'ქურციკი' ¹.

თანამედროვე ჩრდ. არაბულში მარტივი ფორმის საგნის სახელი მამრ. სქესში გადასვლის ძლიერ ტენდენციას იჩენს: მაგ., 'ხელის მტევანი', 'მხარი', 'ქუთუთო', 'წარბი' 'მკლავი', 'ლოყა': 'ჭა' ², 'ქარი', 'ცა', 'ომი' და სხვ. ასევე სხეულის წყვილ ნაწილთა სახელები ტანფერის კილოში. ომანურსა და ქქარ ყაბიდას მეტყველებაში ქართა სახელები მამრობითი სქესისაა, ხოლო ასოთა სახელწოდებანი, რომლებიც კლასიკურ არაბულში საერთო სქესს გვიჩვენებენ, ქქარ ყაბიდაში მდებრობითს განეკუთვნებიან ³. ძირითადად მდებრობითი იმარჯვებს მალრიბულ დიალექტებში. აქ სქესის შეცვლის მიზეზად თვლიან ანალოგიას ანდა სუბსტრატი ენის ზემოქმედებას ⁴.

ცვლილებები შეინიშნება გვიანდელი პერიოდის ლიტერატურულ ძეგლთა ენაშიც: მაგ., 'ar nab 'კურდღელი' tʰalab 'მელა' მამრობითი სქესისაა; baṭn 'მუცელი'. faṣṣ 'პირი' ზოგჯერ მდებრობითია, ხოლო 'adīm 'წინამსარი', katif 'მხარი', bir 'ჭა' — მამრობითი. საერთო სქესის სახელები უმთავრესად მამრობითთან ერთიანდება ⁵.

§ 57. პიროვნებათა სახელების კლასიფიკაციის ისტორია რამდენადმე ნათელია, მის საპირისპირო ჯგუფთან დაკავშირებით კი მრავალი რამ გაუგებარია. ხშირად ძნელია (და თითქმის შეუძლებელიც) იმის დადგენა, საგანთა სახელების ადგილს ზემოაღნიშნული მომენტები განსაზღვრავს, თუ მოცემული საგნები შესაფერისი სქესის პიროვნებებადაა გაგებული (როვორც, მაგალითად, მიწა, რომელიც დედად გაიაზრება სემიტურშიც და ინდო-ევროპულშიც) ⁶.

¹ Leslau, Tc, § 32; Reinhardt, § 66; Feghali, Kf., p. 203; Panetta, § 16.

² ეს სიტყვა მამრ. სქესს გვიჩვენებს აბალ არაბულშიც: ob. Nöldeke, NSG, § 65.

³ Socin, § 70; Reinhardt, §§ 86—7; Cantineau, Palm., p. 196; Feghali, Kf., 200—204; Spitta, § 66; Bauer, § 45; Driver. Syr-Pal., p. 147; Занадонский, стр. 90.

⁴ Занадонский, стр. 88—90.

⁵ Fleischer. SS. 254—9, 265—6.

⁶ GVG I, S. 423; Есперсен, Грамматика, стр. 265—6

§ 58. არსებითი სახელების დაპირისპირება მხოლოდ სინტაქსური ფუნქციებით არ ამოიწურება; ზოგჯერ ჩნდება მორფოლოგიური ელემენტიც (აქ იგი, ისევე როგორც ინდო-ევროპულში, ალბათ, ზედსართავებისაჲან მომდინარეობს)¹, ძველ ენებში ეს პროცესი დასაწყის სტადიაშია და უპირატესად ცხოველთა სახელებთან შეინიშნება, ხოლო თანამედროვე ენათა ლექსიკაში საკმაოდ ძლიერ აქვს ფეხი მოკიდებული².

2. დაპირისპირებათა ბანვიუარება

§ 59. სამხრეთსემიტური ინდიფერენტული სახელების შესწავლის შედეგად გაირკვა, რომ სემიტური ენების განვითარების ადრინდელ პერიოდში არ დასტურდება ისტორიული ეპოქისათვის დამახასიათებელი წესები სქესისა და რიცხვის წარმოებისა. ზოგ ენას, უპირველეს ყოვლისა, კლასიკურ არაბულს, დაუცავს ისეთი ფაქტები, რომელთა საფუძველზედაც ზუსტდება ეს მოსაზრება.

საგანთა სახელების მსაზღვრელთა მნიშვნელოვანი ნაწილი თითქმის ყველა სემიტურ ენაში უმთავრესად მდებარეობითშია დასმული, ანდა პარალელურად მამრობითიც გვხვდება. კლასიკურ არაბულში, ჩრდილოეთიოპურსა და ებრაულ-არამეულში ასეთივე მდგომარეობა გვაქვს ცხოველთა სახელებთანაც; აქ ზედსართავი სქესის ფორმებს შედარებით იშვიათად განარჩევს (იხ. ზემოთ).

წინადადების წევრთა ურთიერთობის განხილვისას ამ ფაქტებს ყოველთვის არ ექცევა ჯეროვანი ყურადღება. აღნიშნავენ, რომ მსაზღვრელ-საზღვრული, ქვემდებარე-შემასმენელი შეთანხმებულია სქესსა და რიცხვში³.

არაპიროვნებათა სახელებთან სქესში შეთანხმების დარღვევის შემთხვევებს დეტალურად განიხილავენ Brockelmann-ი, Dillmann-ი, Blake, Reckendorf-ი, Gaudefroy-Demoubynes და Blachère⁴. ისინი პიროვნებისა და არაპიროვნების ზედსართავეებს ძირითადად მრავლობითში მიჯნავენ; მხოლოდობით რიცხვში დასმული ცხოველის სახელის თავისებურებას მიუთითებენ მაშინ, როდესაც ქვემდებარისა და ზმნის შეთანხმების შესახებ მსჯელობენ⁵.

¹ Meillet, BSI, #2, fasc. 1, p. 26.

² GVG I, S. 417; Feghali-Cuny, pp. 25 sq; Reinhardt, § 92; Cantineau, Hor., p. 251.

³ Reckendorf. SV. S. 99. AS, § 16; Nöldeke, SG, § 211. MG, § 223.

⁴ GVG II, §§ 49, 98—102; Dillmann, p. 477, §§ 18a, 195; Blake, pp. 161—8; Blachère, §§ 227 sq.

⁵ SV, SS. 71, 89—90; AS, § 15.

ვეტებით რა სახელთა სინტაქსურ ფუნქციებს, განვიხილავთ მხოლოდ ისეთ ფაქტებს, რომლებიც ერთგვარ წარმოდგენას გვიქმნიან სქესისა და რიცხვის დაპირისპირებათა წარმოშობაზე.

§ 60. ზემოთ ნათქვამი იყო, რომ ხსენებულ ენებში ზედსართავისათვის სქესის დაპირისპირება მაშინაა სავალდებულო, როდესაც იგი პიროვნებათა სახელებს განსაზღვრავს (მაგ., ჩრდ. არაბ. მ. *ṣabīḥun ḡamīlun* 'ლამაზი ყმაწვილი', მდ. *ṣabīḥatun ḡamīlatun* 'ლამაზი გოგონა'). კლ. არაბულში წინადადების დასაწყისში ზმნური შემასმენელი საერთოდ უცვლელია, დასმულია მხ. რ. მ. სქესში. ხოლო თუ მომდევნო სუბიექტი ქაღს აღნიშნავს, ზმნა მდებრობითშია; მაგ., *ḡāʾat hindun* 'მოვიდა პინდი'. მდებრობითს მაშინაც ეძლევა უპირატესობა, როდესაც ხსენებული სუბიექტი დაშორებულია შემასმენლისაგან. გამონაკლისია *biʿṣa niʿma* (*niʿma l-marʾatu zaiḥabin* 'რა კარგი ქალია ზეინააი!'; ეს სიტყვები ნაწილაკებს უახლოვდება და მათი უცვლელობა განმარტებას არ მოითხოვს).

კლასიკურ არაბულში პიროვნებისა და არაპიროვნების დაპირისპირება გაცილებით თვალსაჩინოა, როდესაც საქმე ეხება წინადადების წევრთა შორის ურთიერთობას რიცხვის თვალსაზრისით¹.

§ 61. სიროვნება -- კვალიფიკატივი და სახელური ან ზმნური შემასმენელი; წინამავალ ქვემდებარესთან შეთანხმებულია რიცხვში. შინაგანი მრავლობითი და კრებითი ჩვეულებრივ მრავლობითს მოითხოვს:

სახელოვლი

მსახდვრელი

მრ. სუფ., მ.

მრ. მ.

„ მდ.

მრ. მდ.; იშვ. მს. მდ.

მრ. შნგ. (მ., მდ.)

მრ. (მ. ან მდ.); იშვ.

მხ. (მდ. ან მ.)

კრებ.

მრ.; იშვ., მხ. (შესატყვისი

სქესი)

naḥīḥūna maṣḥūrūna 'ცნობილი გრამატიკოსები', *banātun ʿāqilātun* ('*ʿāqilatun*) 'გონიერი ასულნი'; *riḡālun muḥtālūna* 'შაკეკარი კაცები'; *ṣibīḥūn zuraḥū* 'გონებამახვილი ყმაწვილები'. *ʾaḏaḡḡūn sālīmātun* (*sālīmatun*) 'უმწიკვლო ცოლები'; *ʾaḏaʾifu muḥaḡḡalū* 'გადასახლებული სტუმრები'; *qaḡḡūn musrifūna* 'მფლანგველი ხალხი'; *maṣḥāhatun fānīyatun* 'ღრმად მოხუცებულნი'.

¹ Reckendorf, SV, SS. 71—2, 89—90, AS, §§ 15, 41; Blachère, §§ 227 sq; Blake, JAOS 32, pp. 162—163; Nöldeke, ZGr, § 64; Illaparton, стр. 77.

ქვემდებარე

მრ. სუფ., მ.
 " მდ.
 მრ. შნგ., მ.
 " მდ.
 კრებ.

შემასმენელი

მრ. მ.
 მხ., ან მრ. მდ.
 მრ. მ. (ტშ.); ან მხ. მდ.
 მრ. მდ. (ხშ.); ან მხ. მდ.
 მრ. (ბუნებრ. სქესის მიხედვით)

naḡātilūna ṣalāḥū 'მებრძოლნი დაზავდნენ'; baḡātun tabkī/ṭabkīna 'ასულნი ტიროდნენ'; maḡat-i-l-ḡilīmānu iṭṭaḥḥānu 'ბიჭები მისლევდნენ მას'; (ḥ)kanā'u taḡūsu 'ბრძენნი ამბობენ'; ḡaḡārin ra'āina (ra'at) 'მხეველებმა ნახეს'; ḡaḡā u nāsū 'ilā ḡab. bakrin fa-ḡāḡū 'მოვიდა ხალხი აბუ ბექრთან და უთხრა'.

§ 62. არააიროვნება — მსაზღვრელი და შემასმენელი (სახელური, ზმნური), მიუხედავად ქვემდებარის ფორმისა, უმთავრესად მხოლოობითშია მოცემული

საზღვრული

მრ. სუფ., მ.
 მდ. }
 მრ. შნგ.
 კრებ. (კერძობითით)
 კრებ. (კერძობითის გარეშე)

მსაზღვრელი

მხ. მდ.; იშვ. მრ. მდ.
 მხ. მდ.; იშვ. მრ. (შნგ. ან სუფ).
 მხ. მ., მდ.: იშვ. მრ. (მდ.)
 მხ. მდ.; იშვ. მრ. მდ.

'aradūna muḥṣibatun (muḥṣibātun) 'ნაყოფიერი მიწები'; ṣāliḥātun kaḡīratun (kaḡīrātun) 'მრავალი სიკეთე', 'usūdun ḡārijātun (ḡārijātun) 'მძინვარე ლომები'; al-'ajjāmu l-ma'ḡmātu 'განსაზღვრული დღეები'; ḡijābusu biḡūn 'თეთრი ტანსაცმელი' (მრ. რ.); kilābusu nāsiḡātun 'მყეფარი ძაღლები'; ḡamāmū ḡāridun/ḡāridātun (ḡāridātun) 'მოლულუნე მტრელები' (კრებ.); ḡanamū kaḡīrun 'მრავალი ფარა' (კრებ.); 'ibilun ḡāmirātun (ḡāmirātun) 'ვაამხლარი აქლემები' (კრებ.).

ქვემდებარე

მრ. სუფ., მ.
 " მდ.
 მრ. შნგ.—სავნები
 ცხოველი—მამალი
 დედალი
 კრებ. ცხოველი (კერძობითით)
 (კერძობითის
 გარეშე)

შემასმენელი

მრ. მდ. (ხშ.); ან მხ. მდ.
 მხ. ან მრ. მდ.
 მხ., მრ., მ., მდ.
 მხ. მდ.; იშვ. მრ. მდ.
 მრ. მდ.
 მხ. მდ.; მ. ან მრ. მდ.
 მხ. ან მრ. მდ.

sinūna ḥalauna (ḥalat) 'წლებმა განელო'; ḥajayānāt qutilat/qu-tilna 'ცხოველები დაიხოცნენ'; al-ʿaḥḥān taḥmī 'ამბები გარცელ-და'; ʾaḥḥāmuḥ maḍat/maḍauna 'ღლეები გავიდა' (საგნებთან მხ. მდ. ხშირია); ʾntuḥuḥ ḫamiʾna 'მოსწყურდა დედალ სახედრებს'; ḥa-māmūḥ taḡradu/iḡradu, (iḡradna) 'მტრედები (კრებ.) ღულუნებ-და'; ʾa-fa-lā iḥaḫḫurūna ʾilā l-ʾibīli kaifa ḥulīqat 'ვერ ხედავენ, რო-გორ შეიქმნა აქლემების ჯოკი?' (კრებ.).

შემასმენელი შეიძლება მრავლობითში შეგვხვდეს, როდესაც სა-განი ან ცხოველი განპიროვნებულია; მაგ., kulluḥ fī falākiḥ iḥḥa-ḥūna 'ყველაფერი ცის თაღზე ცურავს'¹.

მდ. სქ. მრავლობითში აღამიანი და არაპიროვნება გაერთიანე-ბულია (ქვემდებარე მდ. მრ.: შემასმ. მდ. მს. ან ბრ.), რაც მდედ-რობითისა და არაპიროვნებათა ჯგუფის ოდინდელი კავშირით უნდა აიხსნებოდეს (შდრ. ზემოთ).

რადგანაც -ūna სუფიქსი ჩვეულებრივ ისეთ სახელს დაერთ-ვის (პიროვნების სახელი), რომელიც მსაზღვრელს და იემასმე-ნელს ითანხმებს რიცხვში, ამიტომ მასთან წინადადების ეს წევრე-ბი შეიძლება მრავლობითში (მდ. სქ.) დაისვას მაშინაც, როცა არაპიროვნებაა აღნიშნული (sinūna maḍauna, ʾaradūna muḥḥi-ḥātun).

§ 63. პიროვნებისა და არაპიროვნების დაპირისპირება ზოგ შემთხვევაში სხვაგანაც შეინიშნება. ცნობილია, რომ ჩრდ. არაბულ დიალექტებში პიროვნების მრავლობითი ან კრებითი ზოგან მრავ-ლობითს მოითხოვს, არაპიროვნებისა — მხოლოობითს; ანდა მის გვერდით მრავლობითიც გვხვდება. ლიბანურში მსაზღვრელთან მას უპირატესობა ეიღევა (ზოგ დიალექტში ეს რპოზიცია არ გვაქვს)².

ებრაულში ცხოველისა და საგნის სახელის მრავლობითთან ნაცვალსახელოვანი ნაწილაკი შეიძლება მხოლოობითში (მდ. სქ.) გვექონდეს³. იშვიათი არაა ისეთი შემთხვევები, როდესაც ამ ფორ-მითაა მოცემული ზმნური შემასმენელიც⁴. წესით მხოლოობითშია (მ. სქ.) შემასმენელი, რომელიც წინ უძღვის არაპიროვნების გა-მომხატველ ქვემდებარეს⁵.

¹ Nöldeke, ZGr, S. 81.

² Meissner, S. XXVII; Feghali, Syntaxe, pp. 129—4, 142—5; Cantinonau, Palm., p. 234.

³ Gesenius-Kautzsch, S. 418 p.

⁴ " § 145.4: Brockelmann, HS, § 50 c.

⁵ " § 145.7.

მრავლობითში (მ. სქ.) დასმული საგნის სახელების მსაზღვრელს მეჭრიში ზოგჯერ მხოლოდობითის ფორმა (მდ. სქ.) აქვს¹.

გეგზში სქესსა და რიცხვში შეთანხმება მხოლოდ მაშინაა სავალდებულო, როდესაც ქვემდებარე ან სახლერული პიროვნებას აღნიშნავს².

ტიგრეში შინაგან მრავლობითში მოცემულ ქვემდებარესთან შემასმენელი მრავლობითშიც გვხვდება და მხოლოდობითშიც; პირველ შემთხვევაში საქმე გვაქვს პიროვნებასთან, მეორეში — არაპიროვნებასთან.

ტიგრინაში მსაზღვრელი და შემასმენელი რიცხვშია შეთანხმებული პიროვნების სახელთან; შეთანხმება ფაქულტატიურია, თუ საქმე ეხება არაპიროვნებას³.

§ 64. კლ. არაბულში და ზოგჯერ სხვაგანაც არაპიროვნების ზედსართავი (შემასმენელიც), როგორც წესი, მხოლოდობითია, არსებითი სახელი კი იცვლის რიცხვის ფორმებს (მხ. 0 : მრ. - ١٥ ან შინაგანი); მაგრამ ამ შემთხვევაში მათ სრულიად სხვა ფუნქციები აქვთ, ვიდრე პიროვნებასთან.

საგნებისა და ცხოველების არსებით სახელებში დაპირისპირება მხოლოდობითი : მრავლობითი ხშირად მოჩვენებითია და არ აღნიშნავს რიცხვს ამ სიტყვის ნამდვილი გაგებით.

ქვემდებარე (არს. სახ.) მსაზღვრელი (ზედს.) შემასმენელი.

პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ა

მხ. რ.

მხ. რ.

მრ. რ.

მრ. რ.

ა რ ა პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ა

მხ. რ. }

მხ. რ.

მრ. რ. }

უკანასკნელ შემთხვევაში მრავლობითი კრებითის ფუნქციას ასრულებს.

§ 65. ზემოთ გამოთქმული მოსაზრების თანახმად, ცხოველთა ლექსიკაში სქესის კატეგორია გაცილებით გვიან უნდა განვითარებულიყო, ვიდრე ადამიანთა სახელებში. ამავე დროს, როგორც დავინახეთ, ზოგ ენაში არაპიროვნებებთან რიცხვი იშვიათ

¹ Blake, p. 161.

² Dillmann, §§ 188, 195; G V ო II, §§ 100, 128; Blake, pp. 161—3.

³ Leslau, Te, § 29, Tna, § 56.

შემთხვევაშია გამოსატული და მრავლობითში დასმული სუბსტანტი-
ვიც კი მხოლოდობითად (კრებითად) გაიგება.

სქესისა და რიცხვის ოპოზიციები ძირითადად ადამიანთა სა-
ხელებს ახასიათებს.

სქესის განურჩევლობა საგანთა სახელებში სავსებით გასაგებია.
საკითხი ისმის ცხოველების შესახებ. გარდა ამისა, ასახსნელია რი-
ცხვის ოპოზიციათა უქონლობა საერთოდ არაპიროვნებებთან.

§ 66. ზოგჯერ ადამიანის სახელის გრამატიკული სქესიც არ
შეესატყვისება ბიოლოგიურს, ანდა საერთო სქესს გვიჩვენებს. ეს
მოვლენა დასტურდება უმთავრესად მაშინ, როდესაც ამა თუ იმ
სიტყვაში ხაზი გაესმის კაცისა და ქალისათვის საერთო ნიშნებს;
ასე ზგაღითად, კლ. არაბ. ʿinsān 'ადამიანი' და ualad 'შვილი'
ორივე სქესის პიროვნებისათვის იხმარება (ქალისათვის გვიან
გვხვდება ʿinsānat); ხსr 'ხორციელი, ადამიანი' არაბულში საერთო
სქესისაა, ებრაულსა და სირიულში—მამრობითის; nfs 'სული, ცო-
ცხალი არსება' არაბ. მდედრ., ებრ. საერთო (ხშირად მდედრ.), სირ.
საერთო¹. შდრ. ინდო-ევროპულში—'ადამიანი' ვერმ. Mensch მ.
სქ., შვედ. människa მდედრ., დან.-ნორვ. menneske საშუალო.

საინტერესოა ისიც, რომ ნაწილს ამ სახელთაგან მხოლოდობითის
შინაარსიც აქვს და კრებითისაც; მაგ. არაბულში ualad 'შვილი და
შვილები'; არამ. ʿayās 'ადამიანი და ხალხი' და სხვ. ამრიგად, პი-
როვნებათა სახელებშიც დასტურდება საერთო სქესი და რიცხვი,
როდესაც არაა გამოსატული ცალკეული ინდივიდი.

ერთი და იმავე სიტყვით ცალკეული ეგზემპლარისა და სახეობის,
ჯიშის აღნიშვნა განსაკუთრებით ცხოველებისა და საგნების სახელწო-
დებებისათვისაა დამახასიათებელი; შდრ. ქართ. ცხეარი, ძრო-
ხა, ნადირი; ფრანგ. le'loup 'მგელი' (singulier générique). ცხოვე-
ლები და იმ საგანთა უმრავლესობა, რომლებთანაც უძველეს დროს
საქმე უნდა ჰქონოდა ადამიანს. ბუნებაში ჩვეულებრივ ჯგუფურად
გვხვდება²; ცხადია, მათ გამოსახატავად თავდაპირველად უნდა ყო-
ფილიყო სიტყვები რიცხვის და სქესის ოპოზიციის გარეშე (ჯოგის,
გუნდის და კრებულის მიმართ, რომელშიაც არაა გამოყოფილი ცალ-
კეული წევრები; სქესის და რიცხვის შესახებ საუბარი უადგილოა)³.

¹ Feghali-Guay, pp. 40—42.

² გარდა მხისა, მთვარისა, დედამიწისა და ზისთ., რომლებიც
პიროვნებებადაა გაგებელი.

³ ტიგრინში ცხოველის ჯიშის გამომხატველი სახელი მდედრობითში შე-
დის; Leslau, *Tun.*, § 39. როგორც პროკოში მიუთითებს, ინდო-ევროპულში
მსგავსმა სახელებმა დასაბამი მისცა მდედრობით სქესს; Прокош, стр. 214.

ეს სიტყვები, ალბათ, ადამიანის სახელებს უპირისპირდებოდნენ, როგორც კრებითი კერძობითს. აღნიშნული სახელები თავისი ინდიფერენტულობის გამო ადვილად შეიძლებოდა გადასულიყო ცალკეულ წარმომადგენელზედაც. ამით უნდა აიხსნებოდეს მათი პოლისემია (მაგ., *ḫajr* 'ფრინველი' და 'ფრინველთა გუნდი').

ზემოთ მიუთითეთ, რომ ადამიანთა კრებითები გარკვეულ კავშირს იჩენენ არაპიროვნებათა სახელებთან. ამ ფაქტს ხაზგასმით აღნიშნავს Meinhof-ი — ადამიანთა ჯგუფი, რომელიც გაიგება არა როგორც ინდივიდთა სიმრავლე, არამედ როგორც განუყოფელი მთლიანობა, საკანს წარმოადგენს და არა პიროვნებას¹. ჩვენ მიერ განხილული მასალის მიხედვით კი ხსენებული მოვლენის მიზეზი იმაში მდგომარეობს, რომ არაპიროვნებათა ერთეული ეგზემპლარის სახელი წარმოშობით კრებითია. კონკრეტული ცხოველის და საგნის სახელებს ზოგჯერ შემოუნახავთ ის სანტაქსური ფუნქციები, რომლებიც მათ კრებითის აღნიშვნისას უნდა ჰქონოდათ².

უდაოა, რომ ბუნებრივი სქესის მიხედვით დაყოფა იმ ცხოველთა სახელებში დაიწყო, რომლებიც ჯოკს გამოეყვნენ.

§ 68. კლასიკურ არაბულში კრებითების ორი სახეობა გვაქვს: ა) ცხოველები კერძობითის ვარეშე — მდედრ. სქესი (*ʿibīl* 'აქლემების ჯოგი', *ḡaḡam* 'ცხვრის ფარა'); ბ) ცხოველები, საგნები, კერძობითის ფორმით და ადამიანები — საერთო სქესი (*baḡar* 'ზროხა': კერძ. *baḡarat*, *ḡaḡar* 'ხე': კერძ. *ḡaḡarat*; *raḥṭ*, *naḡar* 'ადამიანთა ჯგუფი, რამდენიმე კაცი', და სხვ.). მამრობითი მდედრობითის გვერდით ორ შემთხვევაში შეინიშნება: ა) როცა კრებითს უპირისპირდება $-(a)t$ სუფიქსიანი ფორმა; ბ) ჯგუფი ჩვეულებრივ მამაკაცებისაგან შედგება.

მდედრობითის პარალელურად მამრობითის არსებობა სწორედ აქ აღნიშნული მომენტებით უნდა აიხსნებოდეს, რამდენადაც ამ მომენტების ვარეშე მხოლოდ მდედრობითი დასტურდება (*ḡaḡam* და სხვა). $-(a)t$ სუფიქსიანი ფორმისათვის საერთოდ მდედრობითია ნიშანდობლივი, ამიტომ კერძობითის საპირისპირო ფორმა ზოგჯერ მამრობითადაა გაგებული (*ḡaḡar* მამრ., მდედრ.: *ḡaḡarat* მდედრ.). მამაკაცებისაგან შემდგარი კრებითიც გარკვეულ შემთხვევებში სათანადო სქესს წარმოადგენს. მოცემულ

¹ ZDMG 56, S. 207.

² Kurylowicz-ის აზრით, ამ სახელთა წარმოშობითან ეპითეტის *ḡ* მდ. იმ დროისაა, როცა ეს ფარეშა საშ. სქესის წარმოშობის უდროა: Apoph., p. 190. მაგრამ მდ. ფუნქცია არაპიროვნების სახელს (საშ. სქ.) ხომ *ḡ* რიცხვშიც აქვს?

სახელებთან მსაზღვრელი და შემასმენელი პირველად მხოლოდ მდედრობითში უნდა გვექონოდა. სხვა ენებში გადამწყვეტია ზემო-ხსენებული მიზეზები—სახელის ფუნქცია ჩვეულებრივ დამოკიდებულია ფორმაზე ანდა სათანადო არსებათა ბუნებრივ სქესზე: 'შედარებით იშვიათია არქაიზმები (მაგ., ებრ. §511 'წვილფეხა საქონელი' მდ. სქ.).

ადამიანთა კრებითებში სქესის გარჩევა გვიანდელი წარმოშობისაა (კლ. არაბულში ზოგჯერ დასტურდება უძველესი ვითარების კვალი, მდედ. სქ.). იგივე ითქმის რიცხვის შესახებაც. ისინი ხშირად მრავლობითადაა გაკებული; ხოლო არაპიროვნებათა მრავლობითის ფორმა (რომელიც ადამიანთა სახელების გავლენითაა განვითარებული), სინტაქსურად მხოლოდობითია. კლ. არაბულში ამ სახელების კრებითის ფუნქცია, მხოლოდობითი, ახლად განვითარებულ მრავლობითის ფორმაზეც გადასულა. სხვა ენებში, ამ მხრივ პიროვნებისა და არაპიროვნების მრავლობითის ფორმები უფრო იშვიათად განიჩევა. კრებითი მეტ-ნაკლებად მრავლობითის როლში გამოდის¹.

§ 69. სახელთა კლასების განხილვის შედეგად არაპიროვნებათა კლასისათვის დაიხასიათებელ ნიშნად ჩავთვალეთ ისტორიული მდედრობითი. რამდენადაც ეს სახელები კრებითებს უკავშირდება, შეიძლება ითქვას, რომ ხსენებული ფუნქცია კრებითის ნიშანია. იგი თავდაპირველად უნდა ქონოდა როგორც ადამიანის, ასევე არაპიროვნების კრებითს. ვფიქრობთ, -(a)ტ უპირისპირდებოდა ისტორიულ მამრობითს, ესე იგი ნულ სუფიქსს, როგორც კრებითი კერძობითს. -(a)ტ სუფიქსის ფუნქციითა ისტორიას რამდენადმე სხვაგვარად განიხილავენ Fischer-ი და Speiser-ი.

Fischer-ი ვარაუდობს, რომ აღნიშნული მორფემა თავდაპირველად საშუალო სქესის სუბსტანტივს აწარმოებდა (fädilat 'სიკეთე'), შემდეგში განვითარდა კრებითი, აბსტრაქტული სახელის ფორმა და მდედრობითი. იგი მიუთითებს ინდო-ევროპულს, სადაც მდედრობითი წარმოშობით საშუალო სქესი ან კრებითია².

Speiser-ი -(a)ტ სუფიქსით გამოხატულ კატეგორიებს შემდეგი თანმიმდევრობით ალაგებს:

1. აბსტრ. ფორმა (ზედსართავის, ზმნის, რიცხვ. სახელის);
2. კრებითი (მიმლეობის და არსებითი სახელის);
3. დერივატივი საერთოდ (კერძობითი და სხვა);
4. ბუნებრივი მდედრობითი;

¹ Soden, §§ 133 c, 133 d; Brockelmann, HS, §§ 28 b, 50 c, 59 b; Nöldeke, NSG, § 120.

² ZDMG 60, S. 853, Anm. 1, შდრ. Schandte, S. 191.

5. მრავლობითის მდებარეობითი (მამრობითის ანალოგიით—მხ. -u > მრ. -ii, მდ. მხ. -at > მრ. -āt)¹. ჩვენი აზრით, დებულება აბსტრაქტული სახელის ფორმისაგან მდებარეობითის წარმოშობის შესახებ მხოლოდ იმდენადაა გამართლებული, რამდენადაც აღნიშნული მორფემისაგან კრებითის შკაცრად გამოიყენა შეუძლებელია (მით უმეტეს სქესის კატეგორიის ჩამოყალიბების დროისათვის).

კლასიკურ არაბულში და ნაწილობრივ სხვა სემიტურ ენებში სახელისა და მასთან დაკავშირებული წინადადების წვერთა ურთიერთობის ანალიზის საფუძველზე შეიძლება დავასკვნათ:

1. ისტორიულ მდებარეობითს (მხ. რ.) წარმოშობით კრებითის ფუნქციას; განვლილი უნდა ჰქონდეს განვითარების ასეთი გზა:

- ა) კრებითი (არაპიროვნება, პიროვნება)
- ბ) არაპიროვნება
- გ) მდებარეობითი სქესი

2. სახელთაგან რიცხვის კატეგორია უნდა ჩასახულიყო პიროვნებათა ზედსართავეებსა და სუბსტანტივებში², ხოლო მამრობითისა და მდებარეობითის დაპირისპირება აღნიშნულ ზედსართავეებში³; ინტენსივებსა და საკუთრივ მიმღებობებში ეს კატეგორიები შედარებით ახალი ჩანს (შდრ. თავი 1), ხოლო არაპიროვნებათა სახელებში კიდევ უფრო გვიანდელი.

3. სქესისა და რიცხვის დაპირისპირებათა ისტორიაში გამოიყოფა ორი მთავარი საფეხური:

I

მამრობითი: მდებარეობითი მხოლოობითი: მრავლობითი
 პიროვნება (ზედსართავი) პიროვნება (ზედს.; არს.?)

II

მამრობითი: მდებარეობითი მხოლოობითი: მრავლობითი
 ა) პიროვნება { ზედს., მიმღ., ა) პიროვნება { ზედს., მიმღ.,
 ბ) არაპიროვნება } ინტ., იშვ. არს. ბ) არაპიროვნება } ინტ., არს.

¹ JAOS vol. 56, N 1, pp. 37 sq.

² შდრ. გვ. 115—6, სადაც განიხილულია ვარაუდი, რამე მხოლოობით-მრავლობითის დაპირისპირება ზედსართავთან უფრო ადრინდელია, ვიდრე სუბსტანტივთან.

³ ქალის თვისების აღნიშვნელ ზედსართავეებს იმ თავიდან არ უნდა ჰქონოდათ მდ. ფორმა, რადგანაც ისინი ობიექტის გარეშე არიან. სააჩისა ნაგალითები იშვიათი არაა კლ. არაბულში: იხ. GVG I, § 226a; Reckendorf, AS, § 16, 5.

IV

შინაგანი მდებარეობისა და მრავლობითის აღზილი სახელთა სისტემაში

1. შესავალი

§ 70. ხმოვანთა დაპირისპირებით სქესის გამოხატვას რამდენიმე მკვლევარი ეხება, მაშინ როდესაც რიცხვის შინაგანი ფორმები ყოველთვის დიდ ინტერესს იწვევდა მრავალი მეცნიერის მხრივ. მათი მოსაზრებების სრული მიმოხილვა მოცემულია Petráček-ის შრომაში—*Die inuere Flexion in den semitischen Sprachen*¹.

აქ მხოლოდ იმ გამოკვლევებს განვიხილავთ, რომლებიც 'შინაგან ფორმათა რაობას ეხება. ამ სისტემის დახასიათება პირველად Barth-მა წარმოადგინა (*Die gebrochenen Plurale*)². მისი ძირითადი დასკვნებია:

1. მრავლობითის ფორმა განვითარებულია მხოლოდობითისაგან დამოუკიდებლად (შდრ. Hamaker)³.

2. რიცხვის შინაგანი წარმოება სათავეს იღებს პრასემიტურში, სადაც აბსტრაქტულ სახელს კრებითის შინაარსიც აქვს.

3. სამხრეთსემიტურში აბსტრაქტული სახელის გარკვეული ტიპებისა და შესატყვისი კონკრეტული სახელის დაკავშირების შედეგად მივიღეთ მხოლოდობით-მრავლობითი (მხ. fā'il 'მკეთებელი': მრ. fa'alat, რაც 'კეთნასაც' ნიშნავს).

4. ენა თანდათანობით ახდენს აბსტრაქტული სახელისა და მრავლობითის დიფერენციაციას აფიქსების ან შინაგანი გახმოვნების საშუალებით (რაც თავის მხრივ საეციალური ტიპების განვითარებას იწვევს; მაგ. აბსტრ. fa'il -at: მრ. fa'il-ā; აბსტრ. fa'il: მრ. fi'āl; აბსტრ. fu'il: მრ. ʔaf'il).

¹ AOr 30, SS. 365 ff.

² NB, SS. 417—83.

³ შდრ. Jenrich. S. 12.

5. ერთი ფუძისაგან ნაწარმოები სხვადასხვა აბსტრაქტული სახელების იმავე ფუძის კონკრეტულ სახელებზე განაწილებისას ენა იჩენს აშკარა ტენდენციას, მრავლობითის ფორმა რაც შეიძლება მეტად განსხვავდებოდეს მხოლოობითისაგან; მოკლესმოვნთან სახელს გრძელსმოვნთან მრავლობითი აქვს, ერთმარცვლიანს—ორმარცვლიანი და ა. შ. (მხ. fa'īl, fa'il: მრ. fi'ni; fa'l: 'a'f'ul).

6. მხოლოობითის ან მრავლობითის ტიპთა პარალელიზმი იმითაა გამოწვეული, რომ ერთ კონკრეტულ სახელს რამდენიმე აბსტრაქტული შეესატყვისება და პირიქით (მხ. fu'āl: მრ. fi'lat, 'a'f'ilat, fi'lān; მხ. fa'īl, fa'il, fa'līnu, fu'lā: მრ. fa'lā).

7. საპირისპირო ტიპთა კავშირი ზოგჯერ მეორეულია, დაფუძნებულია ფორმალურ ან ცნებით ანალოგიაზე—„მიმღ“. მხ. ḡalaq: მრ. 'aḡlāq, აქედან ასეთი მრავლობითი fa'al ტიპის ყოველგვარ არსებითთან გვხვდება; სხვადასხვა ტიპის ცხოველთა სახელებს შეიძლება ერთი მრავლობითი ჰქონდეს.

8. მხოლოობითისა და მრავლობითის ურთიერთობას განსაზღვრავს „სათანადო“ ზმნის გარდამავლობა-გარდუვალობა. ამის მიხედვით ხშირად მრავლობითის ტიპები გარეგნულადაც განსხვავდება (გარდამ. fa'l, გარდუვალი fa'lā).

9. fi'al, fu'al მრავლობითები წარმოშობით განყენებულ სახელებს არ უკავშირდება¹.

§ 71. Meinhof-ის და Worrell-ის თანახმად, შინაგანი რიცხვის ფორმათა კავშირს განსაზღვრავს პოლარიტეტის კანონი². Worrell-ი ამ კანონით ხსნის რიცხვითი და აღსარიცხავი სახელების სქესში შეუთანხმებლობას, სახელის მრავლობითის წარმოებას საპირისპირო სქესის ნიშნით (მხ. მ.: მრ. მდ., მხ. მდ.: მრ. მ.) და სხვ. იგი გამოყოფს შინაგანი რიცხვის ფორმათა 8 ჯგუფს:

მხოლოობითი: მრავლობითი

1. მოკლე ხმოვანი	გრძელი ხმოვანი	kalb : kilāb
2. გრძელი ხმოვანი	მოკლე ხმოვანი	kitāb : kutub
3. a	u	falak : fuluk
i	ā	šarīf : širāf
ā	i	ḥimār : ḥamīr
4. I ā	II ā	šāḥib : šihāb
5. 0	ინტენს. 'a-	baḥr : 'aḥur

¹ NB, §§ 262—8.

² Meinhof, ZDMG 65. SS. 201—2, Hamit., § 11; Worrell, pp. 179—182; შერ. Matouš, S. 626; Petráček, AOr 30, SS. 372—4.

6. ინტ. აა-	0	აazraq : zuuq
7. .0	-at, -ა, -ა	qird : qiradat
8. -at, -ა, -ა	0	halqat : halaq

პოლარიტეტის თეორიის არსი, ჩვენის აზრით, იმაში მდგომარეობს, რომ იგი ერთიმეორისაგან არ განარჩევს მოვლენის საფუძველსა და შედეგს.

პოლარიტეტი განსხვავებულ ფორმათა კავშირის შედეგია, მისი მიზეზი კი საძიებელია.

§ 72. Matouš-მა წინასწარ მოხსენებაში წამოაყენა რამდენიმე პრინციპული ხასიათის თეზისი:

1. მსხვრეულ მრავლობითს არაფერი აქვს საერთო პოლარიტეტთან გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც მხოლოდობითი და მრავლობითი სქესის მაწარმოებლით განსხვავდება—მხ. qird 'მაიმუნი': მრ. qiradat, halqat 'წრე': halaq.

2. იმ პრინციპის ძიება, რომლის მიხედვითაც მსხვრეული მრავლობითი ცალკეული მხოლოდობითისათვის იწარმოება, მართალია, სიძნელეებთანაა დაკავშირებული, მაგრამ ისინი მოიწვევებითაა. მხოლოდობითის ერთ კლასს მრავლობითის გარკვეული კლასი შეესატყვისება.

3. მსხვრეული მრავლობითის წარმოების წესების დასადგენად აუცილებელია გარჩეულ იქნეს პირველადი სუბსტანტივი ნაზმნარი სახელისაგან. ცალკე უნდა გამოიყოს ანალოგიის საფუძველზე წარმოშობილი ფორმები.

4. უსაფუძვლოა იმის მტკიცება, რომ ოთხთანხმოვნიან სახელთა მრავლობითი უფრო გვიანდელია, ვიდრე სამთანხმოვნიანთა.

5. სამთანხმ. მრავლობითის განვითარების ორი საფეხური გამოიყოფა: ა) პრასემიტური, როდესაც იგი კრებითს წარმოადგენდა (Matouš-ის თვალსაზრისის თანახმად, აბსტრაქტული სახელის შინაარსი კრებითისაგანაა განვითარებული); ბ) სამხრეთ-სემიტური.

6. მსხვრეული მრავლობითის საწყისები უნდა ვეძიოთ კრებითის გამომხატველ არსებით სახელებში — šabāb 'ახალგაზრდობა' და სხვ.¹

§ 73. Kuryłowicz-ის წიგნში L'apophonie en sémetique სრულიად ახლებურადაა განხილული სემიტურ ენათა მორფოლოგიის კარდინალურ საკითხებთან ერთად ჩვენთვის საინტერესო პრობლემა.

¹ AOr 24 (1956), SS. 626—30.

Kuryłowicz-ის სიტყვით, შინაგანი მრავლობითის პრობლემა განეკუთვნება დენომინატიურ აპოფონიას, თუმცა, მისი დაკავშირება ზმნასთან უფრო ადვილია. ვიდრე სახელთან. იგი qatal, qital, qutal ტიპებს თვლის ნასახელარ აბსტრაქტულ ფორმებად, რომელთაც უპირისპირდება გარკვეული მხოლოობითები, როგორც კრებითს კერძობითი — qital (მზ., კრებ.) : qitlat (კერძ.) > qitlat (მზ.) : qital (მრ.). ასეთივე აზრი აქვს გამოთქმული K(ommasu)-საც¹.

დანარჩენ ტიპებს, ავტორის აზრით, წარმოშობით ნაზმნარი სახელები შეადგენს. იგი მიუთითებს ფრანგულში ნაზმნარი აბსტრაქტული სახელების სუფიქსებს, რომლებმაც კრებითის მნიშვნელობა მიიღეს და ამტკიცებს, რომ სამხრეთსემიტურში უმთავრესად ნასახელარი ზმნიდან (qatala, qatila, qatula) ნაწარმოები აბსტრაქტული სახელები იქცა შესატყვის სახელთა (nom-s-hases) კრებითებად.

ყოველი აბსტრაქტული სახელი ზნასთან ერთად მის მიმღობასა და გასუბსტანტივებულ ზედსართავებსაც უპირისპირდება. ხოლო როდესაც ზმნა ნასახელარია, ამას ერთვის ოპონიკია ფუძე-სახელთან. qatīl ორმაგ როლს ასრულებს, აქედან პირველია ნაზმნარი აბსტრაქტული სახელი, რომელიც პირიან ზმნას უპირისპირდება, მეორეული — ნასახელარი სიტყვა, დაპირისპირებული qatīl მიმღობასთან. გასუბსტანტივებულ ნაზმნარ ზედსართავსა და ნასახელარი ზმნის ფუძე-სიტყვასთან. როგორც Kuryłowicz-ი აღნიშნავს, ფორმებმა, რომელთაც ახასიათებს აპოფონია, კრებითის ფუნქცია შეიძინეს მას შემდეგ, რაც ნასახელარი ზმნის ფილტრში გაიარეს, რადგანაც ნასახელარი სუბსტანტივისათვის დასაწყისში უცხო იყო თვისობრივი აპოფონია; -at, -ān, -ā და -ā? სახელური ელემენტებით დაბოლოებული ტიპები ნასახელარი წარმოშობისაა (ზედსართავი, აბსტრაქტული სახელი). ისინი საერთოსემიტურში ნაზმნარ სახელებად იქცნენ, ხოლო სამხრეთსემიტურში კვლავ დენომინატივებად.

ა- პრეფიქსიანი ფორმები ʔaqtāl, ʔaqtul (ʔaqtəl), ʔaqtūl, ʔaqtəlt, ʔaqtilat და ʔaqtīl? ხმარებიდან გამოსული აბსტრაქტული სახელებია (IV კლასი). რომლებიც შეესატყვისებიან ძირითად კლასს qatāl, qutul, qutūl, qatīl. როდესაც მათ შეეცვალეს პრეფიქსიანი ფორმები, ამ უკანასკნელებმა მიიღეს ნასახელარი ზმნის ფუძე-სახელის აბსტრაქტული ფორმის (შემდეგ კრებითის) ფუნქცია. ნაზმნარი და ნასახელარი აბსტრაქტული სახელების

¹ Зигадка, стр. 158.

დიფერენციაციის შედეგად კრებითების დამოუკიდებელი ჯგუფი შექმნა შემდეგმა ფორმებმა: *ʔaqtāl, ʔaqtul, ʔaqtilat, ʔaqtilāʔ, qatālā, qitalat, quttal, quttāl, qutalat, qutalāʔ*. *qātil, qatāli, qatil*: მრ. *qatal* (ი) დაპირისპირებას წინ უძღოდა *qatal* (ზმნური ზედსართავი და მოქმედის სახელი): *qatal(a)t, qātil, qatāli* და *qatil* ტიპების მიერ *qatal*-ის გამოდევნამ გამოიწვია ახალი ოპოზიციები.

ოთხთანხმოვნიან სახელთა მრავლობითი *qatālib* წარმოშობით ნაზმნარი სახელია (*jaqti/nu : qatāl = *jaqatlibu : qatālib* პრეფიქსის ხმოვნის შეცვლის შედეგად (*ja > ju*)).

ზმნური აბსტრაქტული სახელის აღსანიშნავად *qatālib* გამოდევნა *qatāli*-ს ვარიანტმა; პირველი კი ვახდა ნასახელარი ზმნის ჟუსეს-სახელისა და ნაზმნარი სახელის აბსტრაქტული ფორმა (აქედან კრებითი).

ნაზმნარ სახელებში მრავლობითის ფართოდ გავრცელების ერთ-ერთ ძირითად პირობას ქმნის *qātil*, რომლის ხმარების არეც გაცილებით მეტია, ვიდრე მოქმედის აღმნიშვნელი ყველა სხვა სახელისა.

Kurylowicz-ი Barth-ს დამსახურებად უთვლის მსხვერველ მრავლობითსა და საპირისპირო ნაზმნარ სახელს შორის კოორდინაციის დამყარების ცდას. როგორც მოსალოდნელი იყო, წერს იგი, მხოლოდობითის რომელიმე ტიპი და სათანადო მრავლობითი ერთსა და იმავე უღლებას განეკუთვნება. კლასიკურ არაბულში გვაქვს უძველესი ასოციაციების კვალი.

მდგომარეობის გამომხატველი *qātil* ტიპის ნაზმნარი სახელის მრავლობითი ინფინიტივს ემთხვევა (*qā'id*: მრ., ინფ. *qu'id*).

რადგანაც გარკვეული ფორმები საერთოა ორივე უღლებისათვის, *qatila*-საგან ნაწარმოები სახელები შეიქრა *qatala*-ს არეში, ზმნურ სახელსა (მხ. რ.) და აბსტრაქტულს (კრებ.) შორის პირველადი მიმართებანი საგრძნობლად შეიცვალა და წარისოცა. ამას ხელი შეუწყო აგრეთვე ფორმალურმა და სემანტიკურმა ფაქტორებმაც (მსგავსი გახმოვნების მხოლოდობითებს ერთნაირი მრავლობითები აქვს).

სემანტიკური ჯგუფები იჩენს მიდრეკილებას საერთო ფორმებისადმი¹.

დასასრულ, Kurylowicz-ი განიხილავს მსხვერველი და სუფიქსიანი მრავლობითის ურთიერთობის საკითხს (იხ. ქვემოთ).

შინაგანი მდებრობითის შესახებ ავტორი ასეთი აზრისაა: წარმოშობით ნაზმნარი აბსტრაქტული სახელები *qatil* და *qatāl* სამხრეთსემიტურში გამოიყენებოდა როგორც დანართი (სქესისა და რიცხვის მიხედვით უცვლელი); *qatil* ზედსართავმა შეზღუდა

¹ L'apophonie, §§ 270—285, შდრ. BSL 53. fasc. 1, pp. 33—8.

მხ. I:მრ. ა სამხრეთარაბულში გავრცელდა სხვა მხოლოდობითებზედაც (ვანსაკუთრებით ოთხთანხმოვნის ტიპებზე¹, რომელთაც ბოლო თანხმოვნის წინ i აქვთ.

4. შინაგანი გახმოვნების დაპირისპირებით სქესის გამოხატვა სამხრეთსემიტური მოვლენაა; იგი ამ ენათა ერთიანობის დროინდელია. qatīl და qatāl წარმოადგენს ორ დამოუკიდებელ ლექსიკურ ელემენტს.

5. სქესი და რიცხვი გარკვეულ შემთხვევებში ერთი და იმავე წესით გამოხატება — ა) სუფიქსაცია (-at მდ. სქ. და კრებითი); ბ) შინაგანი ფლექსია (qatīl: qatāl მდ., მრ.); გ) სუფიქსთა მონაცვლეობა (qatlānu: qatlā მდ., მრ.).

6. შინაგანი ფლექსია (რიცხვის, სქესის) მეორეული მოვლენაა (შდრ. Torczyner, Bergsträsser, Landsberger, Meinhof)¹.

7. ოთხთანხმოვნიან სახელთა მრავლობითის სისტემა, შესაძლებელია, აღმოცენებულია სემიტურ-ქამიტურ გაორკეცებული მრავლობითის საფუძველზე².

8. გაორკეცებული მრავლობითი საერთოა სემიტურ-ქამიტურისათვის. ამ შემთხვევაში Petráček-მა დაუშვა სამხრეთსემიტურზე კუ-შიტური ენების გავლენის შესაძლებლობა, რასაც ხაზგასმით აღნიშნავს Leslau³ (შდრ. Bittner-ი, Höfner-ი)⁴.

§ 75. შინაგანი სქესი ჩვეულებრივ მრავლობითისაგან დამოუკიდებლად განიხილებოდა. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია Bittner-ისა და Petráček-ის მოსაზრება qatīl: qatāl მხოლოდობით-მრავლობითისა და მამრობით-მდედრობითის კავშირის შესახებ (იხ. ზემოთ). შინაგანი მდედრობითისა და მრავლობითის ნათესაობის საკითხი საფუძვლიანად აქვს განხილული Petráček-ს⁵.

qatāl მდედრობითის გენეზისს სხვადასხვაგვარად ხსნიან⁶. Dillmann-ს იგი გამოყავს სუფიქსიანი ფორმისაგან — „მდედრობითის მაწარმოებელი -ā მოქცეულია ფუძეში“⁷. იგი უპასუხოდ ტოვებს კითხვას — რატონაა, რომ qatāl სწორედ qatīl-ს შეესატყვისება?

¹ Petráček, AOr 22, SS. 576—80.

² Petráček, AOr 30, SS. 395—6.

³ Word 1, № 1, § 10.

⁴ AOr 29, SS. 529 ff.

⁵ შდრ. Лоханово множественное и арабском. стр. 6; Petráček, AOr 30, SS. 381 ff.

⁶ Petráček, op. cit. SS. 386 ff.; Leslau, *Language* 28, N 1, § 7.

⁷ Dillmann, pp. 370—80; შდრ. Leslau, *То.* § 33.

Pratorius-ი არ ეთანხმება Dillmann-ს; მისი აზრით, დაპირისპირება მ. qatil:მდ. qat(t)āl შედეგია qat(t)āl ტიპის მდედრობითად დიფერენციაციისა¹.

Barth-ი თავის ცნობილ შრომაში არაერთხელ ეხება ამ საკითხს. იგი ამტკიცებს, რომ qatil და qatāl სუბსტანტიური წარმოშობისაა, რაზედაც მიგვითითებს, ერთი მხრივ, მათი უცვლელობა სქესის (და რიცხვის) მიხედვით, მეორე მხრივ, qatāl-ის გამოყენება მდედრობითისათვის. „...qatāl მისი პარალელის qatil-ის მდედრობითადაა დიფერენცირებული“². Barth-ი გრძელბმოვნიან ფუძეთა პარალელიზმზე სხვა შემთხვევაშიც მსჯელობს: „qatil მ. qatāl მდ., qatil მხ., qitāl მრავლობითი აშკარად მეტყველებს qatil და qatāl (qitāl, qutāl) ფუძეთა პარალელიზმზე“³.

Brockelmanu-ის აზრით, qatāl ტიპს შემდეგი ცვლილებები უნდა განეცადა: qatilt > qatal > qatāl⁴. მასთან ჩვენ სრულიად სხვა ახსნასაც ვხვდებით: qatil და qatāl ხშირად იხმარება ერთიმეორის გვერდით (šahīḥ/šahāḥ); ენამ ეს „სიქარბე“ ნაწილობრივ იმაში გამოიყენა, რომ qatāl-ს მდედრობითის მნიშვნელობა მიანიჭა (სახელდობრ იმ ზედსართავეებთან, რომელთაც აბსტრაქტული წარმოშობის გამო მდედრობითის მაწარმოებელი არ აქვთ)⁵.

Leslau შესაძლებლად თელის, რომ qat(t)āl წარმოადგენდეს მდედრობითის არქაულ წარმოებას სემიტურში. ამავე დროს იგი მიუთითებს აგაუ-ენაზე (აგაუ სუბსტრატია გეეზის, ტიგრესა და ტიგრინასათვის), რომელშიც სქესი სისტემატურად გამოიხატება i-a ხმოვნების მონაცვლეობით; მაგ., მ. dāḡi:მდ. dāḡa ‘ღარიბი’⁶.

Kurylowicz-ისა და Petráček-ის მოსაზრებები იხ. ზემოთ.

ჩვენ შევეცდებით იმის ჩვენებას, რომ qatil-qatāl უნდა იყოს განხილული, როგორც შინაგან მრავლობითთან⁷, ასევე ḡatā-qatāl⁸, qutlā, qatlān-qatlā ტიპებსა და სოკოტრის შინაგან მდედრობითთან კავშირში.

§ 76. სოკოტრიში დამოწმებული კომბინაციები a-e, a-i, e-i საფუძვლიანად შეისწავლა Müller-მა. მოგვეყავს მის მიერ მიღებული მთავარი დასკვნები:

¹ Petráček, *ibid.*

² NB, §§ 26, 27 b, 28 d, e, 108 d, 124 a, 129 f.

³ „ S. 473, Anm. 1.

⁴ GVG I, § 132 a.

⁵ „ § 131 b.

⁶ Language 28, N 1, § 7.

⁷ შდრ. Petráček, *op. cit.*, SS. 386, 389.

1. ფერისა და ფიზიკური ნაკლის ზედსართავთა უმეტეს ნაწილში გაორკეცებულია III ძირეული (qɑtlɑl-qɑtlil), დანარჩენები იღებენ ჰ- პრეფიქსს (sɑqɑl-sɑqtil), ანდა ბოლოში დაირთავენ თანხმოვანს (qɑtlɑm-qɑtlim).

2. სოკოტრის qɑtlɑl qɑtlil უკავშირდება არაბულ *ʔɑqtal-qatliʔ*-ს არა მარტო ფუნქციით, არამედ მორფოლოგიურადაც.

3. შინაგანი სქესი განვითარებულია სუფიქსალური ტიპისაგან. ხსენებული ზედსართავების მდებარეობითი დასაწყისში იწარმოებოდა -j სუფიქსით (ისევე როგორც არაბული qatliʔ, qutliʔ), რომელიც დროთა განმავლობაში დაიკარგა და გამოიწვია წინამავალი ხმოვნის უმლაუტი: qɑtlɑl : მდ. *ʔɑtlɑli > qɑtlɑl : qɑtlil*.

4. qɑtlɑl-qɑtlɑli ამოსავალია არა მარტო სოკოტრის ფორმებისათვის, არამედ არაბული *ʔɑqtal-qatliʔ* ტიპის ზედსართავისათვისაც¹.

არაბულ *ʔɑqtal (qatliʔ)* ზედსართავს, მართალია, ზმნის გაორკეცებული თემები შეესატყვისება (*iqtalla, iqtalla*); უფრო მეტიც, მონათესავე ენებში მსგავსი შინაარსი მარცელის ან თანხმოვნის გემინაციით გადმოიცემა, მაგრამ ეს არ ნიშნავს გაორკეცებული თანხმოვნის არსებობას ხსენებული ზედსართავის აღრინდელ ფორმაში.

ʔɑqtal (qatliʔ) ინტენსივის შესატყვისად სოკოტრიში დასტურდება qɑtlɑl (qɑtlil), sɑqɑl (sɑqtil), qɑtlɑm (qɑtlim). ორივე რიგისათვის საერთოა qtl. მას, ერთი მხრივ, სხვადასხვა ელემენტები ახლავს (მაგ., *ʔa-*), მეორე მხრივ, გაორკეცებულია ბოლო ძირეული. Müller-ი მამრობით-მდებარეობაში *a : i* დაპირისპირებას ხსნას მ. *ʔɑqtal* : მდ. *qatliʔ, qutliʔ*-ს საშუალებით; მაშინ, როდესაც ამ ფორმათა კავშირი მეორეული უნდა იყოს. *qatli/i* მდებარეობითი მამრობითისაგან მხოლოდ *-iʔ, -i* „სუფიქსებით“ კი არ განიჩნევა, არამედ ფუძეებითაც *ʔɑqtal : qatliʔ, qutliʔ* (იხ. ქვემოთ).

2. დაპირისპირებას წამართა შრთიერთოზა

§ 77. ძველმა კონცეფციამ მხოლოდობითის ფუძისაგან „მსხვრეული“ მრავლობითის წარმოების შესახებ ვერ გაუძლო სერიოზულ კრიტიკას. იგი შეცვალა აბსტრაქტების (კრებითების) თეორიამ, რომელმაც თითქმის საყოველთაო აღიარება ჰპოვა². ამ თეორიის

¹ Müller, *Qatli*, SS. 445–55.

² NB, SS. 417–19, Petráček, *op. cit.*, SS. 365 ff.

მიხედვით, აღნიშნული ფორმები წარმოშობით აბსტრაქტული სახელის (კრებითის) ტიპებია. სანიმუშოდ შეიძლება მოვიყვანოთ Barth-ის სიტყვები: გარკვეული აბსტრაქტული ფორმები ჩვევის გზით უკავშირდებოდა სათანადო კონკრეტულის გარკვეულ ტიპებს და ამგვარად იქმნებოდა მხოლოდობით-მრავლობითის წყვილები; მაგ., fā'alat აბსტრ.: მხ. fā'il კონკრეტული¹.

შინაგანი მრავლობითი აბსტრაქტულ სახელთა სისტემასთანაა დაკავშირებული აპოფონიის თეორიაშიც (Kurylowicz).

მკვლევართა უმეტესობა მხოლოდობითისა და შინაგანი მრავლობითის ფორმათა შორის გულისხმობს ისეთ ურთიერთობას, რაც დამახასიათებელია კონკრეტული და აბსტრაქტული სახელებისათვის. ამ მომენტს გარკვევით აღნიშნავს Barth-ი (იხ. ზემოთ), განსაკუთრებით კი Kurylowicz-ი.

Kurylowicz-ს Barth-ის პიპოთეზა არ მიაჩნია დამაჯერებლად იმ მიზეზით, რომ იგი გულისხმობს ორ ნაზმნარ სახელს შორის არსებული აპოფონიური მიმართების შემდგომ გავრცელებას პირველად სიტყვებზე. Kurylowicz-ი იშველიებს ფრანგული ნაზმნარი სახელების სუფიქსთა ერთ წყებას იმის ნათელსაყოფად, თუ რა როლს ასრულებს ზმნა კრებითების განვითარებაში. იგი ასკვნის, რომ „კავშირი fer:ferrement(s) სიტყვათა შორის დამყარებულია ნასახელარი ზმნის საშუალებით (ferrum „fer“ > ferrare „ferrer“ > ferramentum „ferrement“). სახელი, რომელიც საფუძვლად უძევს ზმნას, შეიძლება აღნიშნავდეს მოქმედების რეზულტატს, ინსტრუმენტს, ადგილს და სხვ. ხოლო ნაზმნარი სახელი, წარმოშობით აბსტრაქტული, თავის მხრივ, შეიცავს სხვადასხვა კონკრეტულ მნიშვნელობებს, რის გამოც მას ეძლევა ფუძე-სიტყვის ძირითად მნიშვნელობასთან თანაარსებობის საშუალება“.

ასეა განვითარებული გარკვეული კრებითები (მსხერეული მრავლობითი) სამხრეთსემიტურში².

ისმის კითხვა: არის თუ არა საფუძველი იმისათვის, რომ სემიტურ ენათა განვითარების რომელსამე ეტაპზე შინაგან ფორმებთან ვალიაროთ აბსტრაქტული და კონკრეტული სახელების ისეთი ურთიერთობა, როგორსაც ზემოხსენებული ავტორები ამტკიცებენ?

§ 78. მხოლოდობით-მრავლობითის კავშირი მართლაც Barth-ისა და Kurylowicz-ის მიერ მითითებულ ნიშნებს რომ ემყარებოდეს, მაშინ დაპირისპირებებში მონაწილეობას უნდა იღებდეს ამ ნიშნების მქონე ყოველი ტიპი და არა მათი გარკვეული ნაწილი.

¹ NB, § 264 a, b.

² L'apophonie, §§ 272—3. შდრ. BSL 53, fasc. 1, pp. 34—5.

Barth-ის ცდა, აეხსნა მოცემული სისტემის თავისებურების მიზეზი, უშედეგო აღმოჩნდა. მისი აზრით, აბსტრაქტების განაწილება მხოლოდ ზოგიერთ კონკრეტებზე იმითაა გამოწვეული, რომ ენა მისიწრაფის დაპირისპირების წვერებად შეარჩიოს შინაგანი სტრუქტურით რაც შეიძლება მეტად განსხვავებული ტიპები — გრძელხმოვნიან ფუძეს შეესატყვისება მოკლელხმოვნიანი, ერთმარცვლიანს — ორმარცვლიანი და ა. შ. მაგრამ ვარკვეული შეზღუდვა ხომ ამ შემთხვევაშიც დასტურდება?

იგივე ეხება ავტორის კონცეფციას იმის შესახებ, რომ მხოლოდობითისა და მრავლობითის კავშირს განსაზღვრავს იმ ზმნათა გარდამავლობა-გარდუვალობა, რომლებმაც, თითქოს, დასაბამი მისცეს შინაგან რიცხვს. ასე მაგალითად, qitāl ფორმასთან დაკავშირებით იგი აღნიშნავს, რომ შესატყვისი მხოლოდობითის ტიპებს აერთიანებს „გარდუვალობა“. ამ შემთხვევაში ანგარიში არ ეწევა იმ ფაქტს, რომ მოცემულ ფუძესთან მხოლოდობითის ფუნქციით ვამოდის „სათანადო გარდაუვალი ზმნისაგან ნაწარმოები“ არა ყოველი ტიპი, არამედ მხოლოდ ზოგიერთი.

§ 79. მართალია, შინაგანი მრავლობითის ერთსა და იმავე ტიპთან სხვადასხვა მხოლოდობითი გვაქვს და პირიქით, მხოლოდობითს რამდენიმე მრავლობითი შეესატყვისება, მაგრამ ვერ უარეყოფთ იმას, რომ მათი განაწილება რაღაც კანონზომიერებას ემორჩილება; qital მრავლობითს წარმოადგენს მხოლოდ qital და qatlat სახელებთან; qatal — მხ. qatlat, qatlā, qatlat, qitlat, quttal, quttāl: qātil(at); qutāl-ს რამდენიმე მხოლოდობითი უპირისპირდება, მაგრამ მასთან არასოდეს არ გვხვდება qatāl, qitāl, qutāl, qatūl (qatūl კი მეტად იზვიათია) და ა. შ. გარდა ამისა, კარგადაა ცნობილი, რომ ამ სახის მრავლობითი ინტენსივისა და არსებითი სახელისათვის (გასუბსტანტივებული ზედსართავი) არის დამახასიათებელი; (შინაგანი მდებრობითი მხოლოდ ინტენსივისათვის). ზოგ ენაში ამას ემატება სხვა პირობაც (შინაგანი და სუფიქსალური ფორმები პიროვნებისა და არაპიროვნების სახელთა შორის ნაწილდება).

განხილულ თეორიებში ყურადღება ექცევა მხოლოდობითისა და მრავლობითის კავშირს საერთოდ, კონკრეტული ოპოზიციები კი, რომელთა გარეშეც წარმოუდგენელია შინაგანი სქესი და რიცხვი, უკანა პლანზეა გადაწეული.

§ 80. ხსენებული ფორმების შესახებ მსჯელობისას უნდა გავითვალისწინოთ სემიოტურ ენათა მორფოლოგიის ერთი მნიშვნელოვანი თავისებურება, რაც იმაში მდგომარეობს, რომ ესა თუ ის, სქემა გამოხატავს როგორც აბსტრაქტულ სახელს ან კრებითს,

ასევე კონკრეტულს და კერძობითს¹. ასე მაგალითად, qitl—აბსტრ. 'ilm 'ცოდნა', კონკრ. hi'r 'ჭა'; qutl—usr 'სიძნელე', 'uḏl 'ყური'; qital—kibar 'სიდიდე', 'inab 'ყურძენი'; qitāl—hi'sāb 'ალრიცხვა, ანგარიში', lisān 'ენა' და ა. შ.

როგორც უკვე ითქვა, სწორედ ამით ხასიათდება შინაგანი სქესი და რიცხვი (მაგ., qitāl მრავლობითია, როდესაც მას უპირისპირდება qatīl, qatīn, qutlān და სხვ., ხოლო qitlān-თან იგი გაგებულია მხოლოდობითად; qatāl მდებრობითსაც გამოხატავს და მამრობითსაც—მდ. qatāl:მ. qatīl; მ. qatāl:მდ. qatālat). აღნიშნული მიზეზის გამო სახელის ერთი და იგივე ტიპები ზოგჯერ ორმაგ ოპოზიციებს ქმნის:

მხოლოდობითი	მრავლობითი
qatīl	qitāl
qitāl	qatīl
(kabīr : kibār,	himār : ḥawīr)
qitāl	qutlān
qutlān	qitāl
(ṣihāb : ṣuhbān,	ḥumṣān : ḥimāṣ)

დაპირისპირების წევრები უფრო ხშირად შეცვლილია მონათესავე ვარიანტებით:

	qutul	ʾaqtāl (<ʾa + qitāl)
	qitāl	qutul
Aḥṣuḥ	ʾaḥṣāḥ,	dilāḥ : dulusḥ)
qutāl	(/qitāl)	qitlat (<qatīl + at)
	qatīl	qitāl
(gulām : ḡilmat,		kabīr : kibār).
qatīl	(/qitlān)	qutlān
qutāl	(/qutlān):	qitlān
(baʿīd : buʿdān,	ḡurāb :	ḡirbān) ²

საპირისპირო მორფემათა ურთიერთობა შეიძლება გამოიხატოს ასეთი ფორმულით:

A კონკრ., კერძ., მხ. : B აბსტრ., კრებ., მრ.
 B " " " A " "

A-ს და B-ს გრამატიკული ფუნქციები იდენტური ჩანს.

¹ GVG I, §§ 116 ff.

² Derenbourg, pp. 462—4.

შინაგანი სქესისა და რიცხვის ოპოზიციებში უმთავრესად გარკვეული ტიპებია დაჯგუფებული; ერთსა და იმავე ტიპს ზოგჯერ პოლარული ფუნქციები აქვს. ცხადია, ისინი არ ჩაითვლებიან ამ კატეგორიათა სპეციალურ ფორმებად. უფრო მეტიც, კონკრეტული და აბსტრაქტული სახელის, კერძობითისა და კრებითის ფორმებისაგან ვერ მივიღებდით ისეთ ტიპებს, რომელთაც დამოუკიდებელი გრამატიკული შინაარსი არ აქვთ. და ამა თუ იმ მორფოლოგიურ ფუნქციას იძენენ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში.

ისიც ვასათვალისწინებელია, რომ ორი მორფემის დაპირისპირება შეუძლებელია, თუ მათ შორის არ არსებობს რაიმე კავშირი. სუფიქსაციისას დაპირისპირებულია ნულ მორფემა და სუფიქსი, ხოლო ფორმებს აკავშირებს საერთო ფუძე (— 0 : — სუფიქსი). ისმის კითხვა: რას ემყარება შინაგანი სქესისა და რიცხვის ტიპთა ურთიერთობა?

შინაგანი ფლექსიის დროს აფიქსთა როლს ასრულებს ფუძისეული ხმოვნები (სშირად ამასთანავე ფუძის მაწარმოებელი ელემენტებიც): მაგ. Ia IIi:li IIā, Ii IIo-at (qatīl: qitāl, qitlat).

დამოუკიდებელი ფუნქციის უქონლობა შინაგან დაპირისპირებათა წევრების არსებითი ნიშანია (ერთი წევრის მნიშვნელობა მეორეზეა დამოკიდებული); მაშასადამე, ფუძისეული ხმოვნებისა ან ელემენტების გამოყენება სქესისა და რიცხვის გამოსახატავად მეორეულია. ამას გარდა, ამ კატეგორიათა წარმოებისას სიტყვის ძირითადი მნიშვნელობა საერთოდ უცვლელია, ამდენად შინაგანი მამრობით-მდედრობითის, მხოლოობით-მრავლობითის ფორმები შეიძლებოდა მიგველო მსოლოდ ისეთი ტიპებისაგან, რომლებიც დასაწყისში მორფოლოგიურად ინდიფერენტული იყვნენ და ძირითადი მნიშვნელობა საერთო ჰქონდათ.

§ 82. სემიტურ ენებში, უმთავრესად კლასიკურ არაბულში, სახელთა გარკვეული ტიპები, რომლებიც გარეგნულად არ განსხვავდებიან შინაგან დაპირისპირებათა წევრებისაგან, პარალელებს წარმოადგენს¹:

შინაგანი ფლექსია

მ. qatīl : მდ. qatāl

(ḥaṣīn : ḥaṣān)

მხ. qatīl : მრ. qitāl

(kabīr : kibār)

ტიპთა პარალელიზმი

qatīl/qatāl—ṣaḥīḥ-ṣaḥāḥ ‘ძუნწი’;

qitāl/qatāl/qatīl/qitāl — (ṣaḥīḥ-ṣaḥāḥ), ḥabīb-ḥubāb ‘საყვარელი’, difāq-dufāq, ṣaḡāḥ-ṣuḡāḥ

¹ Лом. III. стр. 3, с.1.

ტიპთა პარალელიზმი
'მამაცი', 'ყაṛ-ყაṛ-ყაṛ' 'ნაკ-
ლი, დეფექტი'¹.

qutul : qutul
(dabn^c : dūbn^c)

qatn/qutul — ṣaduf - ṣaduf
'დაქანებული ნაწილი მთისა'².

qatāl : qatalat
(ეთ. sūrāqī : sūraqt)

qatāl/„კომპ.“ qatalat — iṣfā-
jafa^cat 'მოწიფული ყმაწვილი'³.

qatīl : qitlat
(ṣabīj : ṣibījat)

qatīl/„კომპ.“ qitlat — ḥarīm-
ḥirmat 'აკრალვა'⁴.

II ā, ī ფუძეებს ენაცვლება
II a, i + -at — qatāl, qatalat, qu-
tāl-qutalat, qatīl-qatīlat. Barth-
-at სუფიქსიან ვარიანტებს კომ-
პენსატივებად თვლის (სუფიქსი
ეწევა ხმოვნის სივრდის მაგიერო-
ბას). Bruckelmann-ს, პირიქით,
ეს ფუძეები მიიჩნია ამოსავლად
(„რადაც მიზეზების გამო დაიკარ-
გა -at და მის მაგიერად გაგრ-
ძელდა ფუძისეული ხმოვანი“)⁵.

qutāl : qutalā^ḥ
(ṣuḡā^c : ṣuḡā^cā^ḥ)

qutāl/qutalā^ḥ — ruḥāq-ruḥāqā^ḥ
'ოფლი' (წარმოშობით ნაზმნარი
ზედსართავი)⁶.

qutl : qutūl
(ḡuṣn : ḡuṣūn)

qutl/qutūl nuzl-nuzūl 'ი-
მობლობა, დაბანაკება'⁷.

qattal : quttal (?)
qattāl : quttāl (?)

qutal-qutāl ტიპთა გვერდით
დასტურდება qatal-qatāl და qat-
tāl; qatal-qatāl, qutal-qutāl
წყვილების ნათესაობა ცნობი-

¹ NB, §§ 27—3, SS. 60—61. §§ 88, 125—6, 125—9; GVG I, § 131 b; Petráček, op. cit., SS. 386—7.

² NB, § 110.

³ „ SS. 86—8: Fleisch, Esquisse, p. 73.

⁴ NB, § 62 a.

⁵ „ SS. XIII—XIV, 86—8; GVG I, §§ 42 o, 132 a. b.

⁶ NB, § 244 b.

⁷ § 75.

ლია. ლოგიკური იქნებოდა დაგვე-
კავშირებინა მათთან *quntal* და
quttāl ტიპებიც, რის შედეგადაც
მივიღებდით მონათესავე ფუძეებს,
რომელთაც პირველ მარცვალში,
ერთი მხრივ, აქვთ *a* ხმოვანი, ხო-
ლო, მეორე მხრივ, *u*: *qatal/qatāl*,
qattal/qattāl, *qutal/qutāl*, *quttal/*
quttāl.

quttal, *quttāl* ტიპების მეორე თანხმოვნის გემინაცია ჩვეულებ-
რივ რიცხვის ნიშნად ითვლება. *Meinhof*-ის მიხედვით, მსგავსი შე-
მთხვევები ადრე გაცილებით მეტი უნდა ყოფილიყო; რიცხვის ში-
ნაგან ფორმათა დიდი რაოდენობა გაორკეცებული მრავლობითი-
დან მომდინარეობს¹. უნდა ითქვას, რომ *quttal* და *quttāl* ორსავე
რიცხვს გამოხატავს—მხ. *ḥullab* 'მოჩვენებითი, მაცდუნებელი', *knb-*
bār 'დიდი'; მრ. *uuzzal* 'დაბანაკებულნი' (მხ. *nāzil*), *ḥukkām* 'მსა-
ჯულნი' (მხ. *ḥākim*)². ამრიგად, აქ გემინაცია აწარმოებს სახელის
ტიპებს და არა რიცხვს.

Meinhof-ის ვარაუდი, შესაძლებელია, ზოგ შემთხვევაში გა-
მართლდეს, მაგრამ საერთოდ იგი არ ჩანს სავსებით პერსპექ-
ტიული.

§ 83. პარალელებს წარმოადგენს მრავლობითის რომელსამე
ტიპთან დაჯგუფებულ მხოლოობითთა უმეტესობა:

მხ. რ. (მრ. რ.)

პარალელები

qatī: (*qutal*, *qitāl*)
qatal
qatil
qatn

qatīl

qatī/qatal, — *ṭard-ṭarad* 'გა-
ძეგება, დევნა'³;

qatīl/qatn — *fariḥ-faruḥ* 'მხია-
რული'⁴.

qatīl/qatīl — *faṣīl-faṣīl* 'სუსტი,
მხდალი'⁵.

¹ Flekt. Spr., SS. 52, 81.

² NB, §§ 14, 134 a.

³ " § 19.

⁴ " § 6 a.

⁵ " 28 b; Fleisch, Esquisse, p. 44.

qatāl : (qutul)

qitāl
qutāl
qatāl
qatīl
qatul

qitl : (qitāl)

qatīl
qatīl

qatāl : (qutl, qutalā?)

qatāl
qutāl

იგივე შეინიშნება მხოლოდითის ერთ რომელსავე ფორმასთან დაპირისპირებულ მრავლობითებშიც:

მ რ. რ. (მ მ. რ.)

qitāl (qatl, qitl, qutl,
qitalat qatal, qatīl)

quttal : qātīl
quttāl

qitlat (qatīl, qatal, qatāl,
qitlān qutāl, qatīl)

qitlān (qatl, qitl, qatal,
qutlān qitāl, qatīl, qutāl)

qutul-^აqatul

qitāl-^აqatāl

qitlat-^აqatīlat

qutalā-^აqatīlā^ა

qatāl/qitāl/qutāl ('iyār-‘ayār-‘ayār), qatul/qatūl — faruq-farūq 'მზიზარა', qatīl/qatīl — ḍarīb-ḍarīb 'მცემელი' ¹.

qitl/qatīl — šifr-šafir 'ცარიელი' ², qatīl/qatīl (fašīl-fašīl)

qatīl/qatāl/qutāl (šahīh-šahīh, šagħā^c - šuḡā^c)

პ ა რ ა ლ ე ლ ე ბ ი

II ā/II a-at (იხ. ზემოთ)

quttal/quttāl (იხ. ზემოთ)

qitlat/qitlān — kitmat - kitmān 'დაფარვა, დამალვა' ³.

qitlān/qutlān -- ḥisban-ḥusban 'აღრიცხვა, ანგარიში' ⁴.

(იხ. გვ. 88—90)

§ 84. შინაგანი სქესისა და რიცხვის ფორმები წარმოშობით უკავშირდება სახელთა იმ ტიპებს, რომელთაც მიუხედავად ფუძისეულ ხმოვანთა სხვაობისა მნიშვნელობა საერთო აქვთ (არც აბსტრაქტულ სახელებს წარმოადგენენ და არც კონკრეტულს). რად-

¹ NB, § 122 a.

² „ § 21.

³ „ §§ 198, 202.

⁴ „ § 202 a.

განაც ეს ნიშნები ახასიათებს ინტენსივსა და მოქმედის სახელს, სხენებულ ფორმათა საწყისები მათთან უნდა ვეძიოთ. არსებით სახელებში მსხვრეული მრავლობითი მეორეული ჩანს. რა თქმა უნდა, ჩვენ არ ვგულისხმობთ იმ სუბსტანტივებს, რომლებიც წარმოშობით ინტენსივები ან მოქმედის სახელებია (როგორც, მაგალითად, მრავალი იარაღის, ცხოველთა და სხვ. სახელწოდებანი).

განხილული ფაქტების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება სქესისა და რიცხვის შინაგანი ფლექსიის გენეზისისა და განვითარების ზოგიერთი საკითხის დაზუსტება. ვეხებით რა ფორმათა ძირითად ჯგუფებს, უმთავრესად კლასიკური არაბულის მონაცემებს მივმართავთ.

§ 85. *qatīl/qatāl/qitāl* პარალელები საფუძველად უძველეს შინაგან ფორმებს—ა) მ. სქ. *qatīl*:მდ. *qatāl* (ჩრდ. ეთიოპურში შუა ძირეულის გემინაციათ *qāt(t)īl*:*qāttāl*)¹; ბ) მხ. *qatīl*:მრ. *qitāl*: გ) მრ. *qitāl*: მხ. *qatīl*. უკანასკნელი ოპოზიცია იშვიათად გვხვდება. *qatīl* არ უკავშირდება გარკვეულ მხოლოობითებს. იგი გავრცელებულია ცხოველთა კრებითებში—*baḡīr* 'ნახირი', *da'īm* 'ცხვრის ფარა'. *ma'iz* 'თხები' და სხვ.² საფიქრებელია, *qatīl* დასაწყისში მხოლოდ იმ ცხოველთა რიცხვს ვამოხატავდა. რომელთა სახელებიც იწარმოებოდა მისი პარალელების საშუალებით (*qutāl*, *qitāl*, *qatāl*).

სათანადო ოპოზიციების წვერთა კავშირის დარღვევა იმით უნდა იყოს შეპირობებული, რომ *qatīl* კრებითის ფუნქციით განზოგადდა და გავრცელდა ამ სემანტიკურ ჯგუფში შემავალ სხვა სტრუქტურის სახელებზედაც (იხ. ქვემოთ).

qat(t)āl მდებარებითი ზოგჯერ აღნიშნავს ქალისთვის სპეციალურ თვისებებს და საპირისპირო *qatīl*-ის გარეშე გვხვდება: მაგ., არაბ. *ka'āl* 'მკერდსავე ქალიშვილი' და სხვ. ამ ფორმაზეა დაფუძნებული ქალის საძაგებელი სიტყვები: *ḥabā'ī* ('უკეთურო!'), *lakā'ī* ('საძაგელო!'); ტნა, ამჟ. *mākaw* 'უნაყოფო ქალი'; საერთოსემიტური *ḡaw* ('დედალი ვირი')³.

საკითხის ისტორია შემდეგნაირად გვაქვს წარმოდგენილი: ინდიფერენტული *qatīl* და *qat(t)āl* დაუპირისპირდა ურთიერთს როგორც მამრობითი მდებარებითს. შემდგომში ზოგ ენაში (მაგ., არაბულში) *qatīl*:*qatāl* შინაგანი ფლექსია შეიცვალა სუფიქსაციით (*qatīl*:*qatīlat*, *qatāl*:*qatālat*); ამრიგად, მდებარებითის რიგში აღმოჩნდა სუფიქსიანი ფორმები. რადგანაც ის ზედსართავები, რომ-

¹ გვეხში გემინაცია მეორეული უნდა იყოს: შდრ. GVG I, 131 b.

² NB, S. 446.

³ „ § 129 f; GVG I, § 131. b; Leslau, tna, § 38; Petráček, AO r 23, SS. 590 ff; 30, SS. 365 ff.

ლებიც მხოლოდ ქალისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს გადმოსცემენ, დაპირისპირების გარეშე არიან, მათ დაუკავთ უძველესი ფორმა (qatāl მდ. სქესი: შდრ. hāmīl 'ფესბიმე' და მისთ.)¹. ისეთი სიტყვების მიხედვით, როგორცაა ʾu, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მ. qatīl: მდ. qatāl სამხრეთსემიტურს გარდა სხვა მონათესავე ენებშიც გვექონდა.

§ 86. ზემოხსენებულ ტიპთა „კომპენსაციებს“ qatalat (qatāl), qitalat (qitāl), qitlat (qatīl), qutalāʾ (qutāl) უკავშირდება: ა) გზ მხ. qātālī: მრ. qāt(t)ālt; ბ) ჩრდ. არაბ. მხ. qatīl, qatāl, qitāl: მრ. qitlat; გ) მხ. qutāl, qitāl, qatāl: მრ. qutalāʾ.

§ 87. -ā, -āʾ და -āu ელემენტისანი ფუძეების ნათესაობის საფუძველზე შეიძლება აღვადგინოთ პარალელები: qatīlāu/qatīlā/qatīlāʾ, qutīlāu/qutīlā; ესენი გამოიყენება სქესის და რიცხვის აღსანიშნავად (მ., მხ. qatīlāu: მდ., მრ. qatīlā; იშვ. მდ. qatīlāʾ). ფუნქციათა იდენტურობა, აგრეთვე მდებრობითისა და მამრობითის ერთნაირი ფორმები, ამ ტიპებთან აკავშირებს ელტივ-ინტენსივს, ʾaqtal-ს — მ. ʾaqtal: მდ. qutīlā, qatīlāʾ. მოცემული სახელების საპირისპირო ფორმებზე დაკვირვების შედეგად ცხადი ხდება, რომ ჩვენ წინაშეა ორი მონათესავე ჯგუფი:

- ა) qatīlān, qatīlā, qatīlāʾ, ʾaqtal (ინტენსივი);
- ბ) qutīlān, qutīlā, ʾaqtal (ალმატებითი ხარისხი).

qutīlān ტიპი მდებრობითს აფიქსაციით აწარმოებს (qutīlān: qutīlānat). სავარაუდოა, რომ ადრე ამ ფუნქციით გამოყენებული იყო qutīlā, რომელიც შემოგვრჩენია მეორე პარალელთან (მ. ʾaqtal: მდ. qutīlā). -ā ელემენტით ნაწარმოები ტიპები ორსავე რიცხვს აღნიშნავს — მხოლოდობითი (მდ.) qatīlā, qutīlā, მრავლობითი qatīlā.

ჩრდილოარაბული ʾaqtal: qatīlāʾ, qutīlā: qatīlān: qatīlā (რომლის კვალიც არამეულსა და მეპრიშიც ვვაქვს) პარალელ ფუძეთა დაპირისპირებაა და, მაშასადამე, შინაგანი ფლექსიის ერთ-ერთი სახეობა.

f'leisch-ი qitlān ფორმაში აღნიშნავს ხმოვანთა დისიმილაციას (ā-ს მეზობლობაში a > i); მაგ., ʾiḥyāu 'მეგობრები' < ʾaḥyān². qitlān უფრო მკიდრო კავშირს იჩენს საპირისპირო მხოლოდობითებთან, ვიდრე qatīlān. რაც მთავარია, qatīlān მრავლობითი არ გვხვდება³. ამის გამო, ზემოთ წარმოდგენილი ანალიზი საეჭვო გვეგონია.

¹ იხ. გვ. 69, ზნ. 3.

² Esquisse. p. 19.

³ შდრ. Derenbourg, p. 463.

Derebnorg-ი, ხაზს უსვამს რა qitlān, qutlān მრავლობითის ტიპ-
თა დაბოლოების ნათესაობას ეთიოპურში რიცხვის -ān სუფიქსთან
(აგრეთვე არაბულსა და სირიულში აბსტრაქტული სახელებისა და
ზედსართავების მაწარმოებელთან), აღნიშნულ ფორმებს სუფიქ-
სალურ მრავლობითთან აკავშირებს.

Troupeau სამართლიანად შენიშნავს, რომ არაბულში -ān მრავ-
ლობითის სუფიქსი არ დასტურდება. ამასთანავე ეთიოპურში შინა-
განი ფორმების გვერდით გარეგანიც გვხვდება, ოღონდ მათი და-
კავშირება რაიმე გარდამავალი სქემის საშუალებით არ სერსდებაო¹.
Cohen-ს შესაძლებლად მიაჩნია, რომ -ān აბსტრაქტული სახელე-
ბის სუფიქსი და -ān მრავლობითის ნიშანი სხვადასხვა წარმოშობის
იყოს². ამასთან დაკავშირებით შემდეგი უნდა ითქვას: მართალია,
-ān საკმაოდ ხშირად გვხვდება აბსტრაქტულ სახელებში, მაგრამ
ეს სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, რომ იგი ამ ფორმის მაწარმოე-
ბელია. ასეთ ფუნქციას ასრულებს სახელის ტიპი, რომელიც შეიძ-
ლება -ān ელემენტით იყოს გავრცობილი (იხ. ქვემოთ). ზუსტად
ასეთსავე მდგომარეობაშია შინაგანი მრავლობითის qitlān და qut-
lān ფორმები. ძნელია იმის უარყოფა, რომ აქ გვაქვს წარმოშო-
ბით ერთი და იმავე ელემენტით ნაწარმოები ფუძეები, რომელნიც
სხვადასხვა კატეგორიების გამოსახატავადაა გამოყენებული. სრუ-
ლიად სხვა მორფოლოგიურ ერთეულს წარმოადგენს ეთიოპურში
მრავლობითის სუფიქსი -ān (თუმცა, შესაძლებელია, იგი გენეტურ
კავშირში იყოს ზემოხსენებულ ელემენტთან),

§ 88. qutul/qutlān მჭიდროდაა ერთიმეორესთან დაკავშირებუ-
ლი. qutul არ იცვლება სქესის მიხედვით; ინდიფერენტული უნდა
ყოფილიყო აგრეთვე qutlān ინტენსივიც. მრავლობითის ფუნქციით
ეს ტიპები ხშირად მონაცვლეობენ. გარდა ამისა, qutul სქემას ზოგ-
ჯერ qutl ენაცვლება, კერძოდ „სუსტ“ ფუძეებში (II უ); მაგ., მრ.
“uyū>“ūn; ამრიგად, შეიძლება დავუშვათ, რომ qutl, რომელიც
qutlān-თან ერთად აღნიშნავს ობიექტის ინტენსივის მრავლობითს³,
მომდინარეობს qutul ტიპისაგან (ობიექტის: მრ. qutlān, qutl<qutul).
ჩვენის აზრით, ცვლილება qutul>qutl ხსენებულ სუსტ ფუძეებში
(II უ) უნდა მომხდარიყო.

§ 89. ო- პრეფიქსიანი ტიპები—ჩრდ. არაბ. ოaqtul, ოaqtāl, ოaqtī-
lat, ოaqtīlā, სამხრ. არაბ. ოqtl, ოqtlt, ოqtly და გეეზის ოaqtāl, ოaqtālt,

¹ GLECS VII, pp. 65—6.

² „ „ p. 66.

³ NB, SS. 456, 459—61.

აღტს, ააღტლ და ააღტლტ შინაგან ფორმათა მეტი წილისაგან განსხვავებით მხოლოდ მრავლობითს აღნიშნავს. Bartls-ის აზრით, აქ აა- მეორეული პრეფიქსია, რომელიც ისტორიულ პერიოდში, განარჩევს რა მრავლობითს აბსტრაქტულისაგან, რიცხვის წარმოების სპეციფიკური საშუალებაა. ავტორი ფიქრობს, რომ აა- ენათესავება არსებით სახელთა ერთ ჯგუფში დამოწმებულ მსგავს მორფემას¹.

Fleisch-ი იმ მოტივით, რომ კლ. არაბულში ააღტს, ააღტლ, ააღტლტ სიმციროს მრავლობითთა, ამტკიცებს, რომ აა- დიმინუტივს, ე. ი. მცირე რაოდენობას გამოხატავს. იგი აღადგენს აღრინდელ ვარიანტებს: *ა+qutul>ააღტს, *ა+qitāl>ააღტლ, *ა+qitil>*ააღტლ>ააღტლტ².

Kurylowicz ს პრეფიქსიანი მრავლობითები მიაჩნია ხმარებიდან გამოსული აბსტრაქტების ერთ-ერთ კლასად³.

აღნიშნულ ფორმებს და მათ უპრეფიქსო ვარიანტებს ჩვეულებრივ ერთნაირი მხოლოდობითები აქვს, რაც მათ გენეტურ კავშირს გვაფიქრებინებს:

მ რ ა ვ ლ ო ბ ი თ ი	მ ხ ო ლ ო ბ ი თ ი
qutul } ააღტს }	qatl, qatāl, qitāl, qutāl
qitāl } ააღტლ }	qatl, qitl, qutl, qatal qatil, qatul, qatil, qātīl
·qitlat ააღტლტ (<*ააღტლტ და არა *ააღტლ, როგორც Fleisch-ი ფიქრობს)	} qatl, qatal, qatīl qatāl, qutāl
qutalā? ააღტლā (<*ააღტლā?)	

კლასიკურ არაბულში ფიქსირებულია ერთი და იმავე ფუძის პრეფიქსიანი (აა-, აი-, აა-) და მარტივი ვარიანტების მაგალითები — dībārat/ʾadbārat, ʾidbārat ‘შეკრა ქალაღის, წიგნების’, ააḡḡubāt/ʾaḡībāt (*aḡḡubāt) ‘საოცრება’, ḥadūr/ʾuḥdūr ‘ცოცაბო’⁴ და სხვ.

¹ NB, § 264 d.

² Esquisse, pp. 33, 65; შდრ. Singer, S. 168.

³ L'apophonie, § 276.

⁴ NB, §§ 83, 148, 153.

ანალოგიური ხასიათის ჩანს qitāl-²aqṭāl და სხვა მრავლობითების მონაცვლეობაც¹.

qutul, qitāl, qitlat და qutalā² ინტენსივის ტიპებს უნდა ჰქონოდა პარალელები ²aqṭul, ²aqṭal, ²aqṭilat, ²aqṭilā³. როგორც ჩანს, მათი განაწილება რამდენადმე დამოკიდებული იყო ფუძისეულ თანხმოვანთა ხასიათზე (მრ. qitāl გვხვდება qatīl ტიპის „სწორ“ ფუძეებთან, ხოლო პრეფიქსიანი მრავლობითები—სუსტ და გემინირებულ ფუძიან ტიპებთან; ²aqṭāl I უ და II უ, j; ²aqṭilat—გემინირებული ან III უ, j; ²aqṭilā³—II, III უ, j).

შინაგანი რიცხვის ჩამოყალიბებისას ა- პრეფიქსიან ფორმებს მიუღია მრავლობითის მნიშვნელობა (შესატყვისი ტიპები კი ორსავე რიცხვს აღნიშნავს). ნაწილობრივი დიფერენციაცია ამ ორი ვარიანტის ფუნქციებს შორის, ალბათ, განვითარების შედეგია.

მრ. qutul იზვიათია qatīl ტიპთან, ²aqṭul კი საკმაოდ გავრცელებულია. qatul მხოლოდობითან გვხვდება მრ. qutul და არა ²aqṭul; qatīlუ ინტენსივთან არაა დადასტურებული ²aqṭāl მრავლობითი, მაშინ, როდესაც მას ხშირად უპირისპირდება მრ. qitāl და ა. შ.

გეგზში qatul, qatāl თითქმის მთლიანადაა გამოდევნილი ²aqṭāl, ²aqṭul პარალელთა მიერ.

§ 90. qitlat: qital: qutlat: qutal; (qatlat: qatal)—ამ წესით რიცხვი გამოიხატება მხოლოდ არსებით სახელებში. Greenberg-ი ასეთ ფორმებს a-მრავლობითს განაკუთვნებს (იხ. ზემოთ). Barth-ი qital და qutal ტიპებში მეორე ხმოვნის არსებობას ხსნის სწორი მრავლობითის (qitalāt, qutalāt) გავლენით². Kuryłowicz-ს II a ტიპები, qital-qutal, შიაჩნია კრებითებად, ხოლო qitlat-qutlat სათანადო კერძობითის ფორმებად³.

ვიზიარებთ რა ასეთ ახსნას, აღვნიშნავთ შემდეგს: qitlat და qital, qutlat და qutal (აგრეთვე qatlat-qatal) ტიპთა მჭიდრო კავშირი საფუძველს გვაძლევს დავუშვათ პარალელთა („კომპენსატივთა“) არსებობა ისეთ ფუძეებთანაც, რომელთაც მეორე მარცვალში მოკლე ხმოვანი აქვთ:

qital	} qitlat	qutal	} qutlat	qatal	qatlat
qitil		qutul		qatil	qitlat, qatlat
				qatul	qutlat, qatlat

(II a, i, u/II 0 + at; შდრ. ზემოთ II ā, ī/II a, i, + at)

¹ შდრ. NB. § 261 d.

² იქვე, SS. 434—6.

³ იხ. გვ. 73.

რიცხვის ოპოზიციებში „კომპენსაციებთან“ ყველა „პირველადი“ ფორმა კი არ გვაქვს, არამედ შედარებით უფრო გავრცელებული, II a სმოენიანი (a- plural – Greenberg). როდესაც დაპირისპირებები qitlat:qital, qutlat:qutal განიმარტება როგორც ადრინდელი კერძობითი-კრებითი, უნდა გვახსოვდეს, რომ მოცემული კატეგორია აქ გარკვეული აგებულების ფუძეთა დაპირისპირებით ანუ შინაგანი ფლექსიით იყო გამოხატული (შინაგანი მხოლოობითი-მრავლობითი < შინაგანი კერძობითი-კრებითი) ¹.

qatlat:qatal მეტად იშვიათია. „სუსტ“ ფუძეებთან მრავლობითის როლში qital და qutal გამოდის hāyat:hīyam, daylat:duyal, qarjat:qurā (შდრ. badrat:bidar) ², ხოლო სწორი ფუძე სხვა საშუალებებს მიმართავს.

Greenberg-ი ფიქრობს, რომ duyal მიღებულია diyal ფორმისაგან ასიმილაციის შედეგად. მაგრამ რადგანაც qatlat მხოლოობითთან qital საერთოდ იშვიათია, და ისიც უმთავრესად II i ფუძეებთან (hāyat:hīyam). უფრო სწორი იქნებოდა, თუ duyal ფორმის ადრინდელ ვარიანტად dayal-ს ჩავთვლიდით ³.

გეესში qatāl (<qital) მრავლობითს ერთმარცვლიანი მარტივი ფორმა შეესატყვისება (ʔay:ʔāy). შესაძლებელია, ასეთ ტიპსაც ჰქონდა ორმარცვლიანი პარალელები, რომელთაგანაც II a-ს დაეკისრა მრავლობითის წარმოება (შდრ. კლ. არაბ., qatl:qatal, qutl/qutul...). Greenberg-ი ვარაუდს გამოთქვამს არაბულში სუფიქსიანი ფორმების (qitlat, qutlat, qatlat) სიახლის შესახებ და qital, qutal, qatal-ს აკავშირებს ეთიოპიურ qatāl-თან და ებრ.-არამ. სელოლატ სახელთა სუფიქსიანი მრავლობითის ფუძესთან ⁴.

§ 91. qatālil/qatālil—Bartl-ი მათ აკავშირებს ზედსართავის qatālil ტიპთან: „I u, II ā ახასიათებდა ზედსართავს, ხოლო I a. II ā—კრებითს. ეს უკანასკნელი ანალოგიის საფუძველზე მრავალთანხმოვნიან სახელთა რიცხვის ფორმად ჩამოყალიბდა“. Prätorius-ი ამ ფორმას თვლის qatāl მრავლობითის სახეცვლილებად—qatālā-საგან ფონეტიკური ცვლილებების შედეგად მივიღეთ qatālī, რომელიც ჯერ III u, i სახელთა მრავლობითის აღნიშნავდა (ḡarijat:ḡayārī), შემდეგ გადატანილ იქნა სხვა ოთხთანხმოვნიან ფუძეებზე (manzilat:manāzil) ⁵.

¹ შდრ. Јом. му. прил. 33.

² NB, S. 434.

³ Greenberg, p. 200, rem. 6: შდრ. NB, S. 436.

⁴ Greenberg, p. 195; შდრ. NB, SS. 434–6.

⁵ NB, S. 480; Prätorius, ZDMG 56, SS. 694–6; GVG I, § 237.

qatālā, qatāli ტიპებისათვის საერთოა -ā და -ā² „სუფიქსიანი“ მხოლოებითები (qatlā, qatlā², qitlā). ამ მრავლობითების კავშირი აიხსნება qatāli ფორმის საშუალებით. qatlā, qatlā², qitlā ტიპთა მრავლობითი იწარმოება a—ā—i სქემის მიხედვით, ერთი მხრივ, -ā დაბოლოება მეოთხე თანხმოვნის მაგიერობას ასრულებს და ამრიგად, ვიღებთ qatālā-ს, მეორე მხრივ, მრავლობითს ბოლოში უჩნდება გრძელი i, რაც მხოლოებითის გრძელ ხმოვანს შეესატყვისება (qatlāl, qitlāl qutlāl...:qatāli) ¹. სავსებით გასაგებია, რომ qatālā გვხვდება III ა, i ფუძეებთან (qatīlat, qatālat, qitālat, qutālat, qātilat); აქ -ā უ-სა და i-ს „კომპენსატივია“. qatīl, qatīl და qatīli მხოლოებითთან qatālā უნდა წარმოადგენდეს მრავლობითის მრავლობითს:

qatīl

qatīl მრ. qatlā : მრ. მრ. qatālā ²

qatlān

მრავლობითის მრავლობითი არც თუ იშვიათია; მაგ., makān : ²am-ākiu (<მრ. მრ.) : მრ. amkiuat, qayl : ²aqāyil (<მრ. მრ.) : მრ. ²aqāyil.

Юшманов-ის აზრით, qatāli წარმოადგენს მრავლობითის qatlā ფორმას, შეხამებულს ოთხთანხმოვიან სახელებთან. მესამე მარცვალში i უდრის კინიობითში დამოწმებულ ასეთსავე ხმოვანსო (x^ha l-i-b) ³. მოსაზრება qatāli მრავლობითისა და qatāli კინიობითის ნათესაობის შესახებ არაა მოკლებული საფუძველს, ოღონდ საექვოა, რომ qatāli უფრო გვიან განვითარებულყო, ვიდრე qatlā (შდრ. ზემოთ Matouš-ი, Petráček-ი). Kuryłowicz-ი qatāli ტიპსა და სათანადო მხოლოებითს შორის ვარაუდობს კავშირს ნაწმნარი სახელების ან ნასახელარი ზმნის ფუძე-სიტყვასა და აბსტრაქტულ ფორმას (კრებითს) შორის ⁴.

Petráček-ი, ეკამათება რა Bartl-ს, რომელიც ოთხთანხმოვიან მრავლობითს სათანადო მხოლოებითისაგან დამოუკიდებელ ფორმად განიხილავს, გეთავაზობს ასეთ შესაძლებლობას: ეს სისტემა. როგორც მხოლოებითითა შეპირობებულნი, განვითარდა სემიტურ-ქამიტური გაორკეცებული მრავლობითისაგან. ოთხთანხმოვიანი (აგრეთვე ზოგიერთი სამთანხმოვიანი) მრავლობითის სიძველის ნიშნად იგი სახავს „ორბრუნვიანობას“ ⁵.

¹ შდრ. NB, SS. 476, 482.

² შდრ. Fleischer. SS. 289 ff.

³ Зара, (ка, стр. 158.

⁴ L'apophonie, § 277.

⁵ AOr 30, SS. 379—80, 385—8.

რამდენადაც შინაგანი ფორმები მოქმედის სახელისა და ინტენსივისთვისაა დამახასიათებელი, ბუნებრივია, აღნიშნული სისტემის გენეზისის შესახებ მსჯელობისას პირველ რიგში ასეთ სახელებს მივმართოთ.

არაბულში *qatā'il* (*qantalil*) მოქმედის სახელსა და ზედსართავს (ინტენსივს) აღნიშნავს (*ʿadāfir*, *duḥāmiz/duḥamiz* 'ძლიერი')¹. იგი წარმოადგენს ოთხთანხმოვნიან სახელთა კნინობით-აუგმენტაციასაც (*budḥud*:*ḥudāhid*). სემიტურ ენათა განვითარების გარკვეულ ეტაპზე მას რიცხვის (და სქესის) ფორმები არ უნდა ჰქონოდა. საფიქრებელია, რომ მას მოგვიანებით დაუპირისპირდა *qatā'il* პარალელი; *la-u* ხმოვანთა პარალელიზმი, რაც ფაროლდაა გავრცელებული სამთანხმოვნიან ფუძეებში, აქაც უნდა დავუშვათ. შემდეგში *qatā'il*:*qatā'il* დაპირისპირების პირველი წევრი უნდა შეცვლილიყო მონათესავე ფუნქციის ფორმებით (*qatā'il* > *qatqil*, *qatqul*, *qatqāl*, *qilqil* და სხვა ინტენსივებით, შდრ. კლ. არაბ. *šimlāl* და *riʿdīd*)², დასასრულ, ანალოგიური სტრუქტურის მქონე არსებითი სახელებით.

§ 92. შინაგანი სქესი სოკოტრიში: *qitlal*:*qitlil*; *qātlal*:*qātlal*, *qātlil*—ეს დაპირისპირებები მხოლოდ ინტენსივებში დასტურდება. რადგანაც ინტენსივებთან კანონზომიერია შინაგანი სქესი (<საერთო სქესი), სხვა ენათა გავლენა გამორიცხული თუ არა, მეორეხარისხოვანია. აქაც ვვარაუდობთ *a-i*, *a-e*, *e-i*/ ხმოვნიან პარალელებს (*qātlal*/*qātlil*). რომლებიც ერთიმეორეს დაუპირისპირდნენ სქესის გარჩევის მიზნით (შდრ. სამხრ. არაბ. მხ. *qatīl*:მრ. *qatīlī*).

§ 93. ჩვენ განვიხილეთ ისეთი დაპირისპირებები, რომლებიც წარმოშობით პარალელებს წარმოადგენენ. გაცილებით უფრო ხშირია შემთხვევები, როდესაც მხოლოდობითი და მრავლობითი პარალელებს კი არ უკავშირდება, არამედ მსგავსი ფუნქციის მქონე ტიპებს (ინტენსივი, მოქმედის სახელი, მიმღებობა); გარდა ამისა, ზოგჯერ ამ ფორმებს აკავშირებს ოპოზიციის ერთ-ერთი წევრის პარალელი:

მხ. *qatīl* მრ. *qitāl* >
qatīl
qitl(at)

¹ NB, §§ 139—40.

² Fleisch, Esquisse, p. 61.

(მბ. qatil : მრ. qitāl >)	qatil : qitlān >
qatl(at)	qatūl
qntl(at)	qatāl
qatul	qitāl
*qatāl : quttāl >	qutal
qātīl :	qitl
qatīl : qitlat >	qutl
qatal	qatl
qutāl	qatal
*qatāl : qatlat >	*qutāl : qutalā' >
qatīl	qatal
qātīl	qatīl
qatlān : qatlā >	qātīl
qatil	
qatīl	

§ 94. qutul/qutūl—qutl-ის მხოლოდობითში გარდა საკუთარი პარალელებისა უპირისპირდება მეორე ფორმასთან დაკავშირებული ტიპები, და პირიქით. qutūl-თან ძირითადად qutul-ის პარალელები გვხვდება

მრ. qutul : მბ.. qatl, qatal, qatil, qatul, qatāl, qitāl, qutāl, qatīl, qatūl.

მრ. qutūl : მბ. qatl(at), qitl(at), qntl(at), qatal(at), qatil

ამრიგად, qutul მრავლობითია იმ შემთხვევაში. როდესაც qutūl-ის პარალელები მხოლოდობითს წარმოადგენს: qutūl მაშინ აღნიშნავს მრავლობითს, როდესაც მას უპირისპირდება qutul ტიპის მონათესავე ფუძეები. ვფიქრობთ. ეს ფაქტი შემდგენაირად აიხსნება: qutul-qutūl (ინტენსივი, მოქმედის სახელი) აღრე ინდიფერენტული სახელები იყო. რიცხვია კატეგორიის განვითარებისას ფორმათა ამ ორი რიგის ფუნქციები მონაცვლეობდა—მბ./მრ. qutul, qatal, qatl qatil, qatul : მრ./მბ. qutūl, qatāl, qitāl, qatīl, qatūl. შემდეგში მრავლობითის ფუნქციით მხოლოდ qutul და qutūl ტიპები შემოავრჩა (მრ. qutul : მბ. qatāl, qitāl, qatīl, qatūl; მრ. qutūl : მბ. qatl, qatal, qatil). ამავე დროს qutul საკუთარ პარალელებსაც უპირისპირდება.

§ 95. ფორმათა გადანაცვლება განსაკუთრებით თვალსაჩინოა, როდესაც საქმე ეხება qātīl მიმლეობას. ყოველი მორფემა, რო-

¹ ზღრ. ზემოთ. გვ. 82—3.

მელიც ამ სახელის მრავლობითადაა გამოყენებული, მოკმედის სხვა სახელთა აარაღელია; ასე მაგალითად, qatalat/qatāl; qit-talā/qitāl; quttāl/qattāl; qutl (<qutl?)/qutl; qatlā/qatlān, qat-til; qitāl/qatāl, qitāl და ა. შ. ამის გამო, Kurylowicz-ისაგან განსხვავებით მეორეულად ვთვლით იმ ოპოზიციებს, რომლებშიც მონაწილეობს qātīl:

qatalat/qatāl (/qātīl) > qatalat : qātīl
 qutalā/qutāl „ > qutālā :
 quttāl/qattāl > quttāl და სხვ.

მეორეული ოპოზიციების განვითარებაში ერთგვარ როლს ასრულებს პოლარიტეტი; ასე მაგალითად, quttāl უპირისპირდება არა უშუალო პარალელს qattāl-ს, არამედ qātīl-ს, რომელიც გარეგნულად უფრო მეტად განირჩევა მისგან.

§ 96. Barth-ი არაერთხელ აღნიშნავს მრავლობითის ფორმათა ვადანაცვლებას ცხოველთა სახელებში ანალოგიის ნიადაგზე¹.

Kurylowicz-ი ამ შემთხვევაში გამოყოფს ფორმათა ორ ფენას:

ა) უძველესი qutāl : *aqtilat, qitlān

ბ) მეორეული qatūl }
 qatal } *aqtilat, qitlān²
 qutal }
 qatāl }
 qatalān }

ამ სახელთა რიცხვის ძირითადი ტიპები უკავშირდება qatīl და qitāl ფუძეებს:

მხ. qatāl } : მრ. qitlān
 qatāl } *aqtilat
 qatūl } qitalat
 qitlat

qatīl qitāl

დანარჩენ შემთხვევათა განვითარება აიხსნება არა მარტო ანალოგიით (სემანტიკური ან სტრუქტურული ჯგუფი: მრავლობითის ერთნაირი მორფემები)³, არამედ მხოლოობითისა და მრავლობითისათვის საერთო პარალელების არსებობითაც (qitl, qatīl, qatal და სხვ. /qatīl, qatūl, qatāl, *aqtilat, qitlat და ა. შ.).

¹ NB, SS. 444—6, 448—50.

² L'apophonie, § 285.

³ შტრ. იქვე, § 284.

§ 97. სქესისა და რიცხვის შინაგანი ფლექსია, როგორც ითქვამს ინტენსივებსა და მოქმედის სახელებშია ჩასახული. ხსენებული ფლექსიის ჩამოყალიბების დასაწყის პერიოდში „ფორმებთან“ პოლარული ფუნქციები ივარაუდება. კლასიკურ არაბულში ფიქსირებულია ინტენსივისა და მოქმედის სახელის ფლექსიის განვითარების თითქმის ყველა ძირითადი ეტაპი:

1) ფორმაუცვლელობა (qatīl, qatīl და სხვ.).

2) შინაგანი ფლექსია—ა) ფუნქციათა მონაცვლეობა ერთსა და იმავე ტიპთან (A მხ./მრ.: B მრ./მხ.); ბ) კონკრეტული ფორმების ჩამოყალიბება (qatīl m. სქ., qatīl m., qatīl m.: qatīl m. qatīl m.; qatīl m. და ა. შ.). შემთხვევითი არ უნდა იყოს, რომ ამა თუ იმ ფორმასთან ერთ-ერთ ფუნქციას ეძლევა უპირატესობა, თუმცა ამის მიზეზების დადგენა ყოველთვის არ ხერხდება. საერთო შთაბეჭდილება ასეთია: მარტივი და უფრო გავრცელებული ტიპები მამრობითს და მხოლოდობითს აღნიშნავს (მაგალითად: I a, qatīl), ხოლო „კომპენსატივები“ ანდა იშვიათი ფორმები—მდედრობითს და მრავლობითს (I u, qatīl, „კომპ.“ qatalat და სხვ.), შდრ. „კომპენსატივი“ და I u მხოლოდობითისათვის (qatīl. qatīl). qatīl, რომელიც უფრო გავრცელებულია, ვიდრე მისი საპირისპირო ტიპები (qatīl, qatīl, qatīl, qatīl), ისტორიულ პერიოდში ძირითადად მხოლოდობითია; გვხვდება მრავლობითის ან კრებითის შინაარსითაც (ცხოველთა სახელები და ისეთი სიტყვები, როგორიცაა ḡabīd, ḡamīr და სხვ.).

§ 98. ჩრდილოარაბულში შინაგან მრავლობითს განაკუთვნიებენ qatīl, qatal*, qatīl, qatīlat, qatīlat და maqtīlā ტიპებს. ზოგი ავტორი ამას არ იზიარებს. Fleischer-ი, ხაზს უსვამს რა იმ ფაქტს, რომ ზოგიერთი ამ ტიპთაგან კრებითია, მათ გამორიცხავს შინაგანი მრავლობითის სისტემიდან¹. Barth-ი შენიშნავს, რომ qatīl, qatal* კრებითებს უახლოვდება². მაგრამ მთავარი ის კი არაა, ეს ფორმები კრებითს აღნიშნავს თუ მრავლობითს, არამედ ის, თუ რა მიმართებაში არიან ისინი შინაგან ფლექსიასთან. მოცემულ ტიპთაგან მხოლოდ ერთი qatīl არის წარმოშობით შინაგანი მრავლობითი (resp. შინაგანი კრებითი). სხვადასხვა მიზეზების გამო მას კავშირი გაუწყვეტია სათანადო ფორმის მხოლოდობითებთან და ჩვეულებრივ კრებითად ქცეულა (იხ. ზემოთ).

¹ Fleischer, SS. 293 ff.

² NB, SS. 432—3, 440, 446, 464—5; შდრ. Nöldeke, BSS, S. 60; Fleisch, Esquisse, p. 34.

qatl, qatal*, maqtūlā, qitālat, qutūlat არ ქმნიან წყვილებს გარკვეულ მხოლოობითებთან და იმ საგანთა „სიმრავლეს“ აღნიშნავენ, რომლებიც ბუნებაში ჯგუფურად გვხვდებიან. ესენი კრებითს წარმოადგენენ. „სიმრავლე“ მარტივი ან დერივატიული ელემენტებით გავრცობილი ლექსიკური მორფემითაა გამოხატული (qatl, qatal*, maqtūlā), ანდა სუფიქსაციით (qitāl-at, qutūl-at). qitālat და qutūlat შინაგანი მრავლობითისაგან იწარმოება. ასეთივე წარმოშობისა ხომ არაა qatātilat, რომელიც ოთხთანხმოვნია-ნი სახელის qatātil მრავლობითის „კომპენსაცივად“¹ ითვლება?

qatātil უპირისპირდება ოთხთანხმოვნიან სახელთა მხოლოობითს, რომელსაც ბოლო მარცვალში გრძელი ხმოვანი აქვს (qitlāl, qutlūl და სხვ.). იგი იწვეითად ენაცვლება qatātil-ს (dirham: მრ. darāhim/darāhīm). რაც შეეხება qatātilat ტიპს, იგი არაა მკიდროდ დაკავშირებული რომელსამე მხოლოობითთან (ზემოხსენებული სახელების გარდა ნისბასთანაც გვხვდება). მისთვის დამახასიათებელია ცოცხალ არსებათა სუბსტანტივები. იგი უნდა იყოს -at სუფიქსიანი კრებითი, რომელსაც საფუძვლად უძევს qatātil (qatātil?) მრავლობითი. ნისბასთან ასეთი ფორმის ხმარება საესებით გასაგებია (მხ. maḡribīj ‘მალრიბელი’: კრებ. maḡāribat < მრ. maḡārib: მხ. maḡrib ‘მალრიბი’; ქვეყნის სახელისაგან ნაწარმოებ აბსტრაქტულ ფორმას აქვს მცხოვრებთა ჯგუფის შინაარსი; შდრ. baḡriyat ‘მეზღვაურები’ წარმოშობით აბსტრაქტული სახელი).

-at სუფიქსის გვერდით კრებითის მნიშვნელობით ზოგჯერ -āt დასტურდება, მაგალითად, „ნარევ“ მრავლობითში—qitāl-at/qitāl-āt (<qitāl), qutūl-at/qutūl-āt (<qutūl)².

§ 99. გაორკეცებულ მრავლობითს განსაკუთრებული ადგილი უკავია სემიტური სახელის მორფოლოგიაში. შესაძლებელია, სუფიქსალური სახეობა უძველესი წარმოების გადმონაშთი იყოს (Brockelmann, Moscati). Petráček-ი ამტკიცებს, რომ გაორკეცებული მრავლობითი გამოდგება სემიტურ-ქამიტური ენების ერთიანობის პერიოდში შინაგან მორფემათა არსებობის საბუთად³. მაგრამ რადგანაც ეს ფორმა ყველაზე ხშირად თავისებურ (ორთანხმოვნიან და „სუსტ“) სახელებში გვაქვს, იბადება კითხვა: ამ შემთხვევაში გემინაცია მრავლობითის ფუნქციას ასრულებს, თუ ანომალიურ ფუძეს „აძლიერებს“?

¹ NB, S. 483; GVG I, S. 495.

² Wright I, p. 232.

³ GVG I, § 240; Moscati, Lezioni, § 255; Petráček, AOR 29, SS. 529—37.

გემინირებული მრავლობითის მეორე სახეობის განხილვისას მხედველობაში უნდა მივიღოთ, რომ იგი შეინიშნება სამხრეთარაბულსა და ეთიოპურში, რომლებზედაც გავლენა მოუხდენია კუშიტურს. Leslau-ს აზრით, სემიტურში ფორმათა ეს ტიპი ხსენებული ენების ზემოქმედების შედეგადაა ვაჩენილი¹.

§ 100. შინაგანი ფლექსია ჩვეულებრივ სუფიქსაციაზე გვიანდელად ითვლება. აღსანიშნავია, რომ ეს შეხედულება არაა შემუშავებული ფაქტების შესწავლის შედეგად. ამ შემთხვევაში აშკარად იგრძნობა „მსხვრეული მრავლობითის“ თეორიის გავლენა, რომლის ძირითადი თეზისიც შეიცავს ასეთ გაგებას (შინაგანი მრავლობითი განვითარებულია სუფიქსალური ფორმისაგან სათანადო მაწარმოებელთა მიერ სიტყვის ფუძეში გამოწვეული ცვლილებების ნიდაგზე)². ზოგ ავტორს „ახალი“ ფლექსიის წარმოშობა ვადააქვს პრასემიტურ ეპოქაში. უფრო კი, სამხრეთსემიტურის ერთიანობის პერიოდში³. Moscati უარყოფს პრასემიტურში ასეთი ფორმების არსებობას. მისი აზრით, ისინი ვაჩენილია არა უადრეს პირველი ათასეულისა (ძვ. წ.)⁴. ორიგინალური თეზისი წამოაყენა Dietrich-მა — შინაგანი ფორმები სუფიქსალურზე ადრინდელია⁵. Brockelmann-ი იცავს დებულებას პრასემიტურში მრავლობითის ორი სისტემის არსებობის შესახებ. შდრ. Kurylowicz-ის სიტყვები—შინაგან ფორმათა მრავალფეროვნება იმის შედეგია, რომ ისინი პრეისტორიულ ეპოქაში დიდი ხნის განმავლობაში არსებობდნენ სწორი მრავლობითის გვერდით, როგორც დერივატიული (და არა ფლექსიური) ფორმები⁶.

ისმის კითხვა: რა დასკვნის გამოტანა ხერხდება სუფიქსაციასა და შინაგან ფლექსიას შორის ქრონოლოგიური მიმართების შესახებ; თუ გავითვალისწინებთ სათანადო ფაქტებს?

პირველ რიგში ხაზი უნდა გავსვას მოცემულ ფორმათა სისტემების ძირითად დამახასიათებელ ნიშნებს.

შინაგანი ფლექსიის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ ამა თუ იმ „ფორმას“ არ აქვს გრამატიკული ფუნქცია (ძხ./მრ. qatil : მრ./მხ.

¹ Word J, № 1. § 10; შდრ. Petráček, op. cit., S. 533, Anm. 21.

² Dillmann, p. 299; შდრ. Petráček, AOr 30, SS. 365—6.

³ Petráček, ibid.

⁴ Moscati, RSO 29, p. 43, შდრ. Plural, p. 113.

⁵ GVG I, S. 149.

⁶ L'apophonie, § 290; საკითხის ისტორია დაწვრილებით აქვს განხილული Petráček-ს, იხ. AOr 30, SS. 371—2.

qitāl). მოგვიანებით სახელის ტიპთაგან მხოლოდ ნაწილი იძენს ერთ-ერთ მნიშვნელობას (მხ. qitlat, qutlat: მრ. qitāl და ა. შ.).

რაც შეეხება სუფიქსაციას, აქ ფორმა კონკრეტულ ფუნქციას ასრულებს. ნულ მორფემა მხოლოდითი ან მამრობითია, ხოლო $-(a)t$ სუფიქსიანი — მრავლობითი ან მდედრობითი. აქვე უნდა შევეხოთ $-(a)t$ ელემენტის ორმაგ ბუნებას. იგი გამოხატავს როგორც აბსტრაქტულ სახელს და კოეზიტს, ასევე კონკრეტულს და კერძობითს: ასე მაგალითად, კლ. არაბ. baqar 'ზროხა': კერძ. baqarat 'ხარი, ფური'; tīn: tīnat 'ლეღვი': ებრ. კრებ. tār: კერძ. tārā 'თმა'. ცნობილია საწინააღმდეგო ფაქტებიც; მაგ., კლ. არაბ. კერძ. kam: კრებ. kam'at 'სოკო'; ებრ. კერძ. dāg: კრებ. dāgā 'თევზი' და სხვ. საინტერესოა, რომ $-(a)t$ სუფიქსს 'ოგჯერ ერთსა და იმავე სიტყვასთან აქვს ორივე მნიშვნელობა; მაგ., კლ. არაბ. šar'at 'თმა' საერთოდ კერძობითია, მაგრამ კრებითის ფუნქციითაც გვხვდება. ებრ. dāgā ერთ თევზსაც აღნიშნავს და მრავალსაც².

ამრიგად, კერძობითი სახელის ნულ მორფემას უპირისპირდება კრებითის $-(a)t$ სუფიქსი და პირიქით (მდრ. მხ./მრ. qaril: მრ./მხ. qitāl).

კერძ., კრებ. 0: კრებ., კერძ. $-(a)t$

კერძობითისა და მდედრობითი სქესის ფორმათა ურთიერთობის შესახებ საინტერესო მოსაზრებებია გამოთქმული ლიტერატურაში. Soden-ის მითითებით, Landsberger-ი კერძობითის წარმოებას მდედრობითის სუფიქსის საშუალებით იმას მიაწერს, რომ ჯოგში მრავალ დედალ ცხოველთან გვხვდება ერთი მამალი³. ასეთივე აზრია გატარებული Collin-ის გამოკვლევაშიც. ავტორს სინგულატივის დაბოლოება მიაჩნია მდედრობითის ნიშნად, რომელიც ახალ ოპოზიციას ქმნის:

კოლექტიურობა დედალი: სინგულატივი დედალი
ცხოველების ცხოველის

შემდეგ ანალოგიის გზით ეს მოვლენა ვრცელდება მცირე ცხოველებსა და მცენარეებზე⁴. არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ $-(a)t$ გარდა კერძობითისა კრებითსაც ახასიათებს. ორივე ფორმა თანაბრად უკავშირდება მდედრობით სქესს. ამიტომ, ზემოთწარმო-დგენილი ახსნა სავსებით დამაჯერებლად არ ჩაითვლება. ისიც უნ-

¹ GVG I, S. 427.

² Gesenius-Kautzsch, S. 391 s, t.

³ Soden, § 60 a.

⁴ GLECS III, pp. 41-2.

და ითქვას, რომ კერძობითი ყოველთვის დედალ ცხოველს კი არ აღნიშნავს, არამედ მამალსაც (მაგალითად, baqarat 'ბროხა' და 'ხარი').

§ 101. -(a)t სუფიქსს გარკვეულ შემთხვევებში პოლარული ფუნქციები აქვს სქესის აღნიშვნის დროსაც; რიცხვით სახელებში (3—10) მ. -(a)t: მდ. 0. სწორედ ამის გამო ვფიქრობთ, რომ ხსენებული ფორმატივის უფრო ზუსტი დახასიათება, ვიდრე F'eghali-მ და Cuny-მ მოგვცეს, ძნელია „...-(a)t დასაწყისში იყო ფორმათა დამაიორისაირებელი ელემენტი“¹.

Bartli-ი კატეგორიულად უარყოფს კავშირს მდ. სქესის -(a)t მორფემასა და რიცხვით სახელთა მსგავს დაბოლოებას შორის. იგი რიცხვითი სახელების ფორმაში ხედავს მამრობითი სქესის დემონსტრირებული ელემენტის t-ს ნაშთს, რასაც ეთიოპურსა და აქადურში მდ. სქ. t-მ შეესატყვისება². მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ მოცემულ სახელებში სქესში შეთანხმება პოლარულია, ფლექსია არსებითად ისეთივეა, როგორც ზედსართავებში—ნულ სუფიქსი: -(a)t. Bartli-ი იმას ეყრდნობა, რომ ეს მორფემა საერთოდ მდებარეობს სქესს აწარმოებს. თუმცა შემოაღნიშნულ შემთხვევებში მას ისევე ახასიათებს ორი ურთიერთსაწინააღმდეგო მნიშვნელობა, როგორც კრებითისა და კერძობითის ფორმებში.

§ 102. რაოდენობით რიცხვ. სახელებისა და ზოგჯერ კრებით-კერძობითის ოპოზიციითა წევრებს შორის ურთიერთობა იმავე ფორმულით გამოიხატება, რაც შინაგანი ფლექსიის დროს მივიღეთ:

A კონკრ., კერძ., მხ., მამრ. : B აბსტრ., კრებ., მრ., მდ.

B " " " " : A " "

სემიტური სახელის ფლექსიის განხილვისას აღსანიშნავია ორი არსებითი მომენტი:

1. სქესისა და რიცხვის კატეგორია გამოხატულია ორი განსხვავებული სიტყვის დაპირისპირებით, ცალკე სიტყვას არ აქვს რაიმე გრამატიკული მნიშვნელობა. ეს ეხება შინაგან ფლექსიას და ნაწილობრივ სუფიქსაციას (-at კერძ./კრებ., მამრ./მდებარ.).

2. ხსენებულ კატეგორიებს აქვს საკუთარი ექსპონენტები. ძირითადად ეს სუფიქსაციას ახასიათებს (ნულ მორფემა მამრობითი და მხოლოდობითია, ხოლო -(a)t, -ū, -ān და სხვ. მდებარეობითი, მრავლო-

¹ Feghali-Cuny, p. 17; შტრ. Schandé, S. 186. ავტორი ასეთ კვალიფიკაციას რატომღაც ეჭვის თვალთ უყურებს.

² Sprw. Untsch., SS. 2 ff.

ბითი), თუმცა, ზოგჯერ შინაგანი ფლექსიის დროსაც შეინიშნება (მამრ. qatlān: მდედრ. qatlā; მხ. qitlat: მრ. qital და სხვ.).

პირველ შემთხვევაში საქმე გვაქვს მარტივი ან დერივატიული ტიპების დაპირისპირებასთან. მათ არ აქვთ გარკვეული გრამატიკული ფუნქცია. რაც, რა თქმა უნდა, იმაზე მიგვითითებს, რომ სათანადო კატეგორიები ჯერ კიდევ არაა ჩამოყალიბებული. მეორე შემთხვევაში დასტურდება ტიპებისა ან ფორმების განზოგადება; სქესსა და რიცხვს თავისი ნიშნები მოეპოვება.

ცხადია, ტიპებისა და ფორმების მონაცვლეობა, ვარკვეულ ტიპთა დაჯგუფება უნდა მივიჩნიოთ პირველად მორფოლოგიურ საშუალებად. მასზე გაცილებით გვიანდელია მორფემათა განზოგადება¹.

შინაგანი ფლექსიის გაბატონება სამხრეთსემიტურში (არაბულსა და ჩრდილოეთისაურში), ხოლო სუფიქსაციისა დანარჩენ ენებში შემდგომში უნდა განხორციელებულიყო. მოქმედის სახელისა და ინტენსივისათვის დამახასიათებელი შინაგანი ფორმები ისტორიულად არაბულსა და ჩრდილოეთისაურშია დამოწმებული. სხვაგან მხოლოდ ცალკეული შემთხვევები შეინიშნება. ასეთი მაგალითები ადრე, ალბათ, გაცილებით მეტი იყო, თუმცა, საფიქრებელია, რომ მათ ამ ენებში (შესაძლებელია, მათ შორის სამხრეთეთისაურშიც) ისეთი ხედრითი წონა არასოდეს არ ჰქონიათ, როგორც, მაგალითად, გეეზში (რომ არაფერი ვთქვათ კლასიკური არაბულის შესახებ).

§ 103. განხილულ საკითხებთან დაკავშირებით ზოგადად უნდა შევეხოთ -ā, -āʔ, -ān და -(a)t ფორმატივებს.

კარგადაა ცნობილი, რომ ჩრდ. არაბულში -ā, -āʔ და -ān მხოლოდ გარკვეულ ფუნქციებთან „აღნიშნავენ“ მდედრობითს და მრავლობითს. მიუხედავად ამისა, მათ ათავსებენ ამ კატეგორიათა მაწარმოებლების გვერდით და ეძებენ შესატყვისებს მონათესავე ენებში. ეთიოპურში მიუთითებენ -ā და -ē დაბოლოებებს აბსტრაქტულ სახელებსა და ცხოველთა ლექსიკაში, -ān სუფიქსს, რომელიც მ. სქ. სწორი მრავლობითის მორფემაა; ებრაულსა, არამეულში -aj და -e ელემენტებს აბსტრაქტულ ფორმაში, კრებითებსა და ინფინიტივებში, აგრეთვე რიცხვით სახელში ešrē ('ათი') და სხვ².

Brockelmann-მა შინაგანი და სუფიქსალური მრავლობითის ფორმანტთა მსგავსებაზე დაყრდნობით წამოაყენა მეტად ორიგინა-

¹ როდესაც საკითხი ეხება საერთოდ სახელის ფლექსიის ისტორიას, სათანადო ანგარიში უნდა გაეწიოს სემიტურ ენათა ამ მონაცემებს.

² GVG I, §§ 225, 242; Nöldeke, SG, § 83, ZDMG 40, S. 183.

ლური თეზისი, რომლის თანახმადაც, ფორმათა ეს ორი სახეობა. თავისი ბუნებითა და წარმოშობით იდენტურია¹.

ყოველ ელემენტს, რომელიც ამა თუ იმ კატეგორიის გამომხატველი სახელის ტიპში გვხვდება, რა თქმა უნდა, ვერ განვიხილავთ, როგორც ამ კატეგორიის ექსპონენტს. -ā, -ā² და -ān ფორმატივანი ფუძეები ჩვეულებრივ ან განცალკევებით დგას, „აფიქსი“ და ფუფე ერთად წარმოადგენს ტიპს (მაგ., მდ. სქ. qatlā, qatlā², qatlā; მრ qatlān, qatlān...), ანდა ამ დაბოლოებებს ენაცვლება (და არ უბირისპირდება) ნულ შორფემა, აგრეთვე სხვა რომელიმე ფორმატივი; მაგ., qatlān-qatl (ruhbān-ruhḥ ‘შიში’), qatalān-qatal rahabān-rahab ‘შიში’), qatlā-qatl (sukūā-sukū ‘მოსვენება’), qitlān-qitlat (gidū-ān/at)³ და სხვ. მითითებული ელემენტები არ ჩაითვლება კატეგორიის ნიშნებად. იგივე ეხება -(a)t დაბოლოებას, რომელიც დასტურდება შინაგანი მრავლობითის ტიპებში (qitlat, qatlat და მისთ.). ამ მაგალითებს შევეთრად უსირისპირდება ისეთი ფორმები, რომლებიც მხოლოდ -(a)t² და -ān სუფიქსებით იწარმოება (al და -ān ფორმანტთა ფუნქციების სრული დახასიათება ჩვენი თემის ფარგლებს სცილდება).

ა) -(a)t : ნულ შორფემა
მდებრობითი : მამრობითი
კოძობითი : კრებითი (და სხვ.)

-(a)t სისტემატურია მხოლოდ სქესის გამოხატვისას).

ბ) -ān : ნულ შორფემა
მრავლობითი : მხოლოდ ბიპი (ეთიოპურში)

შესაძლებელია, -ān რიცხვის ნიშანი ეთიოპურში იმავე წარმოშობისა იყოს, რაც სახელის ტიპებში (კრებითი, შინაგანი მრავლობითი და სხვ.) დამოწმებული -ān.

სემიტურში მდებრობითი სქესის მაწარმოებელს მხოლოდ -(a)t წარმოადგენს. აშკარა შეცდომაა -ā, ā² და -ān ფორმატივების მასთან გატოლება. ამის შესაბამისად გულდასმით გადასინჯვას მოითხოვს სემიტურ ენებში სქესისა და რიცხვის აფიქსთა საკითხი (ამთავითვე შეიძლება ითქვას, რომ საექვოა ებრ.-არამ. ʿesrē სი-

¹ Sem. Sprw., SS. 108 ff; შინაგან ფლექსიასა და სუფიქსაციას შორის გვიდრო კავშირის არსებობა უდაოა. გარკვეულ შემთხვევებში შეინიშნება ერთი სისტემიდან მეორეისაკენ გარდამავალი „ფორმებიც“ (ამ საკითხს წინამდებარე ნაშრომში არ ვეხებით).

² NB, §§ 198-9, 203, 233, 244.

ტყვის დაბოლოების ტრადიციული ახსნა). -ā. -ā̄, და -ān, ხშირად აგრეთვე -(a)ტ სახელის ტიპთა მაწარმოებლებია. სხვადასხვა კატეგორიები დაკავშირებულია არა ამ ფორმატივებთან, არამედ სახელის სქემასთან საერთოდ; ასე მაგალითად, მდ. სქ. a-0-ā̄ (šaf-rā̄), u-0-ā (al-kubrā); მ. სქ. a-0-ān (sagrān); მრ., რ. i-0-ān, u 0-ān (šibjān, rukbān). რა თქმა უნდა, აქ მოცემულ -ān დაბოლოებასა და ეთიოპურში რიცხვის სუფიქსს შორის პრინციპული სხვაობაა. ხსენებული ფორმატივები არ არიან სიტყვათწარმოებელი ელემენტებად კი, ამ სიტყვის ჩვეულებრივი გაგებით (ურთიერთს უპირისპირდება არა მარტივი და სუფიქსალური ფორმა, არამედ ორი განსხვავებული სქემა); მათი შედარება არ შეიძლება, მაგალითად, ნისბის მაჩვენებელთან (- 0 : -- ī). ისიც უნდა ითქვას, რომ -(a)ტ. -ān გარკვეულ შემთხვევებში დერივატივის როლში გამოდიან (შდრ. კინ., კერძ. 0 : -(a)ტ. -ān აბსტრაქტული, კრებითი 0 : -(a)ტ — qitāl : qitālat, qattāl : qattālat და სხვ.).

ზემოაღნიშნულის მიხედვით, სემიტური სახელის ფლექსიის განხილვისას უნდა გავარჩიოთ ორი მოვლენა:

I. სუფიქსაცია, სუფიქსალური II. შინაგანი სიტყვათწარმოება, სიტყვათწარმოება შინაგანი ფლექსია¹

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა, რომ Kuryłowicz-ი მკაცრად მიჯნავს -(a)ტ სუფიქსის დერივატიულ და ფლექსიურ ფუნქციებს².

§ 104. კლასიკურ არაბულში შინაგანი მრავლობითი გარდა იმ შემთხვევებისა, როდესაც პიროვნებას აღნიშნავს, კრებითის მსგავსად ჩვეულებრივ გაგებულია მხოლოდობითად (მდ. სქ.): ეს წესი ზოგჯერ პიროვნების გამომხატველ ფორმაზეც ვრცელდება³.

კრებითისა და შინაგანი მრავლობითის გენეტური კავშირი არ მტკიცდება. მათი სინტაქსური ფუნქციების იდენტურობა იმით აიხსნება, რომ ორსავე შემთხვევაში სიმრავლე გამოხატულია სახელის ტიპების საშუალებით და არა ერთი და იმავე სიტყვის სხვადასხვა ფორმებით.

რამდენადაც პიროვნების სახელთა კრებითში უფრო მეტად იგრძნობა ინდივიდები (ვიდრე საგანთა ან ცხოველთა სახელებში), იგი შინაგანი ფორმის მსგავსად ჩვეულებრივ განიხილება როგორც სათანადო სქესის მრავლობითი. ძველ სამხრეთარაბულში ში-

¹ შდრ. გვ. 16, 32.

² L'apophonie. § 219.

³ იხ. გვ. 62—64; საკითხი შესასწავლია ქრონოლოგიის თვალსაზრისით.

ნაგანი მრავლობითი ისეთსავე ფუნქციას ასრულებს, რასაც სუფიქსიანი¹. გეეზში იგი ხშირად მხოლოდითადაა (მ., მდ.) გაგებული².

შეიძლება დაეასკვნათ:

1. შინაგანი სქესისა და რიცხვის ფორმათა სისტემას ახასიათებს ისეთი დაპირისპირებები, რომლებშიც ერთი მორფემის რაობას მეორე განაპირობებს (მდრ. Petriček-ის მოსაზრება ოთხთანხმონიანი სახელების მრავლობითის შესახებ).

კრებითების (აბსტრაქტული ფორმების) თეორიის წარმომადგენლებმა სამართლიანად უარყვეს დებულება, რომლის თანახმადაც, შინაგანი მრავლობითის ტიპები სუფიქსალურ ფორმათა სახეცვლილებაა; ამავე დროს მათ დაუშვეს სერიოზული შეცდომა, მიიჩნიეს რა, შინაგანი მორფემები (მხოლოდითი და მრავლობითი) ერთიმეორისაგან დამოუკიდებელ ერთეულებად.

2. დაპირისპირების წევრთა დაკავშირება არ შეიძლება როგორც მამრობითისა და მდედრობითის, ასევე კერძობითისა და კრებითის (აბსტრაქტული სახელის) ფორმებთან.

შინაგანი ფორმები წარმოშობით ინტენსივისა და ნაზმნარი სახელების პარალელი ფუძეებია, რომელთაც თავის დროზე ფორმაუცვლელობა ახასიათებდა. სქესისა და რიცხვის შინაგანი ფლექსია ფორმაუცვლელობისაგანაა განვითარებული.

3. პოლარიტეტი განსხვავებული სტრუქტურის მქონე მონათესავე ტიპების ურთიერთობის შედეგია და არა შინაგანი ფლექსიის საფუძველი.

4. მრავლობითის ერთ ტიპთან რამდენიმე მხოლოდობითის არსებობა ანდა მრავლობითის მორფემათა პარალელიზმი აიხსნება სახელის ერთსა და იმავე ტიპთან სხვადასხვა პარალელების არსებობით, აგრეთვე მორფოლოგიური და სემანტიკური ანალოგიით.

5. ჩრდილო-დასავლურ ენებში შინაგანი მრავლობითი მხოლოდ მაშინ ვგაქვს, როდესაც დაწყვილებულია გარკვეული ტიპები— სირ. *h'mārā : h'mrā*, *q'riṭā : quriā*; მზნ *qatil : qatūlīn* (<**qatil : qatūl*, Petriček). ამ შემთხვევაში გამორიცხული არაა სამხრეთსემიტურის გავლენა (Moscatti). შესაძლებელია, სელოლიანი სახელების „წწორი“ მრავლობითი შინაგან ფორმაზე იყოს დაფუძნებული (Greenberg).

6. შინაგანი მორფემების (ზოგჯერ სუფიქსალური ფორმების (A მ. : B მდ.; A მდ. : B მ.)) დაპირისპირება ჩასახულია პრასემიტურ-

¹ Höfner, Semitistik 3, S. 326.

² Dillmann, §§ 189, 195.

ში მაშინ, როდესაც სქესისა და რიცხვის კატეგორიათა ჩამოყალიბება იწყებოდა. ამ პერიოდში ერთსა და იმავე მორფემას პოლარული ფუნქციები ჰქონდა. საპირისპირო მნიშვნელობის სუფიქსიანი მორფემები (მ./მდ.; კერძ./კრებ. — ს : მდ./მ.; კრებ./კერძ. აქ) მიღებულია მარტივი და -(ა)ქ ელემენტის ინდიფერენტული ტიპებისაგან, ე. ი. შინაგანი ფორმებისაგან.

სქესისა და რიცხვის შინაგანი ფლექსია საბოლოოდ უფრო აღრინდელია, ვიდრე სუფიქსაცია.

7. შინაგანი რიცხვის გავრცელება არსებით სახელებსა და გასუბსტანტივებულ მიმღებებში, მდებრობითისა და მრავლობითის სპეციალური მორფემები, სიმცირისა და სამრავლის ტიპები და სხვ. შედარებით გვიანაა განვითარებული.

8. ისტორიულ ეპოქაში შინაგანი რიცხვის ოპოზიციებს (ხმოვანთა და დერივატიულ ელემენტთა დაპირისპირებას) ძირითადად სიტყვის გარეგანი მხარე განსაზღვრავს.

სამეცნიერო და რიტორიკის დიპლომისპირებათა განაწილების
ისტორიისათვის

1. სუფიქსალური ტიპის ფუნქციონირება იტალია¹

ა) — 0 : — (a)t

§ 105. არსებითი სახელების კლასიფიკაციის, აგრეთვე მსაზღვრელ-საზღვრულისა და ქვემდებარე-შემასმენლის ურთიერობის საკითხის შესახებ მსჯელობისას გამოტანილი დასკვნის მიხედვით, სახელის სქესის ფორმები სემიტური ენების განვითარების ადრეულ პერიოდში აღნიშნავდა ჯერ ინდივიდს და ჯგუფს, შემდეგ პიროვნებას და არაპიროვნებას. -(a)t სუფიქსი, წარმოშობით კრებითის ექსპონენტი, შემდეგში გამოყენებული ყოფილა მდებარებითი სქესის პიროვნების, მოგვიანებით დედალი ცხოველის, და დასასრულს, „მდებარებითი სქესის“ საგნის სახელის მსაზღვრელთა ნიშნად. ზედსართავთა ანალოგიით დაპირისპირება 0:-(a)t ნაწილობრივ არსებით სახელებშიც გაჩენილა (kall: kalbat). ამ დაპირისპირების ფუნქციონირება განვითარებას ვეარაუდობთ. შემდეგი ქრონოლოგიური საფეხურების მიხედვით:

— 0 — (a)t

ა
ვ
ე
ს
ბ	ა) I	ინდივიდი	ჯგუფი
		(პიროვნება)	(პიროვნება, არაპიროვნება)
	ბ) II	პიროვნება	არაპიროვნება
	გ) III	მამრობითი	მდებარებითი
		(1. პიროვნება;
2. ცხოველი;
3. საგანი)	

ბ) მამრობითი მდებარებითი

არსებითი
სახელი	(1. პიროვნება;
	2. ცხოველი;
	3. საგანი)

¹ შინაგანი ფორმების შესახებ იხ. გვ. 85—6, 104—5.

ბ) — 0 : — ო, -აი, -აი...

— (a)t : — აი...

§ 106. რიცხვის ფორმათა განაწილების ისტორიის პრობლემიდან ბოლო დრომდის მსოლოდ სუფიქსალური და შინაგანი ტიპის ურთიერთობის საკითხი იწვევდა ინტერესს. უდაოდ ითვლებოდა, რომ მრავლობითის მაწარმოებლები სქესის მიხედვითაა განლაგებული—მ. ო, -აი... : მდ. -აი...

ამ სქემას უფარდებდნენ ყველა ენის მონაცემს. ფაქტები, რომლებიც მას არ შეესატყვისებოდნენ, განიხილებოდნენ, როგორც პირვანდელი წესის დარღვევის შემთხვევები.

აღსანიშნავია, რომ მრავლობითის ფორმათა განაწილების ისტორიის პირველად Kuryłowicz-ი შეეხო.

მისი ამოსავალი დებულების თანახმად, -ი(ია) პრეისტორიულ ეპოქაში დაერთოდა მამრ. სქესის პიროვნებათა ან ცოცხალ არსებებათა ზედსართავებს, ხოლო -აი საკუთრივ მდედრ. სქესის სახელებს გარდა საგანთა სუბსტანტივებსაც.

ასეთი ფუნქციის კვალს Kuryłowicz-ი ხედავს მრავალ ფორმაში. იგი ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ ზედსართავის სწორი მრავლობითი -აი სუფიქსით იწარმოება, როდესაც საქმე საგნებს ეხება; მაგ., al-ḥusanātu 'კეთილი საქმეები', al-maḥṣūnāt 'ქმნილებანი, არსებები', al-muḥkināt 'შესაძლებელი საქმეები'. აქვე დასძინს, რომ ებრაულში -ot სუფიქსიანი ზედსართავი და მიმღობა (მხ. ან მრ. რ.) შეიძლება იხმარებოდეს უპიროვნოდ (საშუალო სქ.); მაგ., ḥēnēt 'კარგი საქმეები, სიტყვები' და სხვ. ამას მოსდევს სათანადო ფორმები აქადურიდან. დასასრულ განხილულია -აი სუფიქსიანი ნაცვალსახელები აქადურში. ავტორის აზრით, ეს ფაქტები მიგვითითებს მამრობითსა და არამამრობითს შორის უძველესი ოპოზიციის არსებობაზე:

არამამრ. (საგანი ან არაპიროვნება; საკუთრივ მდედრ.) მრ. -აი

მამრ. (პიროვნება, უკიდურეს შემთხვევაში ცოცხალი არსება) -ია და სხვ.

მსხვერულ მრავლობითს დაეკისრა საგნის ან არაპიროვნების რიცხვის აღნიშვნა, რის გამოც -აი საკუთრივ მდედრობითთან შემოგვრჩა:

არაპიროვნება (ან საგანი)	ნული ან -at	მსხვერუელი
პიროვნება	მამრობითი ნული	-ūna
	მდედრობითი -at	·āt ¹

§ 107. ისტორიულ პერიოდში -ū და -āt სუფიქსების განაწილება სქესის გარდა სხვა მომენტებიც განსაზღვრავს:²

0, -(a)t: -ū -āu...	-(a)t, 0: -āt...	
ა) მ. სქ. ზედსართავი	მდ. სქ. ზედსართავი	
ბ) არსებითი	„ არსებითი	
გ) მამაკაცის საქ. სახ., კნინობითი	მდ. სქ. პიროვნ. და საგნის სახელის კნინ.; ქალის და მამაკაცის საქ. სახელი.	
დ) მდ. სქესის არსებითი და სხვ.	საგანთა არსებითი, (პირ). პროფესიის, საქმიანობის სახელი და ა. შ.	მამრობითი სქესი

სქესისა და რიცხვის გარჩევა პიროვნებათა სახელებში უნდა ჩასახულიყო³, ე. ი. დასაწყისში -ū და -āt სუფიქსებს შორის პიროვნება-არაპიროვნების ოპონიციებზე საუბარი გაუმართლებელი ჩანს. საგანთა სუბსტანტივები, იმ დროს რიცხვს არ აწარმოებდა. ისინი წარმოშობით კრებითებია და, რა თქმა უნდა, მათთან 0: -āt დაპირისპირება უადგილო იქნებოდა. მტკიცებას არ მოითხოვს ის გარემოება, რომ -āt ელემენტს თუ საგნების ან მდ. სქესის ნიშნად მივიჩნევთ, ვერ ავხსნით მის ხმარებას მ. სქესის პროვნებებთან (საქმიანობის სახელები აქადურსა და გეეზში, მამაკაცის საკუთარი სახელები გეეზსა და ზოგ არაბულ დიალექტში).

ორივე სქესის სახელებში შეიძლება გვეკონოდა მხოლოდ ის მორფემა, რომლისთვისაც უცხოა სქესის კატეგორია. უნდა ვიფიქროთ, რომ -āt თავდაპირველად არ აღნიშნავდა სქესს, მასთან მდ. სქესის ზედსართავები მოგვიანებითაა დაკავშირებული; მისი აღრინდელი ფუნქცია პიროვნების სუბსტანტივის რიცხვის წარმოება

¹ L'apophonie, §§ 286 ად.

² იხ. გვ. 67.

³ იხ. გვ. 21 და შემდეგ.

ჩანს. ამის მიხედვით ერთგვარი წარმოდგენა გვექმნება -*ū* (-*ān*) სუფიქსის ისტორიაზეც. როგორც აღნიშნული იყო, იგი მ. სქესის პიროვნების სუბსტანტივსაც დაერთვის და ზედსართავსაც. სუბსტანტივებთან შეიძლებოდა გაჩენილიყო მას შემდეგ, რაც მათ განიცადეს დიფერენციაცია სქესის მხრივ. გასაკვევია ზედსართავების საკითხი. -*ān* მდ. სქესის ზედსართავთან მეორეული ჩანს; ამრიგად, უნდა ვიფიქროთ, რომ -*ū* დაბოლოება იმ დროს, როდესაც -*ān* ორივე სქესის არსებით სახელებს დაერთოდა, წარმოდგენდა პიროვნების აღმნიშვნელ ზედსართავთა რიცხვის საერთო მაწარმოებელს. სემიტურ ენათა ისტორიაში ვვარაუდობთ ისეთ პერიოდს, როდესაც მრავლობითში პიროვნების ზედსართავი და არსებითი სახელი იყო დაპირისპირებული:

ზედსართავი -*ū* : არსებითი -*ān*¹

ამ სქემას განუცდია არსებითი ხასიათის ცვლილებები, რომელთა წარმოდგენა მხოლოდ ზოგად ხაზებშია შესაძლებელი.

მხოლოდობითი რიცხვის გავლენით სქესი განვითარებულა მრავლობითშიც (რასაც, ალბათ ხელი შეუწყო ორი განსხვავებული ფორმანტის არსებობამ — -*ū*, -*ān*). დაწყებული მამრობითი სქესის არსებითი სახელების გადასვლა პირველ რიგში (-*ū*), ხოლო მდედრობითი სქესის ზედსართავებისა — მეორეში (-*ān*). ეს პროცესი ზედსართავებთან ყველა ენაში ბოლომდისაა გატარებული (მდ. სქესი დაჯგუფებულია -*ān* სუფიქსთან). რამდენადმე განსხვავებულ მდგომარეობაშია არსებითი სახელები. ჩრდილოდასავლურსა და უგარიტულში, როგორც ჩანს, მ. სქესის სუბსტანტივებს შეუცვლია ადრინდელი მაწარმოებელი -*ū* სუფიქსით. აქადურში მხოლოდ პროფესიის ზოგ სახელშია დაცული -*ān*. ჩრდილოაზიურულში მამაკაცის საკ. სახელებსა და კნინობითს მიუღია -*ū*. უცვლელადაა დარჩენილი პროფესიისა და მამაკაცის საკ. სახელები გენში (ეს უკანასკნელები ზოგ არაბულ დიალექტშიც).

-*ū* და -*ān* ფორმანტების მიხედვით ზოგჯერ საგნის სახელებიც ნაწილდება. კლასიკური არაბული მამაკაცისა და ქალის მსაზღვრელები რიცხვს და სქესს განარჩევს, მაშინ როდესაც, არააბიროვნების (ნაწილობრივ ქალის) აღმნიშვნელ ზედსართავებში ეს კატეგო-

¹ ვერ დაუუპეროთ მხარს მოსახრებას, რომ მდედრობითი სქესის მრავლობითი განვითარებულია მხოლოდობითი რიცხვის სათანადო ფორმისაგან სუფიქსის ხმოვნის გაგრძელებით (*qatīlat* > *qatīlāt*; იხ. GVG I, § 241 a; Spoiser, p. 41; Moscati, RSO 29, pp. 50—1, შდრ. Plural, p. 112—3). ოღონდ, ამით სრულიადაც არ უარყოფთ -(a)n და -ān სუფიქსების კავშირს.

რიები არაა ჩამოყალიბებული. ამის გამო, ეფიქრობთ, აღნიშნულ სახელებს (ზედსართავს, არსებითს) რიცხვის ფორმები გაუჩნდა მრავლობითში პიროვნების სქესის კატეგორიის განვითარების შემდეგ.

საგნების სუბსტანტივთა უდიდესი ნაწილი -აქ სუფიქსით აწარმოებს რიცხვს (თითქმის ყველა ენაში). გვიანდელი უნდა იყოს ის ფორმები, რომლებშიც მას -მ უპირისპირდება; აქ სქესს იგივე მომენტები განსაზღვრავს, რაც მხოლოდობითში¹. ჩრდილოარაბული და გეეზი სხვა ენებთან შედარებით ამ შემთხვევაშიც მეტ არკაულობას იჩენს. არაპიროვნებათა სუბსტანტივების გაცილებით მეტ ჯგუფში გვაქვს -აქ.

§ 108. აქადურში მ. სქესის სუბსტანტივებისა და ზედსართავების დაყოფა მეორეული ჩანს. მისი განხორციელება უნდა მომხდარიყო სუბსტანტივებში -მ-ს მიერ -აქ სუფიქსის შეცვლის შემდეგ.

რიცხვის სუფიქსალური ტიპის ფუნქციითა
ცვლილების სქემა

0, -(a)t: -მ... 0: -აქ...

I ზედსართავი არსებითი

(პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ა)

II მამრობითი მდედრობითი

(პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ა

ა რ ა პ ი რ ო ვ ნ ე ბ ა)

ზედსართავი,
არსებითი

აქადური გვიჩვენებს აქ აღდგენილი სურათის შემდგომ განვითარებას:

მამრობითი მდედრობითი

0: -მ არსებითი | -(a)t, 0: -აქ

0: -მ ზედსართავი |

Kurylowicz-ის აზრით, -მ აბსტრაქტული სახელის მაწარმოებელს აქადურში დაეკისრა -აქ სუფიქსის მეორეული ფუნქცია (საშუალო სქესის ზედსართავის მრავლობითი); -მ ჯერ არაპიროვნებათა სახელებს ჰქონდა, შემდეგ მექანიკურად გავრცელდა მ. სქესის პიროვნების ყველა სახელზე².

¹ იხ. გვ. 58—9.

² J'apophonie, pp. 190—91, rem. 9.

§ 109. სამხრეთსემიტურში მრავლობითის ფორმანტაგან ყველაზე პროდუქტიულია -*āt*. ბუნებრივია, რომ მან ზოგან თითქმის მთლიანად განდევნა სხვა ელემენტები (შხავრიში, ტიგრიანაში და სხვ.). დასავლეთეურაგეში რიცხვის ფორმათა უქონლობა, როგორც Leslau ფიქრობს, სიღამოსთან კონტაქტით აიხსნება¹.

§ 110. ჩვენთვის გაუგებარია ენათა უმრავლესობაში საგანთა მდებარეობა. სქესის სუბსტანტივთან -*ī* სუფიქსის არსებობის მიზეზი. აქ ხომ არ გვაქვს საკუთრივ მრავლობითი, რაც სპეციფიკურია აღნიშნული მორფემისათვის? (მდებრობითი სქესის სახელების რიცხვის ნიშანი -*āt*, როგორც ცნობილია, გარდა მრავლობითისა აწარმოებს კრებითსა და აბსტრაქტულ სახელებს).

§ 111. ახალ არამეულსა და რამდენსამე არაბულ დიალექტში ფიქსირებულია ფაქტები, რომლებიც ერთის შეხედვით პრეისტორიულ მდგომარეობას მოგვაგონებენ; -*ī* აღნიშნავს ორივე სქესის ზედსართავის მრავლობითს². -*ī* ზედსართავის რიცხვის ერთადერთი მაწარმოებელი იმ პერიოდში ივარაუდება, როდესაც მრავლობითში სქესი საერთო იყო, ამასთანავე, იგი მხოლოდ პიროვნებათა ზედსართავთან უნდა გვექონოდა. დასახელებულ ენებში სხვა ვითარებაა: ჯერ ერთი, -*ī* სუფიქსით ყოველგვარი სახელი ფორმდება (პიროვნების, არაპიროვნების, ზედსართავი, არსებითი); გარდა ამისა, სუბსტანტივებში სქესი გარჩეულია. მამრ. სქესის არსებით სახელებში აღნიშნული ფორმანტის გაჩენას, ცხადია, წინ უსწრებდა სქესის დიფერენციაცია. მაშასადამე, ამ შემთხვევაში საქმე უნდა გვექონდეს სიახლესთან.

2. შინაგანი და სუფიქსალური მორფემების ურთიერთობა

ა) სქესი

§ 112. წარმოშობით ფორმაუცვლელი ინტენსივისა და ნაზმნარი სახელის სქესის წარმოებისას კლ. არაბული, სოკოტრი და ჩრდილოეთიოპური შინაგან ფლექსიას იყენებს (პარალელი ტიპების დაპირისპირებას). ხოლო სხვა ენები—სუფიქსაციას.

სამხრეთსემიტურში ერთი და იმავე ტიპის სახელს ზოგჯერ ორივე ფლექსია აქვს. ისმის კითხვა: რა მიმართებაა მათ შორის? სუფიქსიანი ფორმები გავრცელებულია თანამედროვე არაბულ დიალექტებში. იგი ძველ ენაში თენვენიან სახელთან გვხვდება (დღეს

¹ Language 26, N 1, § 3.

² მდრ. გვ. 23, 27.

უკვე აღარ დაობენ იმის შესახებ, რომ ეს ვარიანტი უფრო ახალია, ვიდრე უთენფინო).

არაბულსა და ეთიოპურში დასტურდება ფაქტები, რომლებიც აშკარად მოწმობენ საერთო ან შინაგანი სქესის შეცვლას სუფიქსაციით.

ა) qatil და qatīl კლ. არაბულში განსაზღვრულ შემთხვევებშია საერთო სქესის. პირველი უმთავრესად მაშინ, როდესაც ვნებითი გვარის ფუნქციას ასრულებს, მეორე იმ პირობით, თუ მოკმედებითი გვარის მიმღეობის შინაარსი აქვს. ისიც ფაქტია, რომ qatīl იშვიათად არ აწარმოებს სუფიქსიან მდებრობითს. შინაგანი ფორმები მ. qatīl: მდ. qatīl კლ. არაბულში სულ რამდენიმეჯერ გვხვდება, იგი უცხოა დიალექტებისათვის. მის ადგილას ჯერ კიდევ ძველად გავრცელებულა qatīl: qatīlat და qatāil: qatāilat¹.

qatīl ტიპი ეთიოპურში სუფიქსით აწარმოებს სქესს²; ეს წესი გაბატონებულია არაბულ დიალექტებშიც. სუფიქსიანი ფორმა ახასიათებს ვნებითი გვარის ფუნქციით ხმარებულ qatīl-საც.

ბ) qatīn და qatīn პარალელები კლასიკურ არაბულში მაშინ აღნიშნავს სქესს, როდესაც qatīn უთენფინოა, წინააღმდეგ შემთხვევაში მას სუფიქსი დაერთვის; მაგ. nadmanun: nadmanatun 'მომნანიებელი'. ეს ახალი ფორმა თითქმის ერთადერთია დიალექტებში³.

გ) -at სუფიქსი კლ. არაბულში ფიქსირებულია ʔaqtal ინტენსივის თენფინიან ფორმასთანაც; მაგ., ʔarmal: ʔarmal-at ('ქერივი')⁴. ზოგ დიალექტში ასეა გაფორმებული ʔaḡḡal და ʔāḡḡar სიტყვათა მდებრობითი.

დ) qutīn ინტენსივს ისტორიულ პერიოდში მხოლოდ სუფიქსიანი მდებრობითი აქვს; მაგ., ʔurjān: ʔurjānat ('შიშველი'). მისი პარალელი qutīn აღმატებითი ხარისხის მდებრობითს წარმოადგენს. საფიქრებელია, რომ qutīn: qutīn დაპირისპირების შეცვლა ახალი წარმოებით გამოწვეულია მოცემულ ინტენსივში თენფინის გაჩენით⁵.

qatīn და ʔaqtal ტიპები ძველად ცალკე სისტემას ქმნიდა; მათ ზოგჯერ ძველი ფლექსია შემოუნახავთ.

¹ იხ. გვ. 86—7.

² Dillmann, § 129.

³ იხ. გვ. 30.

⁴ NB, § 151; Юшманов, Загадка, стр. 155.

⁵ შდრ. გვ. 87.

ბ) რიცხვი

§ 113. შინაგანი მრავლობითი სუფიქსალური ტიპის მექვიდრედ ითვლება. Müller-მა სცადა გამოერკვია ის მიზეზები, რომელთა გამოც არაბულსა და ეთიოპურში სახელის ზოგიერთ ტიპებთან დაცულია, მისი აზრით, აღრინდელი ფლექსია (სუფიქსაცია). როგორც იგი ამტკიცებს, სუფიქსიანი მრავლობითი გარდა უძველესი საერთოსემიტური სიტყვებისა (ʔarḏ, ʔahl..., ათეული რიცხვითი სახელები, წინდებულები) შემორჩენილია იმ შემთხვევებში, როდესაც მსხვრეული მრავლობითისათვის ხმოვანთა ცვლა არ ხერხდება (ორთანხმოვანი სახელები)¹. ნაწარმოებ თემათა მიმღეობებისაგან „ახალი“ ფორმების წარმოებას ხსენებულ მომენტთან ერთად ისიც უშლის ხელს, რომ კრებითის შინაარსი, რაც მსხვრეულ მრავლობითს ახასიათებს, უცხოა მიმღეობებისათვის². სინამდვილეში ეს ფაქტები პარალელ ტიპთა უქონლობით აიხსნება.

შინაგანი მრავლობითი სუფიქსალური ფორმების შემცვლელად მიაჩნია აგრეთვე Kurylowicz-ს. იგი აღნიშნავს: ახლად წარმოშობილ შინაგან მრავლობითს დაეკისრა არაპიროვნების ზედსართავის რიცხვის ფუნქცია (ʔaḥṣadāʔid); ამ შემთხვევაში მან შეზღუდა -āt მორფემა, რომელიც მდ. სქესის სახელთა მრავლობითის მაწარმოებლად იქცა³.

მრავლობითის ორი ტიპის ურთიერთობის შესახებ ხსენებული მოსაზრების მომხრეები გულისხმობენ, რომ თავის დროზე ყოველგვარ სახელს ჰქონდა სუფიქსიანი ფორმები.

მართალია, ჩვენთვის საინტერესო ფორმები არსებით სახელებში (გასუბსტანტივებულ მიმღეობებსა და ზედსართავებში) სუფიქსიანი მრავლობითს ენაცვლება, მაგრამ არის საწინააღმდეგო შემთხვევებიც, როდესაც სუფიქსაცია უფრო გვიანდელია, ვიდრე შინაგანი ფლექსია; ანდა ეს უკანასკნელი განვითარებულია მისგან დამოუკიდებლად.

კლასიკურ არაბულში ზემოხსენებულ სახელთაგან სწორ მრავლობითს აწარმოებს ა) qatīl (qitīl) ინტენსივი. რომლის ორგანიული შინაგანი ფორმა qattīl გვხვდება qātīl მიმღეობასთან; ბ) ʔaqtal ინტენსივი (რომელსაც არ აქვს ფერისა და ფიზ. ნაკლის მნიშვნელობა), პიროვნების რიცხვითი და ნაცვალსახელები ʔaḥṣal,

¹ Actes, SS. 445—56.

² „ SS. 457 ff.

³ L'apophonie, § 286.

აქჲარ და სხვ. მოცემული სახელები პიროვნებას, ე. ი. ინდივიდს აღნიშნავს. რამდენადაც სუფიქსიან ფორმაში უფრო კარგად იგრძნობა ინდივიდთა სიმრავლე (ვიდრე შინაგან მრავლობითში, რომელიც კრებითს უახლოვდება), ამდენად, ამ შემთხვევაში მას ენიჭება უპირატესობა.

მსგავსი ფაქტები, ალბათ, სხვა მიზეზებითაცაა შეპირობებული: ანგარიში უნდა გაეწიოს Miller-ის მოსაზრებას ორთანხმოენიანი სახელების შესახებ.

§ 114. რიცხვის შინაგანი ფორმებისადმი განსაკუთრებით ძლიერ ტენდენციას იჩენს არსებითი სახელები და გასუბსტანტივებული ზედსართაეები, მიმღობები; შინაგანი მრავლობითი კი ისეთი ბუნებისაა, რომ იგი ამ სახელებთან არ უნდა გვეკონოდა დასაბამიდან¹. რათა გავერკვეთ ამ მოვლენის მიზეზში, ურთიერთს შევეუპირისპიროთ სათანადო ფორმები:

ს ქ ე ს ი	რ ი ც ხ ვ ი
სუფიქსაცია	სუფიქსაცია
0 : -(a)t	0, (-at) : - ū, -ān -(a)t, 0 : - āt
შინაგანი ფლექსია	შინაგანი ფლექსია
qatīl : qatāl	qatīl : qitāl
ʔaqtal : qatlāʔ	ʔaqtal : qntl
ʔaqtal : qutlā	qutlā : qutal
qutlān : qatlā	qatlān : qatlā
საერთო სქესი	საერთო რიცხვი, შინაგანი
qatīl	qatīl (მხ./მრ.) qatīl : qitāl
qatū	qatū : qutū

როგორც ვხედავთ, სქესისა და რიცხვის წარმოების პრინციპები ერთნაირია. სახელთა ერთი ჯგუფი, როგორც წესი, ორსავე კატეგორიას სუფიქსაციით გამოხატავს, დანარჩენი კი შინაგანი ფლექსიით. შინაგანი მრავლობითი შინაგანი მდებრობითის გარდა შეიძლება შეესატყვისებოდეს საერთო სქესს.

სუფიქსიანი ფორმების ისტორიის განხილვისას აღნიშნული იყო, რომ გარკვეული ცვლილებების შედეგად ზედსართავის მდებრობითის ფორმას მრავლობითში უჩნდება -āt სუფიქსი.

¹ იხ. გვ. 85—6.

სუბსტანტივებთან სქესისა და რიცხვის ფორმებს შორის პროპორციის უქონლობა, ალბათ, იმის მანიშნებელია, რომ რიცხვის ფორმები მათთვის არაა ორგანიული და რომ თავის დროზე ისინი სქესთან ერთად რიცხვსაც არ აწარმოებდნენ (მხ.—მრ., მ.—მდ.). თუ ეს სწორია, მაშინ პრეისტორიულ პერიოდში უნდა ვიგულისხმობთ სახელთა ორი ჯგუფი: ფლექსიური (ზედსართავი) და უფლექსიო (ინტ., მოქმ. სახ., არს.); მოვიგონოთ ზოგი აფრიკული ენა, რომელშიაც სუბსტანტივი არ იცვლება რიცხვის მიხედვით¹.

§ 117. მდედრობითისა და მრავლობითის მაწარმოებლები წესისამებრ ერთად არ თავსდება (თუ კი მდედრობითის ნიშანი ფუძესთან არაა შეხორცებული), ამის გამო, ვფიქრობთ, ორობითი რიცხვის მდედრობითის ფორმა, რომელშიც $-(a)t$ და $-\bar{a}/a\bar{i}$ ერთიმეორის მიყოლებითაა², უფრო გვიანდელია, ვიდრე მამრობითის მორფემა (ე. ი. მარტივი ფუძე $+ \bar{a}/a\bar{i}$ თავის დროზე ორივე სქესისათვის ივარაუდება). ანდა, შესაძლებელია, აღნიშნული თავისებურება იმის მაჩვენებელია, რომ ორობითი საერთოდ რიცხვისა და სქესის სხვა ფორმებთან შედარებით გვიანაა განვითარებული.

¹ Westermann, SS. 4—5.

² შდრ. გვ. 50.

ОБРАЗОВАНИЕ ФОРМ РОДА И ЧИСЛА ИМЕН В СЕМИТСКИХ ЯЗЫКАХ

Резюме

Несколько лет тому назад, изучая структуру имен в семитских языках, мы рассмотрели типы имен, выполняющие две полярные функции в зависимости от противопоставляемых им морфем (А ед. ч.: В мн.; В ед.: А мн.). В связи с этим был затронут вопрос о природе женского рода и множественного числа внутреннего образования. Исходя из того, что типы имен выражают род и число лишь в конкретных случаях, было поставлено под сомнение основное положение теории «абстрактных имен», согласно которому, типы внутреннего множественного восходят к специальным формам собирательного (абстрактного).

Г. В. Церетели, обратив особое внимание на указанные выше факты, отмечал, что исследование в этом направлении проблемы флексии имен семитских языков может привести к важным результатам.

Поскольку система внутренних морфем тесно связана с суффиксальным типом, в процессе разработки означенных вопросов для нас стало полностью очевидной необходимостью изучения принципов выражения рода и числа имен.

Список сокращений

аккад.	аккадский	новоарам.	новоарамейский
амх.	амхарский	норв.	норвежский
араб.	арабский	обш. сем.	общесемитский
(кл.	классический	рус.	русский
магриб.	магрибский	сир.	сирийский
сев.	североарабский)	те	тигре
гв	геез	тви	тигринья
дат.	датский	франц.	французский
евр.	еврейский	швед.	шведский
мх	мехри	шх.	шхаури
нем.	немецкий	эфиоп.	эфиопский

ВВЕДЕНИЕ

В семитских языках род и число имен главным образом выражаются путем противопоставления простых и суффиксальных форм. В северо- и южноарабском, а также и в североэфиопском объем применения суффиксальных форм значительно ограничен; здесь с целью обозначения числа (реже рода) противопоставляются различные по внутренней огласовке (часто вместе с этим и по аффиксации) типы имен (араб., эфиоп. qatīl : ж. qat(t)āl; араб. ед. ч. qatīl : мн. qitāl; эфиоп. ед. qətl : мн. qətāl).

В некоторых языках (преимущественно в нопарамейском) наблюдается удвоенное множественное, обычно сопровождаемое суффиксацией.

Проблема рода и числа семитского имени является предметом исключительного интереса специалистов. В разработке целого ряда вопросов, входящих в эту проблему, ими достигнуты весьма значительные результаты. Но следует подчеркнуть то обстоятельство, что, как правило, внимание уделялось явлениям, получившим широкое распространение в исторически засвидетельствованных памятниках; сравнительно редкие факты, однако в определенных случаях имеющие решающее значение, оставались вне поля зрения исследователей.

Данные отдельных языков рассматривались согласно „общесемитским схемам“, поэтому позитивная сторона проблемы не всегда была представлена надлежащим образом (не говоря уже о достоверности интерпретации).

В настоящей работе мы ограничиваемся вопросом о принципах выражения означенных категорий и о системах соответствующих форм.

Конкретные морфемы и типы нас интересуют лишь с точки зрения места, занимаемого ими в той или иной системе.

ИМЕНА ОБЩЕГО РОДА И ЧИСЛА

При рассмотрении затронутых в работе попросов нам значительную помощь оказывают имена общего рода и числа, зафиксированные в североарабском, геэзе и тигрийца, а в отдельных случаях в еврейском.

Позитивная сторона вопроса изучена довольно хорошо арабскими филологами и семитологами—Nöldeke, Fleischer, Barth, Dillmann, Leslau, Feghali, Суну, Fleisch и Wensink на основе анализа прилагательных общего рода выдвинули оригинальные положения о развитии этой категории в семитских языках.

§ 1. Классический арабский: а) *qatl*—*ʿadl* ‘справедливый, правдивый’, *safr* ‘путешественник’ (*raḡlun*, *imraʿatun ʿadlun*, *safran*); ср. ж. р. *qatlat*, мн. ч. *qatlūna* (*qanātun ṣadqatun*, *qarṣun ṣadqūna*); б) *qutl*—*bust* ‘целый’ (*jadun bustun*); в) *qutul*—*ṭuluq* ‘отпущенный на свободу’ (*uḡqatun ṭuluqun*); г) *qatīl* ‘причастие’ в функции страдательного залога, в единичных случаях со значением действит. залога; страд. *ḡariḥ* ‘раненый’ (*raḡulun*, *imraʿatun ḡariḥun*); об исключениях см. у Nöldeke; действ. *kaʿīb* ‘печальный, грустный’ (*fa-qāmat kaʿīban*); д) *qatūl* без исключения ‘прич.’ со значением действительного залога; сравнительно редко в значении страд. залога; действ. *ṣabūr* ‘долготерпеливый’ (*raḡulun*, *imraʿatun ṣabūrun*); е) типы, *qitāl*, *qutāl*—*difāq* ‘быстрый’, *ḥunām* ‘великодушный’: ж) имена с префиксом *mī-*: *miqtal*—*miḡṣam* ‘своеравный’; *miqtāl*—*miḡʿān* ‘послушный’ (*nāqatun miḡʿānun*); *miqtīl*—*miskīn* ‘бедный’ (*imraʿatun miskīnun*; ср. *miskīnat*, которой отдается преимущество); з) типы усиительного прилагательного с элементом *-at*: *qatalat*—*suʿalat* ‘просящий, нищий’, *qatūlat*—*kaḏūbat* ‘прежливый’, *qattālat*—*ʿallāmat* ‘выдающийся ученый’; и) *ʾaqtal*—сравнительная степень (часто превосходная); к) отдельные имена:

причастия I породы—‘āšif ‘сильный ветер’ (rīḥun ‘āšifun. ср. ‘āšifatun); makḥūl ‘насурьяленный’ (‘aḥḥun makḥūlun); qatāl—ḡabān ‘трусливый’.

В классическом арабском типы qatī и qatīl в некоторых случаях не изменяются и по числу. У прилагательного сравнительной степени (ʔaqtal) и интенсива на -at эти формы вообще отсутствуют.

§ 2. Арабские диалекты — во многих случаях остается неизменяемым ʔaqtal в функции сравнительной степени (иногда и превосходной степени; м. р. = ж. р., ед. ч. = мн. ч.); в единичных случаях — а) прилагательные типа qatīl (м. р. = ж. р.); б) иноязычные прилагательные; в) имена относительные.

§ 3. Гезе — а) отглагольные образования с префиксом шй-, не имеющие значения собственно прилагательного; б) тип qəṭāl—pəqāh ‘бодрый’; в) многобуквенное прилагательное—šaʔadā ‘белый’.

§ 4. Тигринья — а) прилагательные с суффиксами -am, -āḡna, -āḡna—habtam ‘богатый’, ḥaṭiʔatāḡna ‘тремный’, təbabaḡna ‘мудрый’; б) интенсив по типу qāttal—ʔazza ‘умастый’; в) отдельные имена: ṣaʔda ‘белый’, hammaq ‘злой’ и др.

Эти типы эфиопских прилагательных не различают рода. В гезе один из них (qəṭāl) весьма редко показывает формы числа.

Varth вышеприведенные арабские слова считает первичными отглагольными абстрактными именами, сохранившими присутствующую им флексию. По мнению Feghali и Cuny, арабские имена с общим родом отражают ту эпоху, когда семитское имя не различало категории рода. Согласно Weusink, эти формы, наряду с другими фактами, указывают на вторичность суффиксов женского рода и множественного числа.

Как отмечает Fleisch, в арабском нарушение согласования в роде между определяемым и определением — это результат незаковченности грамматикализации женского рода.

§ 5. В гезе отглагольное имя является индифферентным в том случае, если оно представляет собой причастие, а не собственно прилагательное. Аналогичное явление наблюдается и в классическом арабском.

Тип *qatīl* в значении страд. залога находится в более тесной связи с причастием, чем в функции действ. залога (в таком случае он, как правило, не отличается от обычного прилагательного).

Выясняется, что эти два ряда имен находятся в различных отношениях к системе глагола. Это обстоятельство не осталось незамеченным для Barth, однако отсюда он не сделал соответствующих выводов.

Область распространения индифферентных имен в значительной мере ограничена. Они связаны с определенными глаголами. Имена, различающие род и число, в меньшей степени уязвима к глагольной системе, находят широкое распространение.

Араб. флектируемый *qatīl* (действ. зал.) — это излюбленная форма „причастия“ непереходного глагола, она часто заменяет *qatūl*. В египет же напротив, *qatūl* распространен более широко, чем *qatīl* (в качестве формы ж. рода которого выступает *qatāl*).

В арабском неизменяемые *qatīl* (страд. зал.) и *qatūl* (действ. зал.) встречаются с определенными глаголами, а противоположные им *maqūl* и *qātil* почти с любыми глаголами. В еврейском и эфиопском *qatūl* обычная форма причастия страд. залога и, как известно, этот тип имеет означенные формы. Что же касается типа *qatīl*, то в еврейском он является редким типом имени, и не случайно, что не различает рода.

Таким образом, общий род и число присущи именам, находящимся в тесной связи с глагольной системой.

Как известно, квалификатив принимает ту или иную форму под влиянием определяемого. Попятно, что отглагольное имя (имя деятеля или подвергнувшегося действию), находясь в близкой связи с глаголом и тем самым сохраняя свою независимость в предложении, показывает „первичную флексию“. С другой стороны, вполне закономерно отсутствие форм рода у субстантивированного причастия и прилагательного (эти последние всегда отличаются от имен деятеля).

Укажем также, что *qatīl*, *qatūl* и *qatī* представляют собой типы усиительного прилагательного, для которого, как мы увидим ниже, характерны общий род и число.

§ 6. В тигринья тип *qūttal* выражает усиительность или уменьшительность. Подобные функции лежат в основе форм с суф. -аш, -āṣpa, -āṣpa. Суффикс -аш образует отыменное при-

лагательное с общим значением 'полный, богатый'. -āṣṣa, -āṣṣa применяются для обозначения профессии, положения. (ср. qatāl, который в арамейском и отсюда в арабском выражает профессию; в тигривья он имеет такое же значение, что и суффикс -an). Сев. араб. qitāl, qutāl, ʔaqtal, miqtal, miqtāl, miqtīl по происхождению усилительные прилагательные (не говоря о формах с элементом -at). Прилагательные с префиксом mi- Wright толкует как имена орудия, употребляемые метафорически.

Как замечает Fleisch, miqtīl в значении орудия не встречается. Однако главное заключается в том, что интерпретация Wright оправдана лишь в определенных случаях; такие имена, как miḡṣam, miḡlām и многие другие, вообще нельзя считать названиями инструментов.

Указанные имена представляют собой типы интенсива или аугментатива и именно тут мы должны искать причину наличия у них общего рода и числа.

§ 7. В семитских языках связь между интенсивом и аугментативом несомненна. Как доказал Brockelmann, с ними увязывается также и категория уменьшительности.

Способы выражения означенных категорий следующие:

а) aqtal—инт. аугм. араб. ḡṣam 'острый, меч'; zṣal 'трусливый';

б) qutāl инт. араб. ḡṣām—'великодушный'; уменьш. ḡlām 'мальчик'; четырехбуквенный корень qutālil—ḡlāḡil 'могущественный', 'властелин';

в) quttāl инт. араб. ḡṣṣām 'красивый'; уменьш. miḡḡā 'штучка';

г) quttal—инт. араб. qṣlab 'проворный, ловкий';

д) qutaḡil специальная форма уменьшительности в арабском;

е) qutā'il инт. араб. ḡṣā'id 'крушной';

ж) qattūl инт. араб. qa'ūr 'глубокий'; уменьш. faḡḡūq 'трусливый';

з) удвоение конечного согласного или корневого элемента—инт. араб. ṣimlāl 'быстрый'; уменьш. ṣimlāl 'птица';

и) типы qatlān, qitlān, ʔaqtalān, ʔnqtulān—инт. араб. ḡaḡbān 'гневный', уменьш. fur'ulān 'детским гнева';

к) усиленное прилагательное с элементом -at—'allāṣat 'выдающийся ученик', kaḡūbat 'преджливый'.

Согласно Landberg, типы, оканчивающиеся на $\bar{a}n$, не выражают уменьшительности. Brockelmann указывает на формы $^2ulcu\bar{b}ān$, $kalbatān$, 2qurubān (: 2aqrab), опровергающие положение Landberg.

Вопрос этот требует уточнения. Необходимо различить два случая:

а) усилительная и уменьшительная формы образуются при помощи суффиксов $\bar{a}n$, $-(a)t$; напр., аккад. $umum$: уменьш. $ummatum$ 'мать'; магриб. араб. $qādūm$: $qādūma$ 'молоток'; мх $taḡr$: $taḡrēn$ 'птица'; тья $rəḡbi$: $rəḡbit$ 'голубь';

б) эти категории передаются определяемыми типами имен, снабженными элементами $\bar{a}n$, $-(a)t$ ($qatān$ и др.; данные типы противопоставляются исходной форме и по внутренней огласовке).

Рассмотренные нами формы выражают также цвета и физические недостатки.

Любопытно, что $qatān$, являющийся в арабском специальной формой уменьшительности, выражает также и цвета.

В сев. арабском этим формам обычно соответствует 2aqtal . По существу это интенсив, обозначающий ярко выраженные свойства вообще, а цвета и телесные недостатки, в частности.

Вопрос этим не исчерпывается. Большинство перечисленных здесь типов и элементов применяется для обозначения рода и числа:

а) $-at$, $\bar{a}n$ элементы типов лом. множественного в северо-арабском;

б) $qattal$, $quttāl$ лом. мн. в арабском;

в) южноарабские типы мн. ч. $qtul$, $qtīl$, которым в сев. арабском соответствуют редкие формы интенсива ($qitīal$, $qatīal$);

г) $qatānil$ мн. четырехбуквенных имен, которое отличается от уменьшительной формы лишь первым гласным;

д) удвоенное множественное и др.

Идентичность принципов образования и отчасти типов интенсива (аугментатива), рода и числа свидетельствует о родстве данных категорий. Случаи неизменяемости интенсива, по нашему мнению, указывают на наличие в определенный период развития семитских языков общей категории, включавшей в себя род, число, интенсив и др. По всей вероятности, становление указанных категорий происходило параллельно. Исходя из этого, мы вслед

за Brockelmann и Schaade не можем разделить мнения Wensink о развитии женского рода из интенсива.

§ 8. Среди форм интенсива выделяется *ʔaqtal*. По мнению Barth, причина пидифференциальности этого типа кроется в субстантивном характере элатива. Иное объяснение дает Wehr, согласно которому, *ʔaqtal* представляет собой застывшую форму, полученную от элативной конструкции. Мы не касаемся вопроса о телезисе элатива, однако, относительно его флексии считаем необходимым отметить следующее: помимо того, что *ʔaqtal* является формой интенсива, его своеобразие определяется также синтаксическими функциями (прилагательное сравнительной степени, в отличие от прилагательного превосходной, является самостоятельным членом предложения и поэтому дается в исходной форме; что же касается превосходной степени, то на нее может влиять определяемое).

На основе вышесказанного история флексии семитских причастий и усилительных форм представляется нам следующим образом: на раннем этапе развития сем. языков эти имена были индифференциальными по отношению к роду и числу (муж = жеп., ед. = мн.). Лишь позднее, очевидно, под влиянием прилагательных у них возникают соответствующие формы.

Грамматически оформленные варианты, редко употребляемые в класс. араб. языке, преобладают в современных диалектах.

§ 9. Наличие общего рода в определенных случаях объясняется иначе. Разумеется, в первую очередь имеются в виду субстантивировавшие прилагательные и причастия. Помимо этого отметим, что в южноэфиопских языках за исключением харари, формы рода исчезли; в зап. гураге и южном аргобба то же самое произошло и с числом имени.

В некоторых языках и диалектах формы рода отсутствуют у таких прилагательных, как сев. араб. *kaṭīr*, *qalīl*; сир. *saggī*, *qallīl*; новоарам. *ḡābā*, *haṣā* и др.

Согласно Brockelmann, означенные слова понимаются как имена существительные; однако кроме внешнего сходства у них нет ничего общего с субстантивами. Известно, что *qalīl*, *kaṭīr* и др. весьма часто выступают в роли наречия. По-видимому, из всех форм этих слов сохранились лишь те, которые были характерны для наречия (т. е. простые формы).

II

РАСПРЕДЕЛЕНИЕ ФОРМ РОДА И ЧИСЛА

В грамматиках семитских языков и специальных исследованиях вопрос этот несколько упрощен. В частности это касается форм числа, единственным принципом распределения которых признают род, причем не учитываются особенности отдельных языков.

Определение функций интересующих нас форм связано со значительными трудностями, обусловленными не только их многообразием, но и „отсутствием“ во многих случаях классификационного знака.

1. СУФФИКСАЦИЯ

а) род

§ 10. Противостоящие формы свойственны квалификативу (прилагательное в собственном смысле этого слова, усилительное прилагательное, причастие). Они встречаются также в некоторых именах существительных, обозначающих одушевленные предметы.

В большинстве семитских языков единственным способом выражения рода является суффиксация. Суффиксальная форма представляет собой женский род за исключением имен числительных от „трех“ до „десяти“.

б) число

§ 11. В отличие от рода данные формы являются общими для квалификатива и субстантива. Привлекает внимание одна особенность системы имен северо- и южноарабского и североафриканского, состоящая в том, что при образовании мн. числа квалификативы часто резко противопоставляются субстантивирован-

ным причастиям и субстантивам. Первые, как правило, принимают суффиксы (*-ū, -āt...), тогда как остальные отдают преимущество внутренней флексии. Однако в именах существительных широко распространено и суффиксальное множественное.

§ 12. Аквадский — формы распределяются по двум принципам:

а) мужской род — -ū, -āpū, -ūt; женский род -āt. „Исключение“ составляют некоторые названия занятия (напр., м. р. ед. ч. ikkāpim: мн. ч. ikkāgātum „крестьянин“) и такие имена женского рода, как uḡum: мн. uḡū („дорога“). В некоторых именах показатели числа чередуются; напр., bābi: мн. bābū/bābātu/bābānū („дверь“);

б) имя существительное (муж. род) -ū, āpū; прилагательное -ūt. Этот формант спорадически встречается и в именах существительных.

Суффикс -ānū зафиксирован в определенных случаях („индивидуальное“ множественное — Goetze; Kuryłowicz восстанавливает такие пары — ед. qatlu: мн. qatlū, единичное qatlānu: мн. qatlānū).

О: -ū, -ānū	О: -ūt	О, -(a)t: -āt
существительное	прилагательное (ред. существительное)	прилагательное, существительное
а) мужской род	мужской род	а) ж.р. (прилаг., сущ.)
б) ред. ж. род		б) ред. мужской род (сущ.)

§ 13. Северо-западные языки и угаритский — формы числа прилагательного (причастия) противопоставляются друг другу по родам; напр., евр. м. р. ед. tōb „хороший“: мн. tōbīm; ж. ед. tōbā: мн. tōbōt.

По отношению к именам существительным невозможно установить определенный принцип. Вышеозначенное правило действует лишь при выражении биологического пола; напр., евр. м. р. ед. ч. bēn: мн. bānīm („сын“); ж. р. ед. ч. bat: мн. bānōt („дочь“).

В мужском роде наряду с суффиксом *-ū иногда употребляется *-āt, особенно в еврейском и сирийском; напр., евр. zāpāb „хвост“, māqōm „место“ и др. Наоборот, в именах женского

рода нередко встречается суффикс $-^*ū$; напр., евр.-арам. $šnt$ 'год', евр. $d^bōgā$ 'пчела'; ср. $gaṣṣā$ 'сад' и т. п.

Наблюдается и параллелизм суффиксов (в основном в именах общего рода); напр., евр. $ʿāb$ 'тучи': мн. $ʿābīm/ʿābōt$.

Возможно, часть таких форм получена на основе аналогии; причину наличия суффикса $-^*āt$ в именах $ʾab$ 'отец' и $ʾimā$ 'девушка' объясняют влиянием $ʾim$ 'мать' и $līl$ 'ночь'.

В некоторых случаях формы с суффиксами $-^*ū$ и $-^*āt$ противопоставляются друг другу как множественное собирательному; напр., $ʾāšīm$ 'дни' (мн. ч.): $ʾāšōt$ 'сезон' (соб.).

1. Прилагательное

мужской род	женский род
0: $-^*ū$...	-(a)t: $-^*āt$

2. Существительное

0, -(a)t: $-^*ū$...	0, (a)t: $-^*āt$
а) мужской род	а) женский род
б) женский род	б) мужской род

В новоарамейском прилагательное во множественном образует лишь одну форму, которая соответствует мужскому роду (мн. ч.) в прочих языках.

§ 14. Североарабский (классический) — арабскими филологами установлены точные правила употребления форм множественности. Этот вопрос специально рассматривается во многих семитологических работах, в числе которых следует отметить труд Müller. Как в классическом языке, так и в диалектах морфемы $-ū$ (ua) и $-āt$ распределяются по трем основным принципам:

а) прилагательное существительное (субстантивированное причастие и прилагательное); б) мужской род: женский род; в) личность: не-личность.

В классическом арабском омонимия 0: суффикс $-ū$ (ua) зафиксирована в следующих именах:

1. Кваликатив мужского рода, относящийся к человеку:

а) прилагательные по типам $qatīl$, $qatīl$ (ред. $qatal$)— $fariḥ$: $fariḥūna$ ('радостный'), $ḥabīṭ$: $ḥabīṭūna$ ('мерзкий').

б) имя относительное—baṣṣīḡ : baṣṣīḡūna ('басрийский'), naḥūī : naḥūīūna ('грамматик');

в) причастия (любой породы)—ṣāliḥ : ṣāliḥūna ('добродетельный'), maqtūl : maqtūlūna ('убитый'), muflīḥ : muflīḥūna ('благодетствующий'), muntaṣīr : muntaṣīrūna ('побеждающий');

г) усиленные прилагательные по тишам qattāl, qittīl и ʔaqtāl (кроме прилаг. цвета и телесного недостатка) — ḡabbār : ḡabbārūna ('могущественный'), ṣiddīq : ṣiddīqūna ('правдивый'), ʔaqrab : ʔaqrabūna ('родственник').

2. Местомение ʔāḥag и имя числительное ʔaḥḥal, обозначающие человека—ʔāḥag : ʔāḥagūna ('другой'), ʔaḥḥal : ʔaḥḥalūna ('первый').

Перечисленные здесь имена за исключением усиленных прилагательных qattāl, qittīl и причастий II, III, V и сл. пород, наряду с суффиксальным имеют и внутреннее множественное. Оно встречается весьма редко в причастиях maqtūl (I пор. страд. зал.), muqtīl и muqtal (IV пор.)

В языке доисламских поэтов суффикс -ūna, засвидетельствованный лишь в нескольких именах, в Коране в означенных тишах имен является более продуктивным, чем внутреннее множественное, которое получает впоследствии широкое распространение.

3. Десятичные—sittūna 'шестьдесят'.

4. Имя уменьшительное, выражающее человека—ʔubajīn : ʔubajīnūna ('сын'), ṣuḥajīʿir : ṣuḥajīʿirūna ('поэт').

5. Мужское собственное имя—zajdūna 'потомки Зейда'.

6. Двухбуквенное имя с суффиксом -at (главным образом названия неодушевленных предметов)—sanat : sinūna ('год'), ḡubbat : ḡubbatūna ('толща, отряд').

7. Отдельные имена (мужского и женского рода) — ibn : banūna ('сын'), ʔarḍ : ʔaraḍūna ('земля'), ʔalam : ʔalamūna ('вселенная'), han : hanūna ('предмет, вещь').

В состав имен, выражающих число с помощью противоположения пулевой морфемы и суффикса -āt, входят:

1. Определенные:

а) имя ж. р. с суффиксом -at, относящееся к женщине ṣāliḥat : ṣāliḥāt ('добрая'); имя относит. baṣṣīḡat : baṣṣīḡāt;

б) ред. прилагательное (м. и ж. р.) в качестве определения имени неодуш. предмета и животного — м. р. (jaḥm) maʿdūd : (ʔajām) maʿdūdāt ('определенный, сосчитанный'); ж. р. (ṣāliḥat)

kaṭīrat : (ṣāliḥāt) kaṭīrāt 'много' (доброе дела); в данном случае систематической является форма ед. числа женского рода.

2. Большая часть имен существительных женского рода (человек, неодуш. предм., животное):

а) с суфф. -(a)t—bint : banāt ('дочь'), kisrat : kisrāt ('кусок');

б) ред. с элем. -ā -ā — ḥublā : ḥublajāt ('беременная'), ǧarrā : ǧarrajāt ('несчастье');

в) ред. ʔuḥrā : ʔuḥrajāt ('другая' ж. р. человек);

г) имена ж. рода без соответствующего показателя — ʔummi : ʔummaḥāt ('мать');

д) имена уменьшительные — musajlimat : musajlimāt ('мусульманка'), ḡubaḥl : ḡubaḥlāt ('гора');

е) женское собственное имя—hindāt.

3. Большая группа имен мужского рода, обозначающая животных и неодуш. предметы:

а) слово ibn, входящее в состав названий животных и вещей;

б) названия месяцев и букв алфавита—ramaḍān : ramaḍānāt ('рамадан'), ʔalif : ʔalifāt ('алиф');

в) субстантивированное причастие—kāʔin : kāʔināt ('существо');

г) имя действия производных пород — taʕrif : taʕrifāt ('определение');

д) группа отдельных имен—ḥajūān : ḥajūānāt ('животное'), ḥammām : ḥammāmāt ('бани') и др.

4. Некоторые иноязычные имена существительные — bāšā : bāšajāt ('шама').

Формы мн. ч. десятичных числительных и собственных имен обычно не противопоставляются единственному числу.

§ 15. Арабские диалекты проявляют более сильную тенденцию к противопоставлению прилагательного и субстантива, чем классический язык.

Большинство типов прилагательных использует суффиксацию (м. р. -īn. ж. р. -āt). Усилительное прилагательное qatīl почти во всех диалектах принимает суффиксы; тип qatīl здесь чаще выступает в форме правильного множественного, чем в литературных памятниках (хотя в оманском и мальтийском в данном случае встречается лишь внутреннее множественное).

Суффикс -āt в некоторых случаях выступает в функции форманта -īn (например, в именах уменьшительных, обозначающих человека, и в мужских собственных именах). Такая

-форма довольно часто соответствует внутреннему множественному.

В диалектах Средней Азии противопоставляются друг другу формы числа (м. р.) имен человека и не-человека—первые приписывают суффикс -īn, последние же, подобно прилагательному ж. рода, оканчиваются на -āt.

В некоторых диалектах суффикс -īn является общим для обоих родов.

§ 16. В североарабском в субстантивированном причастии qātīl, в типе qattāl, обозначающем профессию, и в имени относительном в функции „множественного числа“ кроме означенных морфем числа встречается и -at; напр., sābil--sābilat 'путешественник'; šūfīj 'суфий' — šūfījat; здесь мы имеем форму собирательных имен, а не множественное в собственном смысле.

§ 17. Южноарабский — в языке надинсей объем применения правильного множественного ограничен. В мехри суффикс -īn (-ēn и др.) принимают причастие действ. зал. qātīl, имя по типу qattāl и имя относительное (особенно, когда речь идет о человеке). Помимо этого, он систематически встречается в прилагательных и существительных по типам qatāl, qitāl, qutāl (в сев. араб. они имеют лишь внутреннее множественное). Суффикс -ōt (и его разновидности) обозначает число имен, слабых окончанием ж. рода, а также типов qatāl, qitāl, qutāl.

В шаури окончание -ēte (с варьянтами) является основной морфемой числа; оно лишь в определенных случаях различает род. Элемент -īn зафиксирован лишь в некоторых именах.

В сокотри суффиксальными формами характеризуются как имена существительные, так и прилагательные; в первом случае преимущество отдается внутренней флексии, в то время как у прилагательных преобладает суффиксация (в особенности в женском роде; в мужском наблюдаются также и внутренние формы). Морфемы м. р. -(e)hīn, -(e)hōn встречаются здесь не так редко, как в шаури; показатель ж. рода употребляется и в мужском роде; напр., ʔeb:ʔebhēten 'отец'.

Число в уменьшительных именах главным образом выражается суффиксацией.

§ 18. Гез — функции суффикса -ān обычно определяют следующим образом: -ān показатель мн. числа м. р. прилагатель-

лого (причастия) и имени, обозначающего человека. Следует учесть тот факт, что употребление означенного форманта обязательно лишь в квалификативах, относящихся к именам человека; в прочих случаях он встречается не систематически.

В состав этих типов имен входят:

а) qätil — ḥadīs : ḥadīsān 'новый';

б) qətül — mētūet : mütān 'мертвый';

в) qätel — ḥūṭeḥ ḥūṭeḥān 'грешный';

г) qättäl — šānnāj : šānnājān 'красивый';

д) причастие с префиксом mā- (в функции определения);

е) прилагательное на суффиксе -ī — tā'agāsī : tā'agāsīān 'терпеливый';

ж) ред. qətäl — ḥəjāc : ḥəjācān 'живой'.

Суффикс -āt в гевзе выполняет гораздо больше функций, чем в сев.-арабском. Помимо формы ж. рода имен, принимающих морфему -ān в мужском роде, он наблюдается в следующих случаях:

1. Имя существительное женского рода:

а) имя, обозначающее женщину (без соответствующей формы) ʿəṣm : ʿəṣmāt 'мать';

б) женское собственное имя — mārijāmāt 'семья Марии';

в) имя с показателем ж. р. (человек, неодуш. предм., животное) — ʿāmāt : ʿāmātāt 'год'.

2. Имя существительное мужского рода:

а) названия занятий — kāḥen : kāḥenāt 'священник';

б) мужское собств. имя — māqārīsāt 'семья Макария';

в) имя с долгим ā перед последним согласным — ḥadān : ḥadānāt 'ребенок';

г) имя с исходным долгим гласным — ʿāsā : ʿāsāt 'рыба';

д) ред. образования с префиксом mā-, выражающие орудие, сосуд и др. — māqəḏūt : māqəḏūtāt 'глиняный сосуд'.

3) Отдельные названия вещей и животных — dəb : dəbāt 'медведь', gūṣ : gūṣāt 'липо'.

§ 19. Тигре — два принципа распределения форм числа:

а) род (в именах прилагательных и причастиях) — м. р. -am; ж. р. -at; б) прилагательное, причастие (м. р. -am, ж. р. -at); существительное (-at или внутреннее множественное).

§ 20. Тигрилья — -at с вариантами единственный показатель суффиксального множественного; таким образом, здесь оппо-

зиция рода отсутствует. Окончание -an встречается в заимствованных из гееза словах. Группы имен (прилаг., существ.) лишь отчасти противопоставляются друг другу:

Прилагательное, причастие	Существительное
а) суффиксальное мн. ч.	внутреннее мн. ч.
б) ред. внутреннее мн. ч.	ред. суффиксальное мн. ч.

§ 21. Южнэфионский — формы распределены в основном так же, как в шаури и тигривья с той лишь разницей, что здесь, если не принимать во внимание единичных случаев, отсутствует внутреннее число. В западном гурате и южном аргобба имя не различает числа.

2. Qatlān : Qatlā

§ 22. В классическом арабском путем такого противопоставления выражается род и число „двунадежного“ усилительного прилагательного; паупр., м. р., ед. ч. sakrān : ж. р., мн. ч. sakrā ('пыльный').

В диалектах давняя флексия не встречается, (Socin отмечает его следы). Наряду с правильным множественным наблюдается и внутреннее. Barth констатирует аналогичную пару форм мужского и женского рода в арамейском (корень ²ḥr). Pratorius в результате анализа имен с суффиксом -ān в сирийском пришел к выводу, согласно которому, флексия рода м. qatlān : ж. qatlā в свое время была распространена и в арамейском. Brockelmann, тщательно изучив вопрос по данным различных арамейских языков, в принципе разделил это положение. Rhodokanakis флексию qatlān : qatlā восстанавливает в мехри.

Прилагательные с суффиксом -ān характеризуются своеобразием не только в классическом арабском, но и в других семитских языках; в этих именах перед суффиксом мн. числа (в арамейском) и показателем женского рода (в аккадском) возникает гласный i.

3. ВНУТРЕННЯЯ ФЛЕКСИЯ

а) род

В североарабском, сокотри и североэфионском определенные типы имен обнаруживают внутренние формы.

§ 23. Классический арабский

мужской : женский

а) qatīl	qatāl	усилительное прилагательное (в единичных случаях) — ḥaṣīn : ḥaṣān ('воздержанный');
б) ʔaqtal	qatlāʔ	«двадцать». усил. прилаг. — ʔaḥṣar : ḥamḡāʔ ('красный');
в) ʔaqtal	qutlā	а) превосходная степень — al-ʔakbar : al-kubrā ('самый большой');
б) ʔaʕlā 'верхний', ʔaṣfāl 'нижний' и т. п.
в) местоим. ʔāḥar : ʔaḥrā ('другой');
г) числит. ʔaṣṣal : ʔūlā ('первый').
(г qatal	qitlā	числит. ʔaḥad : ʔiḥdā ('один')..

§ 24. Арабские диалекты

мужской : женский

а) ʔaqtal	qatlāʔ	усилительное прилагательное
б) ʔaqtal	qutlā	а) превосходная степень;
б) местоим. ʔāḥar;
в) числит. ʔaṣṣal.

Противопоставление qatīl : qatāl не засвидетельствовано. ʔaṣṣal и ʔāḥar могут иметь и суффиксальные формы. ʔiḥdā не употребляется. Элатив во многих диалектах остается неизменяемым.

В североарабском внутренними формами рода обычно считают м. qatīl, ж. qatāl. qatlāʔ и qutlā отнесут к суффиксальному типу.

Однако такое понимание вряд ли оправдано. qatlāʔ, qutlā являются деривативными, а не суффиксальными типами. В арабском при выражении рода пмени используются два способа: 1. суффиксация — противопоставление простой и снабженной суффиксом форм (м. р. qatīl : ж. qatīl-at). 2. внутренняя флексия — противопоставление различных типов имен: при этом в

функции формы ж. рода могут выступать как простые типы (м. qatīl : ж. qatāl), так же и производные (м. р. ʔaqṭal : ж. qatlāʔ, qutlā). Кстати укажем, что оппозиция qatlān : qatlā тоже относится к внутренней флексии, а не к суффиксации.

§ 26. Сокоотри

мужской : женский

а) а и

усилительное прилагательное; имя, обозначающее цвета и телесные недостатки—kīrkam : kīrkim ('желтый');

б) а е

ʕafjaq : ʕafjeq ('широкогрудый')

в) е и

šidfe : šidfi ('глухой').

26. Североэфиопский

мужской : женский

а) qätäl qättäl

усил. прилаг.—гэ tǎbīb : tǎb-bāb ('мудрый'); те räqīq : räq-raq ('вежный');

б) qättil qättäl

гэ ḥaddīs : ḥadulās ('новый'), те, тня šällim : šällam ('темный', 'черный').

б) число

Внутреннее множественное образует систему в северо- и южноарабском и североэфиопском. В остальных языках отмечают лишь его „следы“.

Одному типу мн. числа обычно соответствует несколько типов ед. числа, и наоборот.

§ 27. Классический арабский

Трехбуквенное имя

множественное

единственное

а) qutl

а) ʔaqṭal, ж. р. qatlāʔ усил. прилаг.; б) ред. qatl прилаг.; в) qatāl, qitāl, qutāl, qātil (II ц) прилаг.

б) qital

а) qitlat сущ; б) ред. qatlat сущ?

- в) qutal а) qutlat, qatlat сущ. (главным образом II ц); б) ред. qitlat сущ.; в) qutlā ж. р. превосх. степень; г) ʔāḥar, ʔḥrā; ʔūlā.
- г) qutul а) ред. qatl, qatal, qatīl, qatul сущ.; б) qatāl, qitāl, qutāl сущ., усил. прилаг.; в) qatīl, qatīl „прич.“ действ. з., сущ.; г) qatīlat сущ.; д) qātil субст. причастие.
- д) ред. qatal qatlat существительное.
- е) quttal }
 quttāl } qātil прич., субстантивированное причастие.
- ж) qitāl а) qatl(at), qutl(at) сущ., прилаг.; б) qitl(at) сущ.; в) qatal(at) сущ., прилаг.; г) qatul сущ.; д) ред. qatīl прилаг.; е) ред. qatal сущ., прилаг.; ж) qatīl(at) „прич.“ действ. з.; прилаг.; з) qātil прич., субст. прич.; и) qatlānu, qatlānun, qutlānu усил. прилаг.; к) ред. qutlā сущ.
- з) qutūl а) qatl(at), qitl(at), qutl(at), qatal(at), qatīl сущ.; б) qātil прич.
- и) qitlat qatl, qatal, qatīl, qatāl, qutāl сущ.
- к) qatalat а) qātil прич. (личность); б) ред. qatīl сущ., прилаг.
- л) qatalat прич. (личность) III ц-ј.
- м) qitalat а) qatl, qitl, qutl сущ.; б) ред. qatal, qatul сущ.
- н) qatlā а) qatīl, ʔaqtal, qatlānu прилаг., усил.; б) qatīl „прич.“, прилаг.; в) ред. qātil прич., прилаг.

- о) qitlān а) qatl, qitl, qatal, qutal сущ. (преимущественно названия животных); б) qutl II ʋ сущ.; в) qāl II ʋ сущ.; г) qatāl, qitāl, qutāl, qatīl, qatūl сущ. (в основном имена животных); ред. прилаг.; д) qatalān, qutaīl имена животных; е) qātīl сущ.
- и) qutlān а) ред. qatl, qitl сущ.; б) qatal сущ.; в) qatīl прилаг., сущ.; г) в единичных случаях qitāl сущ.; д) ред. qutāl усил., сущ.; е) qātīl субст. прич.; ж) ʔaq-tal, qatlāʔ усил. прилаг.
- р) qātālā а) ред. qatīl, qatul прилаг.; б) ред. qatīl прилаг., сущ.; в) qatlā, qitlā сущ.; г) в отдельных случаях qutlā сущ.; д) qatlāʔ сущ.; е) qatlān-qatlā усил. прилаг.; ж) qatālat, qitālat, qutālat, qatīlat, qātīlat III ʋ-i сущ.; з) qitlijat существительное.
- с) qatālīn qatlā, qitlā, qatlāʔ сущ.
- т) qutalāʔ а) qatīl „прич.“ (личность) действ. з. (ред. страд. з.); б) ред. qatāl, qutāl, qātīl усил. прилаг., существительное.
- у) ʔaqtul а) qatl сущ.; б) ред. qitl, qutl, qatal(at); сущ.; в) qatāl, qitāl, qutāl названия животных и частей тела).
- ф) ʔaqtāl а) qitl, qutl сущ.; б) ред. qatl (главным образом I ʋ, II ʋ-i) сущ.; в) qatal; qāl II ʋ сущ.; г) ред. qatīl, qatul прилаг., сущ.; д) ред. qatīl прилаг., „прич.“

действ. з.; сущ. (I i, II y-i);
е) ред. qātil прилаг.

х) ʔaqtilat

а) (в единичных случаях) qatl, qitl, qutl, qatal, qutal сущ.; б) qatīl сущ., прилаг. (с удвоенной или III y-i основой); в) qatāl, qutāl сущ., qitāl в основном названии инструментов; г) ред. qatūl имена животных.

ц) ʔaqtilāʔ

qatīl гл. обр. III, II y-i, прилаг.

Четырехбуквенное имя

множественное

единственное

а) qatālil

четырехбукв. основа с кратким гласным во втором слове.

б) qaḡātil

qātil(at) субст. прич.

в) qatāʔil

трехбукв. основы с долгим гласным во втором слове, оканчивающиеся на суф. -at.

г) qatālil

четырехбукв. основа с долгим гласным в конечном слове.

д) qatālilat(?)

а) имена, множественное которых образуется по типу qatālil (преимущественно иноязычного происхождения); б) многобуквенные имена относительные; в) ред. четырехбукв. основа с краткими гласными.

§ 20. Арабские диалекты — соответствия между типами единственного и множественного в основном те же, что и в классическом языке. Вследствие фонетических изменений значительная часть типов мн. числа утеряна. В йеменском зафиксирована специфическая для южноарабского форма qṭūl (ṭuḡuag: ед. ṭaḡig 'путь').

Оппозиция прилагательного (o, -at: in, -āt) и существительного (тип а: тиш б) проводится последовательно.

§ 29. Древнеюжноарабский

множественное : единственное

а) qtl	qtl
б) qtl	qtl
в) ʔqtl	qtl
г) ʔqtl	qtl
д) qtl	qtl
е) ʔqtl	qtl
ж) mqt	mqt
з) qtl(t)	qtl
и) qtl(t)	qtl

Самыми распространенными формами мн. числа являются ʔaqtāl, ʔaqtūl. qtl и qtl считаются характерными для южноарабского (они встречаются и в современных языках).

§ 30. Внутренние формы продуктивны в мехри и сокотри, где представлена большая часть типов сев.арабского и гееза (некоторые типы заимствованы из этих языков). Означенные формы не являются чуждыми и для шхаури, однако здесь преобладает суффиксация.

Помимо типов qatjal и qatqal, встречающихся и в языке надишей, специфическим для современного южноарабского следует считать: а) противопоставление гласных i: o в конечном слове (преимущественно в четырехбуквенных основах); б) внутреннее множественное уменьшительных, которое засвидетельствовано только в сокотри.

§ 31. Геез

Трехбуквенное имя

множественное : единственное

а) qətāl	qətī сущ.
б) ʔaqtāl	qətī, qätī, qätāl сущ.
в) ʔaqtält	означенные выше (пункт б) имена, третьим корневым которых является ц, i или ларингальный согласный.

множественное : единственное

г) ʔaqtūl	qātl, qātāl сущ.
д) ʔaqtəl	qətl, qātl сущ.
е) ʔaqtəlt	qātl, qətl сущ.
ж) qāt(t)ālt	прилаг., прич., сущ.:
	а) имена с долгим гласным во втором слоге; б) образования с суффиксом -ī.

Четырехбуквенное имя

множественное единственное

а) qātāḷə	имена существительные различных схем.
б) qātāḷəlt	четырёхбукв. имена, гл. образом названия личностей и животных.
в) qātāḷəl(t), qātāḷəl(t)	трехбуквенное имя с долгим гласным сущ., прилаг.

§ 32. В тигре и тигринья представлены соответствия и разновидности приведенных выше форм.

В тигринья окончанием -i, -aj в причастии qāt(t)ali и имени профессии qātalaḷ по множественном соответствует -o.

Из вышесказанного яствует:

1) а) суффиксальными формами рода и числа характеризуются квалификативы (прилаг., усил., причастия в функции определения); б) внутренний род, а также флексия рода и числа qat-lān : qat-lā являются свойственными для усилительных прилагательных; в) форма с окончанием -āt и внутреннее множественное—это специфика имен существительных и субстантивированных прилагательных.

2) В классическом арабском квалификативы, определяющие преимущественно имена человека, ставятся в правильное множественное; в тех случаях, когда они увязаны с определяемым, обозначающим предмет, наличествует внутренняя форма. В качестве иллюстрации можно привести местоимение ʔāḥar; в Коране его суффиксальные формы выражают исключительно человека, внутренняя—животных и предметы.

3) Во всех указанных здесь южносемитских языках суффиксальное множественное более широко распространено в именах жепского рода (квалификатив, существительное с соответствующим показателем).

4) Оппозиция личность : не-личность в классическом арабском выражена значительно ярче, чем в диалектах и прочих языках.

5) Усилительные прилагательные, а также имена деятеля отличаются большими особенностями. В кл. арабском, геезе и тигринья некоторые из них не имеют формы рода (реже числа). Почти все типы этих имен в сокотри и большая их часть в кл. арабском и сев. эфиопском образуют внутренний род и число.

В арабских диалектах, не отличаясь от „простых“ прилагательных, они преимущественно используют суффиксацию за исключением типа *ʔaqtal* (прилаг. цвета и превосходная степень, которая либо остается индифферентной, либо имеет плуриж. р. и мн. ч; превосх. степень иногда ставится и в форме неправильного множественного; напр. в тунисском).

§ 33. В северо-западных языках — формы собирательных имен считаются соответствиями южносемитского домашнего множественного. Точную оценку подобных фактов дает Nölköke: „хотя в сев. семитских языках мы имеем некоторые формы собирательного в функции множественного, они не составляют определенного класса, т. к. не находятся в закономерном отношении к единственному числу“.

Отмечают несколько пар единственного : множественного (сир. *ḥʾmāgā : ḥʾmḡā* 'осел', *qʾrīḏā : qmījā* 'деревья').

По утверждению Jeurich, в доисторическом еврейском внутренняя флексия числа была распространена, так же как и в сев. арабском. По этому поводу Brockelmann замечает, что некоторыми авторами собирательное рассматривается как множественное.

Aistleitner в угаритском выделяет целую серию типов внутреннего множественного, в том числе и таких, которые не имеют соответствия в южносемитском. Moscatti на основе детального анализа угаритских текстов категорически отрицает наличие означенной флексии в этом языке.

По мнению Greenberg, суффиксальные формы имен по типам *qatl, qitl, qutl* (*qatalīm, qitalīm, qutalīm*), множественное сеголатов в еврейско-арамейском, их параллель в южносемитском

(qutlat : qutal. qitlat : qital, qutlat : qutal), а также спорадическая редупликация (плюс гласный *a*) в аккадском представляют собой древнейшую модель внутреннего множественного (*a-plural*) афро-азиатских языков.

Отдельные примеры внутреннего числа обнаружены в южноэфиопском.

§ 34. Одним из видов внутреннего числа является удвоенное множественное, представленное в двух вариантах:

а) удвоенная основа или корневой элемент с суффиксом мн. числа — встречается систематически в современном арамейском, главным образом в двухсложных именах. Такая форма в прочих языках весьма редка; напр., новоарам. *miṭta : miṭāli* 'слово', евр. *mē : mēme* 'вода', сир. *gab : gaḡbe* 'большой'.

б) собственно удвоенное множественное — наблюдается в современном южноарабском (в редких случаях и в языке падисей) и в некоторых эфиопских языках: напр., мх *kataf : katafōf* 'крыло', шх. *ḥuf : ḥofōf* 'душа'.

В североарабском мы имеем единичные случаи употребления удвоенной формы по схеме внутреннего множественного четырехбуквенных имен.

4. СМЕШАННАЯ ФЛЕКСИЯ

а) род

§ 35. Имена прилагательные с суффиксом *-ān* в арамейском, мехри (возможно, и в аккадском) образуют смешанные формы. В сев. арабских диалектах типы внутреннего жепского рода (*qatlāʔ, qutlā*) часто принимают суффикс *-(a)t* (в первую очередь, с местоименными частицами).

б) смешанное и вторичное множественное

§ 36. В геэзе все типы внутреннего множественного, а в других языках лишь некоторые из них имеют свои варианты, снабженные суффиксом *-āt* (в арабских диалектах наряду с этим и суф. *-in*); напр., кл. араб. *dār* мн. *dūr* : мн. мн. *dūrāt* 'жилище'.

В сев. арабском *qatālil* и несколько других типов могут выступать в качестве вторичной формы («множественное множественного»).

Brockelmann рассматривает три типичных случая: а) смешанная форма представляет собой имя собирательное (основа сохраняет значение множественного); напр., *bayt* 'дом', мн. *biyūt*, соб. *biyūtāt*; б) множественное множественного противопоставляется первичной форме как „множественному малости“; напр., *qāṣ* 'слово', мн. мн. *ʔaḳāṣ*: „мн. мал.“ *ʔaḳāṣā*; в) основа выступает в роли единственного числа; напр., ед. *bilād* 'страна' (< мн.: ед. *balad*): мн. *buldān*.

Определение функций смешанных форм связано с известными трудностями. По всей вероятности, не случайно, что эти формы обнаруживают имена существительные, в частности, названия местностей, вещей, месяцев и т. п.

Петрайтек с указанными формами улавливает суффиксальное множественное имен по типу *qāṣ*, напр., *šālīḥ*: *š'ālūḥ* 'говец, посыльный'.

5. ДВОЙСТВЕННОЕ ЧИСЛО

§ 37. В классическом арабском, сокофитском и угаритском двойственное число образуется от любого имени (существительное, прилагательное), обозначающего два предмета (случай применения этой формы в именах прилагательных известен также из аккадского).

В эфиопском и армейском позднего периода двойственное число почти полностью исчезло. Остальные же языки, в том числе некоторые арабские диалекты, обычно используют его при выражении парных предметов.

В ряде арабских диалектов двойственное является продуктивным. Оно обозначает вообще два предмета; с прилагательными не встречается за исключением имени числительного „два“ (в этом слове данная форма или ее следы зафиксированы почти во всех семитских языках).

Следует подчеркнуть особенность означенного образования — в женском роде в качестве основы выступает не простая форма, как по множественному, а суффиксальная (ж. р. ед. *kātib-at*: дв. *kātib-at-āni*; ср. ед. *kātib-at*: мн. *kātib-āt*).

III

ЗАМЕЧАНИЯ О КАТЕГОРИЯХ РОДА И ЧИСЛА

1. КЛАССИФИКАЦИЯ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ

§ 38. История категории числа семитских имен вовсе не изучена, а при исследовании грамматического рода в центре внимания всегда стоял лишь вопрос о классификации имен существительных. В этой связи следует указать на следпальные труды Albrecht, Wensink, Feghali и Сппу, Schaade, Brockelmann, Speiser и др. Концепцию Brockelmann можно сформулировать в следующих положениях: имена мужского и женского рода составляют два класса; функция формы женского рода заключается в выражении „второстепенного“ (сравнительно с мужским родом), менее важного предмета. Давняя группа включает в себя имена отвлеченные, уменьшительные, собирательные, большую часть существительных, обозначающих существа женского пола. В силу аналогии сюда вошло много таких слов, как названия парных частей тела, метеорологических явлений, некоторых животных, орудий и др.

Наличие ряда показателей женского рода и семантических групп (уменьшительное, детериоратив и т. п.) указывает на существование множества классов имен в доисторическую эпоху. По этому поводу укажем, что, во-первых, как доказал сам автор, деминутив, детериоратив и др. составляют одну категорию; во-вторых, из формантов женского рода (-at, -ā, -a²) „самостоятельным“ суффиксом является только -(a)t (см. ниже).

Wensink утверждает, что феномен рода и числа увязывается с феноменом интенсива. Суффикс женского рода первоначально выражал усиительные имена. На основе аниимистических и динамистических представлений названия некоторых неодушевленных предметов трактуются как усиительные имена, поэтому связанные с ним слова принимают соответствующий суффикс-

Albrecht дает следующую классификацию названий животных и предметов: а) мужской род — сильный, большой, господствующий и т. д.; б) женский род — порождающий..., малый, слабый, презренный и т. п.

Перечисленные здесь названия действительно играют некоторую роль при определении грамматического рода тех или иных имен предметов и животных, но они отнюдь не образуют основу классификации.

Feghali и Senu, исходя из теории Meillet, полагают, что делению семитской лексики на мужской и женский роды предшествовали категории „одушевленного“ и „неодушевленного“; различие рода началось в именах живых существ, а в результате аналогии и метафор распространилось на названия предметов; женский род (в редких случаях и мужской) в семитском „пшита“ в себя класс „неодушевленных“:

I. Доисторический период

(одушевленный) (неодушевленный)

1. мужской 2. женский средний

II. Халито-семитская эпоха

(древн. „одушевленный“) (древн. „неодушевленный“)

1. мужской 2. женский 2. женский (1. мужской)

§ 39. Наличие категорий одушевленного-неодушевленного в индоевропейских языках бесспорно (ср. вопросительные местоимения: рус. кто: что; франц. qui: quoi; нем. wer: was и т. д.).

Имело ли место такое противопоставление в прасемитском?

Следует подчеркнуть тот факт, что в большинстве семитских языков названия многих животных подобно именам предметов находятся вне оппозиции рода, к тому же грамматический род часто определяется независимо от пола; напр., 'перблюд' араб. м. р. (ред. ж.), евр., сир. об. р.; 'лошадь' араб. об. р., евр. м. р.; 'осел' араб., евр. м. р., сир. об. р. (главным образом мужской); 'лев' араб. общий; 'медведь' араб. м. р., евр., сир., общий; 'гнев' араб. ж. р. (ред. м.), сир. ж. р., евр. общий; 'заяц' араб., сир. об. р. (в основном женский), евр. женский; 'лисица' араб. об. р., евр. мужской и т. д.

§ 40. Значительная часть названий неодушевленных предметов относится к женскому роду, в частности, имена царных час-

тей тела, одежды, орудий, сосудов, метеорологических явлений и элементов, наименования стран и городов и др. Наряду с женским родом наблюдается и общий.

В классическом арабском в разряд общего рода кроме указанных выше имен входят следующие семантические группы:

а) имена собирательные животных и растений, образующие форму единичности; б) имена собирательные, обозначающие людей; в) названия букв алфавита; г) слова как таковые.

Отсутствие различия рода в именах животных, по всей вероятности, относится к древнейшему периоду. (Ведь невозможно допустить исчезновение этой категории в означенных именах, в то время как она продолжает развиваться в группе человека). Чем больше мы приближаемся к современному периоду, тем сильнее тенденция деления этих имен по родам.

В некоторых именах животных можно выделить два слоя:

а) различные лексические элементы (ḥmr : ʔn);

б) простые и снабженные суффиксом формы (klb : klbt); эти последние главным образом характерны для языка памятников полого периода.

§ 41. Имена предметов и животных, по-видимому, были объединены с самого же начала. Исходя из этого, мы в ивритском должны допустить противопоставление личности и неличности (а не одушевленного и неодушевленного).

Какими признаками характеризовалась данная оппозиция?

Признавая первичной функцией имен личностей общий род, мы не смогли бы объяснить развитие женского рода, который не обусловлен ни формой имен, ни биологическим полом. Лишь исходя из исторического женского рода, можно объяснить развитие мужского и женского рода, с одной стороны, и общего рода — с другой.

История вопроса нам представляется следующим образом: в начале имена человека противопоставлялись названиям животных и неодуш. предметов. Приписывая во внимание то обстоятельство, что так в семитских, так и во многих других языках имена женщин обнаруживают тесную связь с названиями животных и неодушевленных предметов, надо полагать, что первая группа включала в себя лишь субстантивы, обозначающие мужчин:

Личность
имена мужчин

Не-личность
имена неодуш. предметов,
животных, женщин

В связи с делением имен личностей по родам слова, обозначающие женщин, по-видимому, перешли в первую группу. По нашему мнению, это повлекло за собой большие изменения в лексике животных и предметов. В этой группе представлены, с одной стороны, женский род (прежняя не-личность), с другой — мужской и общий род. Грамматический род существительных, относящихся к человеку, соответствует биологическим признакам. В именах животных подобное явление наблюдается позднее. Раньше они находились вне оппозиции рода. Общий род — это переходная ступень, после которой часть указанных имен делится по естественному полу (самец м. р., самка ж. р.). Деление по двум родам до некоторой степени распространяется и на лексику предметов. В данном случае противопоставляются морфологические и семантические «дублиеты». Слова в простой или нормальной форме, а также имеющие «первичные» значения, обычно входят в мужской род, остальные же — в женский. При толковании этих имен, вероятно, некоторую роль сыграли различные представления семитов. Сделать конкретные замечания по этому поводу нам не удалось.

На основе вышесказанного даем общую схему истории классификации имен существительных:

Личность	Не-личность
	I
имена мужчин (ист. м. р.)	имена женщин, неодуш. предметов, животных (ист. ж. р.)
	II
мужской : женский	а) женский (древн. не-личность)
мужчина : женщина (древн. личность : не-личность)	б) общий (м./ж.)
	в) муж. : жен. (имена животных — самец : самка; имена предметов — а) простая форма; б) семантические «дублиеты» а : б

§ 42. В аккадском, угаритском, южноарабском и во многих современных языках функции названий животных, как правило, определяются биологическим моментом.

В современном сев. арабском субстантивы в простой форме, обозначающие неодушевленные предметы, проявляют сильную тенденцию к мужскому роду.

В диалектах Магриба в основном побеждает женский род. Здесь черемелу рода имен приписывают аналогии из-за влияния субстрата.

2. РАЗВИТИЕ ПРОТИВПОСТАВЛЕНИЙ

§ 43. В результате изучения индифферентных имен выясняется, что в равный период развития семитских языков причастия (*nomina agentis*) и усиленные прилагательные не различали рода и числа. Некоторые языки, в первую очередь классический арабский, сохранили факты, на основе которых возможно уточнить это положение.

Значительная часть имен прилагательных, обозначающих неодушевленные предметы, почти во всех семитских языках представлена в женском роде.

В классическом арабском, в северофионском и в еврейско-арамейском аналогичное положение имеет место и в именах животных; соответствующие прилагательные сравнительно редко различают формы рода (см. классификацию имен).

При рассмотрении вопроса о взаимоотношениях между членами предложения на эти факты не всегда обращается должное внимание.

Касаясь синтаксических функций имен, мы ограничиваемся явлениями, дающими представление об условиях, в которых должны были возникнуть оппозиции рода и числа.

§ 44. Выше было отмечено, что в означенных языках противопоставляемыми формами рода, как правило, располагает определение имен человека, напр.: м. р. *ṣabīlun ḡamīlun* 'красивый юноша', ж. р. *ṣabīlatun ḡamīlatun* 'красивая девушка'.

В классическом арабском глагольное сказуемое, находящееся в начале предложения, обычно стоит в ед. ч. м. р.; оно ставится в женском роде, если подлежащее обозначает женщину.

напр., ḡāʔat hindun 'пришла Хияд'; этой форме дается предпочтение и в том случае, когда подлежащее непосредственно не следует за сказуемым.

Оппозиция **личность: не-личность** обнаруживается значительно рельефнее, когда дело касается взаимоотношений членов предложения с точки зрения согласования в числе.

§ 45. Человек — определение, а также именное и глагольное сказуемое согласуются в числе с предшествующим подлежащим; внутреннее множественное и собирательное обычно требуют множественного числа:

Определяемое	Определение
суф. мн., м. р.	мн. м. р.
" ж. р.	мн. ж. р.; ред. ед. ж. р.
внутр. мн. (м., ж.)	мн. (м., ж.); ред. ед. (м., ж.)
собирательное	мн.; реже ед. (м. р. или ж. р. соответственно биологическим признакам)
Подлежащее	Сказуемое
суф. мн., м. р.	мн. м. р.
" ж. р.	ж. р. ед., мн.
внутр. мн., м. р.	мн. м. р.; реже ед. ж. р.
" ж. р.	мн. ж. р.; реже ед. ж. р.
собирательное	мн. (род соответств. полу)

§ 46. Животные, неодушевленные предметы — определение и сказуемое (именное, глагольное) независимо от формы подлежащего за исключением сравнительно редких случаев даются в единственном числе:

Определяемое	Определение
мн. суф., м. р. } ж. р. }	ед. ж. р.; ред. мн. ж. р.
мн. внутр.	ед. ж. р.; ред. мн. (суф., внутр.)
собирательное (с формой единичности)	ед. м., ж. р.; ред. мн. (ж. р.)
мн. (без формы единичности)	ед. ж. р.; ред. мн. ж. р.

В тигрипия определение и сказуемое согласуются с именами человека; согласование является факультативным, если имеются в виду названия животных или предметов.

§ 48. В кл. арабском (отчасти и в некоторых родственных языках) прилагательное (сказуемое) имен не-личностей, как правило, дается в форме ед. числа ж. рода, в то время как в именах существительных противопоставляются формы единственного и множественного (ед. о: мн.—суф., внутр.). В данном случае оппозиция кажущаяся, она не выражает числа в прямом смысле этого слова; форма множественного числа выступает в роли собирательных имен:

Определяемое		Определение
ед. ч.	}	ед. ч.
мп. ч.	}	

§ 49. Отсутствие различия рода в именах неодушевленных предметов—явление вполне закономерное. Возникает вопрос о названиях животных. Требуется объяснить также паронимы согласования в числе в именах не-личностей вообще.

Несоответствие грамматического и естественного рода в определенных случаях наблюдается и в лексике, относящейся к человеку; кл. араб. ʿinsān 'человек', ʿalad 'дети' для обоих родов; bšr 'человек; люди'; кл. араб. общ. р., евр., сир. м. р. nps 'душа' кл. араб. ж. р., евр., сир. общ. р. (ср. ивдоевр. 'человек': нем. Mensch м. р., швед. människa ж. р., дат., норв. menneske сред. р.). Часть этих имен характеризуется и общим числом (ед./соб.); напр., ʿalad, ʿnāš.

Общее число, т. е. выражение отдельного экземпляра и стада, группы, стада при помощи одного и того же слова при-суще названиям предметов и животных в целом ряде языков.

Предметы, животные, с которыми, должно быть, имел дело человек в древности, обыкновенно представлены в группах¹. По всей вероятности, они обозначались словами, для которых была чуждой оппозиция рода и числа (в отношении стада, совокупности не может идти речь об этих категориях). Означенные слова благодаря их форме („ед. ч.“) легко могли применяться для выражения представителей группы. Этим следует объяснить их полисемию (напр., ʿajr 'птица' и 'стая птиц').

¹ Помимо солнца, земли и т. п., которые олицетворяются.

По-видимому, названия конкретных предметов или животных в определенных случаях сохранили синтаксические функции, которые они выполняли будучи именами собирательными. Не должно быть сомнения в том, что выражение рода впервые осуществилось в именах животных, выделившихся из стада.

§ 50. В классическом арабском мы имеем два вида собирательных: 1) собирательное животных (без формы единичности) — женский род (*'ibil* 'верблюды'); 2) собирательное животных, предметов (с формой единичности), собир. человека — общий род (*baqar*, 'быки и коровы', *ṣaḡar* 'деревья', *raḥṭ* 'толпа').

Общий род наблюдается в двух случаях: а) когда собирательному противопоставляется сингулятив; б) группа обычно включает в себя существа мужского пола. Наличие мужского рода наряду с женским следует объяснить указанными здесь причинами, так как без этих моментов мы имеем дело исключительно с женским родом (*ḡaṣaṣ* и др.).

§ 51. При рассмотрении вопроса о классификации имен существительных для нас стало ясно, что классу величности присуща функция исторического женского рода. Поскольку эти имена происходят к собирательным, можно полагать, что в доисторическую эпоху указанная функция являлась признаком собирательных имен; (-a)t противопоставлялся нулевой морфеме, историческому мужскому роду, как собирательное форме единичности.

§ 52. Оппозиция числа присуща именам человека. Мн. число названий неодуш. предметов и животных в классическом арабском синтаксически тождественно собирательной форме. Исходя из этого, можно заключить, что форма числа в этих именах развилась довольно поздно. В указанном языке прежнюю функцию собирательного (ед. ч. ж. р.) в определенных случаях приобретает вновь развившаяся форма мн. числа¹.

На основе вышесказанного можно заключить!

1. Основные моменты в развитии функций исторического женского рода следующие: а) собирательное (люди, животные, неодуш. предметы); б) животные и неодуш. предметы; в) женский род.

¹ Сравни Кугулович — употребление эпитета в форме ед. ч. ж. р. при именах исчислительных следует возвести к тому периоду, когда мн. ч. среднего рода было идентичным единственному числу женского рода.

2. Категория числа имен должна была возникнуть в прилагательных (и субстантивах)¹, относящихся к человеку, а противопоставление мужского и женского рода — в таких же прилагательных².

Затем указанные категории различаются в именах деятеля и усиленных прилагательных, и, наконец, в именах, обозначающих животных и неодушевленные предметы³.

3. В истории оппозиций рода и числа выделяются два этапа:

I

Род	Число
мужской : женский	Единственное : множественное
человек (определение)	человек (определение; существительное?)

II

Мужской : женский	Единственное : множественное
а) личность б) не-личность	личность не-личность
} (определение; реже существительное)	} (определение, существительное)

¹ О субстантивах ср. стр. 175.

² Не требует доказательства то обстоятельство, что прилагательные, обозначающие чисто мужские или женские качества, с самого начала должны были находиться вне оппозиции рода. Примеры этого встречаются и в историческую эпоху; кн. араб. „жеский род“ *muḡdīc* 'кормилица', *ḥāmil* 'беременная' и др. Следует полагать, что в этих именах противоположенные рода начало возникать под влиянием других прилагательных позадолго до исторического периода.

³ Исследование истории рассмотренных выше конструкций (§§44—7) приведет к уточнению многих деталей, но выяснение интересующего нас вопроса возможно помимо этого: отсутствие функций рода и числа—это первоначальный признак имен неодуш. предметов и животных (в чем мы убедились и во время анализа классификации существительных). Противоположное мнение лишено оснований (на протяжении всей истории семитских языков наблюдаются факты развития указанных функций у этих имен).

IV

МЕСТО ВНУТРЕННИХ МОРФЕМ В СИСТЕМЕ ИМЕН

ВЗАИМООТНОШЕНИЯ МЕЖДУ ЧЛЕНАМИ ПРОТИВОПОСТАВЛЕНИЙ

§ 53. Старая концепция образования ломаного множественного от основы единственного оказалась несостоятельной. Она была заменена теорией абстрактных (собирательных) имен, получившей вскоре почти всеобщее признание. Согласно этой теории, означенные формы по происхождению являются типами собирательных имен, восходящими к абстрактным. Ломаное множественное увязывается с системой абстрактных и в теории апофонии Kuryłowicz.

Подавляющее большинство исследователей считает, что между типами внутреннего числа существуют взаимоотношения, свойственные именам абстрактным и конкретным (собирательным и сингулятивам).

Этот момент подчеркивает Barth, особенно же Kuryłowicz. По словам Barth, определенные типы абстрактных увязывались с определенными типами соответствующих конкретных, образуя пары множественного-единственного. Kuryłowicz утверждает, что связь между формами единственного и множественного (собирательного) установлена с помощью отыменного глагола. Автор утверждает, что в южносемитском отглагольные абстрактные имена стали собирательными для имен, лежащих в основе глагола, единственное число — имя-основа: множественное — отглагольное имя, абстрактное по происхождению; (оппозиции qatlat : qatal, qitlat : qital, qutlat : qutal восходят к противопоставлению имени единичности и собирательного).

Возникает вопрос: имеем ли мы основание для того, чтобы на известном этапе развития семитских языков формы внутреннего

множественного и единственного увязывать с абстрактными (собирательными) и конкретными?

§ 54. Если бы связь между множественным и единственным была обусловлена признаками, указываемыми Barth и Kuryłowicz, то в соответствующие противопоставления вошли бы все типы, имеющие эти признаки, а не определенная их часть.

Попытка Barth найти объяснение вышеуказанному явлению не увенчалась успехом. Согласно его точке зрения, при распределении типов мн. ч. определяющим служит „переходность“ и „нeperеходность“ глаголов, якобы давших начало этим именным образованиям; так, например, по поводу формы *qitāl* он пишет, что общей для соответствующих типов единственного числа является *нeperеходность*. Однако Barth пренебрегает тем фактом, что с указанной формой в значения единственного числа выступают не все соответствующие имена „нeperеходные“ по происхождению. То же самое можно сказать о мнении нашего автора, согласно которому, распределение абстрактных не на все конкретные, а лишь на некоторые, обусловлено тенденцией языка подобрать в качестве членов оппозиций как можно более отличающиеся друг от друга типы; ведь ограничения наблюдаются и в данном случае.

§ 55. Несмотря на то, что одному типу множественного числа соответствует несколько типов единственного и наоборот, невозможно сомневаться в том, что распределение этих форм подчиняется какой-то закономерности. Множественному *qitāl* в единственном числе могут соответствовать лишь только *qitlat* и *qatlat*; мн. *qitāl*: ед. *qitlat*, *qitlā* и т. д.

С типом *qitūl* образует пары несколько форм, по *qatāl*, *qitāl*, *qatāl*, *qatūl* с ним не встречаются.

В рассмотренных выше теориях внимание уделяется главным образом связи между формами единственного и множественного числа вообще, а конкретные оппозиции, без которых система внутреннего рода и числа немислпа, отходит на задний план.

§ 56. При исследовании указанных форм необходимо учесть своеобразие мрфологии семитских языков, состоящее в том, что с помощью одной и той же схемы образуется как абстрактное или собирательное, так и конкретное имя¹; так напр., абстр.

¹ При этом наличие специальных форм не исключается.

грамматического значения. Надо припомнить во внимание и то обстоятельство, что для противопоставления двух морфем необходима связь между ними (к тому же при выражении рода и числа основное значение слова не меняется). При суффиксации противопоставляются суффикс и нулевая морфема, а посредством общей основы устанавливается связь между формами.

На чем же основаны взаимоотношения типов внутреннего рода и числа?

Отсутствие конкретной грамматической функции — это основной признак всей системы внутренних форм; применение огласовки и тематических элементов для выражения означаемых категорий — явление вторичное. Следовательно, противопоставления мужского женского, единственного множественного восходят к индифференциальным типам имен с идептичными основными значениями.

§ 57. В семитских языках, главным образом в классическом арабском, определенные типы имен, соответствующие членам внутренних оппозиций рода и числа, представляют собой параллели:

Внутренняя флексия

м. р. qatīl : ж. р. qatāl

(ḥaṣīn : ḥaṣān)

ед. ч. qatīl : мн. ч. qitāl

(kabīr : kibār)

qatnl : qutnl

(ḡabn^c : ḡubn^c)

qatāl : qatalat

(sārāqī : sārāqt)

qatīl : qitlat

(ṣabīl : ṣibīlat)

qutāl : qutalā²

(ṣuḡā^c : ṣuḡa^{cā}?)

qattal : quttal (?)

qattāl : quttāl (?)

Параллелизм типов

qatīl/qatāl — ṣaḥīḥ-ṣaḥaḥ; qī-

tāl/qatāl/qatīl/qutāl — ḥabīb-ḥu-

bāb, difāq-dufāq, ṣaḡā^c — ṣuḡā^c,

ṣiḡār-ṣaḡār-ṣuḡār

qatī/qutnl — ṣaduf-ṣuduf

qatal/комм. qatalat — jaḡā^c-

jaḡa^cat

qatīl/комм. qitlat — ḥarīm-

ḥirmat

qutāl/qutalā² — ruḡaḡ-ruḡaḡā²

типы qatal-qutāl, qatal-qatāl и вариант с удвоенным вторым согласным qattāl являются параллелями. Связь между qa-

tal-qatāl и qatal-qutāl факт довольно хорошо известный. Было бы логично увязать с ними их гемипированные варианты, в результате чего мы получили бы родственные группы основ, с одной стороны, с гласным *u*, а с другой — с гласным *a* в первом слове (qatal/qatāl, qattal/qattāl, qutal/qutāl, quttal/quttāl).

§ 58 Типам единственного и множественного, образующим пару с одной и той же формой, также соответствуют параллели:

Ед. ч. (: мн. ч.)

Параллели

qatl : (qutul, qitāl)

qatl/qatal — ʔard-ʔarad

qatal

qatil/qatul — farih-faruḥ

qatil

qatil/qatīl — fašil-fašīl

qatul

qatīl

qatāl : (qutul)

qatāl/qitāl/qutāl (ʕiqār-ʕaqār-ʕuqār), qatul/qatūl — faruq-farūq, qatil/qatūl — ɖarīb-ɖarūb

qitāl

qutāl

qatīl

qatul

qitl : (qitāl)

qitl/qatīl — šifr-šafir, qatīl/qatīl (fašil-fašīl)

qatīl

qatīl

qatil : (qutl, qatalā²)

qatil/qatāl/qutāl (šahīḥ-šahāḥ, šaḡā^c-šugā^c)

qatāl

qutāl

Мн. ч. : (ед. ч.)

Параллели

qitāl (qatl, qitl, qutl,

II a/II a-at (qitāl/qitalat)

qitalat qatal, qatul)

qitlat (qatil, qatal, qa-

qitlat/qitlān — kitmat-kitmān

qitlan tāl, qulāl qatīl)

qitlān	(qatl, qitl, qa-	qitlān/qitlān—ḥisbān-ḥusbān
qutlān	tal, qitāl, qatīl,	
	qutāl)	

На основе изложенных фактов ставятся возможным уточнить некоторые вопросы генезиса внутривидовой флексии рода и числа имен. Касаясь основных групп форм, мы в основном ограничиваемся данными кл. арабского.

§ 59. Параллели qatīl/qatāl/qitāl дают начало внутренним формам: а) qatīl м. р.: qatāl ж. р. (в североэфиопском с вторичным удвоением среднего согласного qāt(t)il: qātāt; б) ед. ч. qatīl: мн. ч. qitāl; в) ед. ч. qitāl: мн. qatīl (такая оппозиция встречается очень редко; qatīl, не увязываясь с определенными типами единственного числа, часто обозначает группы животных (baqīr, faʿīn и т. п.). Полагаем, что тип qatīl в начале выражал мн. число только тех животных, названия которых были образованы с помощью его параллелей (qutāl, qitāl, qatāl).

Нарушение связи между членами соответствующих оппозиций должно быть вызвано той причиной, что qatīl в функции собирательного распространился и на другие имена, входящие в указанную семантическую группу.

Тип qat(t)āl в определенных случаях обозначает женские качества (напр., араб. kaʿāb 'полногрудая'; тля, ах. mākap 'бесплодная'; ср. общ. сем. ʔtu 'осляпа'). По-видимому, раньше индифферентные типы qatīl и qatāl противопоставлялись друг другу как "формы" мужского и женского. В результате замены внутривидовой флексии qatīl qatāl суффиксацией (напр., в арабском — qatīl: qatīlat, qatāl: qatālat) в функции женского рода выступают формы, связанные суффиксом -at. Прилагательные же, выражающие женские свойства, находясь вне оппозиции рода, сохранили прежнюю форму. Судя по таким словам, как общ. сем. ʔtu, наличие флексии qatīl: qatāl кроме арабского и эфиопского можно допустить и в других семитских языках.

§ 60. С "коммунсативами" приведенных выше типов (qatalat, qitalat, qitlat, qutalāʔ) увязываются следующие формы: а) геес ед. ч. qātālī: мн. qāt(t)ālt; б) араб. qatīl, qatāl, qutāl: qitlat; в) qutāl, qitāl, qatāl: qutalāʔ.

§ 61. Типы с деривативными элементами $-ā$, $-ā^2$, $-ān$ тесно связаны между собой; исходя из этого, можно восстановить параллели $qatlān/qatlā^2/qatlā$; $qutlān/qutlā$; с этими типами объединяется и $ʔaqtal$ (элатив и усилительное прилагательное). При наблюдении над противопоставляемыми морфемами приведенных здесь имен выясняется, что перед нами две группы основ:

- а) $qatlān$, $qatlā$, $qatlā^2$, $ʔaqtal$ (усилительное прилагат.)
 б) $qutlān$, $qutlā$, $ʔaqtal$ (превосх. степень).

Тип $qutlān$ образует род с помощью суффикса ($qutlānat$). По всей вероятности, раньше в качестве такой формы имелся $qutlā$, который сохранился со второй параллелью (м. $ʔaqtal$ $qutlā$). Схемы с элементом $-ā$ обозначают оба числа: ед. (ж. р.) $qatlā$, $qutlā$. мн, $qatlā$. $ʔaqtal$: $qatlā^2$, $qutlā$; $qatlān$: $qatlā$ основаны на противопоставлении параллелей; таким образом, их следует отнести к внутренней флексии.

§ 61. $qutul/qutlān$ — в классическом арабском $qutl$ не является по родам; вероятно, в свое время индифферентным являлся также и иттенсив $qutlān$. Эти типы в функции множественного часто чередуются; к тому же вместо $qutul$ в некоторых случаях встречается $qutl$, в частности в „слабых“ основах (II ц). Ввиду этого, можно допустить, что $qutl$, который наряду с $qutlān$ выражает множественное прилагательных цвета и телесных недостатков ($ʔaqtal$), происходит от $qutul$. ($ʔaqtal$: мн. $qutlān$. $qutl < qutul$. Переход $qutl < qutul$, по нашему мнению, осуществился в упомянутых выше „слабых“ основах.

§ 63. Типы множественного числа с префиксом $ʔa$ - и их варианты в простой форме выполняют одинаковые функции:

Множественное	}	Единственное
$qutul$	}	$qatl$, $qatāl$, $qitāl$, $qutāl$
$ʔaqtul$		
$qitāl$	}	$qatl$, $qitl$, $qutl$, $qatal$, $qatil$, $qatul$, $qatil$, $qātil$.
$ʔaqtāl$		
$qitlat$	}	$qatl$, $qatal$, $qatīl$ $qatāl$, $qntāl$
$ʔaqtilat$		
$qntalā^2$	}	$qatīl$
$ʔaqtilā^2(?)$		

В классическом арабском зафиксированы случаи параллелизма префиксальных и „простых“ основ. В силу всего этого мы в прасемитскую эпоху полагаем существование параллелей: qatn/ʔaqtul, qitāl/ʔaqtāl, qitlat/ʔaqtilat, qatalāʔ/ʔaqtilāʔ(?).

§ 64. qitlat: qital; qutlat: qutal; (qatlat: qatal) — в такле противопоставления входят исключительно имена существительные. По Greenberg, здесь имеется особый вид множественного (a-plural). Barth наличие гласного *a* во втором слове этих типов приписывает влиянию суффиксального множественного (qitalāt, qutalāt). Разделяя по существу объяснение Kurylowicz — типы qatal, qital, qutal противопоставляются определенным формам единственного числа как собирательное именам единичности — укажем, что факт тесной связи между типами qitlat-qital, qutlat-qutal, (qatlat-qatal) дает нам основание восстапвить параллели у основ, имеющих краткие гласные во втором слове:

qital	}	qitlat	qutal	}	qutlat	qatal	qatlat
qitil	}		qutul	}		qatil	qitlat, qatlat
						qatul	qutlat, qatlat

(II a, i, u/II 0 + at; ср. II ā, i/II a, i + at).

В данном случае с целью выражения числа „компенсативам“ противопоставлены не все „первичные“ типы, а лишь наиболее широко распространенные (II a, a-plural).

§ 65. qatālil (qatālil) — в классическом арабском типы qitālil, qutalil образуют имя деятеля и интенсив-деминютив-аугментатив. Поскольку эти имена раньше не должны были иметь формы числа, то следует полагать, что при становлении внутреннего множественного с ними были увязаны параллели с гласным *a* в первом слове (параллелизм I a/u весьма широко распространен). Вариантами qatālil являются qatālā и qatālī, в первом типе -ā восходит к окончанию единственного числа (qatlā, qatīlāʔ, qitlā), во втором же -ī соответствует долговому гласному единственного (III u-i). Вероятно, qatālā представляет собой множественное множественного при основах qatil, qatil и qatlān:

qatil	}	мн. qatlā : мн. мн. qatālā
qatil	}	
qatlān	}	

§ 66. Внутренний род в сокотри qítlal : qítlil; qátlal; qátlal; qátlil — такие противоположения наблюдаются лишь в усиленных прилагательных. Так как внутренний род (< общий род) является закономерным для этих имен, влияние других языков исключается (во всяком случае оно не играет решающей роли).

По нашему мнению, в сокотри функцию рода взяли на себя параллели с гласными a-i (a-e, e-i); ср. южноараб. ед. ч. qat-lil : мн. qatíl.

§ 67. В большинстве случаев формы единственного и множественного восходят не к параллелям, а к типам с одинаковыми функциями (интенсив, причастие, имя деятеля); кроме того, связь между формами иногда устанавливается с помощью параллели одного из членов оппозиции:

ед. ч. qatíl	мн. ч. qitāl >	ед. ч. qatíl	мн. ч. qitlat >
qatil	"	qatāl	
qitl(at)	"	qutāl	
qatl(at) :		qatāl	qatalat >
qutl(at) :		qatíl	
qatul		qātíl	"
qatal(at) :	"	qatlān :	qatlā >
qatāl :	qutāl >	qatíl	
qātíl	"	qatil	
qutāl :	qatalā? >	ʔaqtal	
qatíl			

§ 68. qutul/qutūl — соответствующими типами ед. числа формы qutul, кроме собственных параллелей засвидетельствованы основы, находящиеся в близкой связи с другой формой мн. числа (qutūl) и наоборот: при qutūl в функции ед. числа выступают параллели основы qutul:

мн. qutul ед. qatl, qatal, qatil, qatul, qatāl, qitāl, qutāl qatíl, qatūl.

мн. qutūl : ед. qatl(at), qitl(at), qutl(at), qatal(at), qatil.

Эти факты объясняются следующим образом: qutul-qutūl со своими родственными основами раньше являлись индифферентными именами (интенсивами, именами деятеля); после развития категории числа, они должны были выступать в противоположных функциях:

ед./мн. qutul, qatal, qatil, qatul : мн./ед. qutūl, qatāl, qitāl, qatīl, qatūl.

Затем в значении множественного числа сохранились только

qutul и qutūl — мн. qutul : ед. qatāl, qitāl, qatīl, qatūl
 мн. qutūl : ед. qatl, qatal, qatil...

§ 69. Перемещение форм особенно наглядно обнаруживается, когда дело касается причастия qātil. Все морфемы в функции множественного числа этого причастия представляют собой параллели других форм имени деятеля.

qatalat/qatāl; qatalā²/qutāl; quttāl/qattāl; qutl(qutul?)/qutūl; qatlā/qatlān, qatil; qitāl/qatāl/qutāl и т. п. Исходя из этого, мы в отличие от Kuryłowicz считаем вторичными оппозиции, членом которых является qātil:

qatalat/qatāl (qātil) > мн. qatalat : ед. qātil
 qatalā²/qutāl > qutālā²
 quttāl/qattāl > quttāl

§ 70. Barth неоднократно отмечает факт развития форм ломаного множественного в названиях животных на основе апагогии.

Kuryłowicz в данном случае четко разграничивает древнейшие и вторичные слои форм:

а) древн. qutāl : ²qatilat, qitlān
 б) втор. qatūl }
 qatal |
 qutal } ²qatilat, qitlān
 qatāl |
 qatalān }

Укажем, что основные формы (ед. и мн. числа) этих имен увязываются с типами qatīl и qitāl:

ед. qutāl | : мн. qitlān
 qatāl | ²qatilat
 qatūl | qitalat
 qitlat
 —————
 qatīl qitāl

Остальные оппозиция могли возникнуть по аналогии (семантическая или структурная группа: одипаковые морфемы множественного) или в результате явизлия общих параллелей для форм единственного и множественного (qitl, qatl, qatal.../qatil, qatil, qatāl и т. д.).

§ 71. Индифферентность и параллелизм основ присущи именам деятеля и усиительным прилагательным. Зародыш внутренней флексии мы должны искать в этой группе имен. В субстантивах она является вторичной (разумеется, мы не имеем в виду субстантивы, восходящие к усиительным прилагательным и именам деятеля — как например, названия многих инструментов, животных и др.).

В классическом арабском засвидетельствованы почти все основные этапы развития флексии усиительного прилагательного и имени деятеля.

1. Неизменяемость (qatil qatīl и др.);

2. Внутренняя флексия — а) чередование функций (А ед./мн.: В мн./ед.); б) становление специальных морфем (qatlān м. р.; ед. ч., qatlā ж.; мн. ч., qattāl ед., quttāl мн. ч. ...). По общему впечатлению простые и более ходкие типы применяются в качестве мужского рода и единственного числа, а производные и редкие выражают женский род и множественное число.

§ 72. В североарабском к системе ломаного множественного относят типы qatl, qatal*, qatīl, qitālat, qutūlat и maqtūlā². Против такой классификации возражает Fleischer, основываясь на том, что эти формы представляют собой имена собирательные (ср. Barth, Fleisch). Главное заключается в том, что они в отличие от типов внутреннего множественного не встречаются с определенными образованиями ед. числа (ср. Nöldeke). Как было отмечено выше, из этих типов лишь qatīl выступал в свое время в качестве члена внутренних оппозиций. Остальные же, выражая „множество“ предметов, встречающихся в природе в виде групп, представляют собой типы собирательных (абстрактных) имен.

qitālat и qutūlat получены от типов внутреннего множественного (qitāl, qutūl). Возможно, аналогичного происхождения и qatālat, который считается „компенсативом“ множественного qatāli. Последней форме соответствуют типы единственного числа с долгими гласными в конечном слове (qatāli редко

чередуются с qatāliḥ). Для типа qatāliḥ нет точных правил. Он свойственен многобуквенным субстантивам, обозначающим живые существа, в том числе именам относительным (писба). Можно предположить, что qatāliḥ является собирательной формой, в основе которой лежит тлн мн. числа qatāliḥ (qatāliḥ?). Употребление собирательной формы с различными основами единственного числа, в частности, с писбой, вполне закономерно.

§ 73. В морфологии семитских языков особое место занимает удвоенное множественное.

Гипотеза об архаичности смешанных форм (удвоение + суффиксация) не лишена оснований. Но так как эти формы присущи своеобразным именам (двухбуквенным, „слабым“), возникает вопрос: не для „усиления“ ли основы служит здесь удвоение согласных?

Исключное удвоенное множественное является продуктивным в южноаравийском, тигре и амхарском. Вполне оправданы слова Leslau о том, что в указанных языках эти формы стали излюбленными, вероятно, под влиянием кушитских языков.

§ 74. Суффиксация обычно рассматривается как более древняя флексия, чем внутренняя. Некоторые авторы становление этой „новой“ системы относят к прасемитской эпохе, точнее к периоду единства южносемитской ветви. Brockelmann придерживается мнения о существовании двух видов форм числа в прасемитском.

Такое же положение, но более обоснованное и точно сформулированное дает Kurylowicz — внутренние формы числа в продолжение длительного времени сосуществовали с правильным множественным в прасемитской грамматической системе как деривативные, а не флективные образования. Moscati, категорически отрицающий наличие означенной флексии в прасемитском, утверждает, что она могла возникнуть не раньше первого тысячелетия.

Тезис Dietrich о том, что внутренние образования предшествовали суффиксальным, не нашел сторонников среди специалистов.

Сущность суффиксации заключается в том, что формы, как правило, носят определенные значения независимо от конкретных условий (нулевая морфема обозначает мужской род или единственное число, а суффиксы — женский род и множественное

число). При внутренней (флекси) грамматические функции типов имен проявляются в конкретных случаях. Иногда нечто подобное наблюдается и при суффиксации. Мы имеем в виду суффикс $-(a)t$. С помощью этого показателя образуются как отвлеченные или собирательные имена, так и конкретные и единичные, напр., кл. араб. соб. *baqar* 'коровы и быки': един. *baqarat* 'бык, корова'; евр. соб. *šē'ar*: един. *ša'arā* ('волос'); ср. кл. араб. един. *kaš*: соб. *kašat*; евр. един. *dāg*: соб. *dāgā*. Суффикс $-(a)t$ может иметь противоположные значения в одном и том же слове; напр., кл. араб. *ša'rat* ('волос'), евр. *dāgā* (един. и соб.).

Нулевой морфеме имени единичности противопоставляется суффикс $-(a)t$, и наоборот:

имя единичности : собирательное

0 : $-(a)t$

$-(a)t$: 0

Суффикс $-(a)t$ выполняет противоположные функции и при выражении рода имен числительных (от "3" до "10").

Считаем, что самую удачную характеристику означенной морфемы дали Feghali и Спуну "... $-(a)t$ по происхождению является элементом противопоставления форм".

Взаимоотношения между членами рассмотренных здесь оппозиций можно выразить той же формулой, что и при внутренней флексии:

А коякр., единич., единств.; м. р. : В абстр., соб., мн., ж. р.

В " " " " : А

При изучении интересующего нас вопроса необходимо учесть отмеченные выше два основных момента:

1. Категории рода и числа выражены в конкретных случаях путем противопоставления типов имен, реже форм (тип А: тип В; 0 : $(a)t$).

2. Эти категории располагают собственными показателями или типами (нулевая морфема м. р., ед. ч. : $-(a)t$: $-\bar{u}$, ж. р., мн. ч.; *qatlān* м. р., ед. ч.; *qatlā* ж. р., мн. ч.; *qitalat* ед. ч. : *qital* мн. ч.).

Во втором случае отмечается обобщение морфем, что, конечно, свидетельствует о завершении грамматикализации данных категорий. Отсутствие определенных функций у типов (в некото-

рых случаях и у форм) указывает на незыбчивость этого процесса. Исходя из сказанного, чередование типов и форм, что в основном характерно для внутренней флексии, следует признать первоначальным морфологическим способом, а обобщение морфем — вторичным¹.

Стаповление категорий рода и числа, развитие чередующихся между собой морфем, а затем специальных форм, естественно, мы относим к прасемитской эпохе.

По-видимому, внутренняя флексия и суффиксация доминирующее положение приобрели впоследствии (первая в северо-и южноарабском и северозападном, вторая в остальных языках). В северо-западном семитском (и угаритском?) зафиксированы отдельные случаи применения внутренних форм. Ранее, вероятно, подобные примеры имелись гораздо в большем количестве; однако трудно допустить, что внутреннее число в этих языках (в том числе и в южноэфиопском) имело такой удельный вес, какой в геэзе (не говоря уже о кл. арабском).

Возможно, в северо-западных языках наряду с пережитками древнейшей флексии (арам. *qatlān : qatlā и др.) мы имеем образования, полученные в результате контакта с южносемитским.

§ 75. Известно, что в североарабском -ā, -ā² и -ān „выражают“ род и число лишь в определенных типах. Несмотря на это, специалисты ставят эти формативы в один ряд с исконными показателями рода и числа и ищут соответствия в родственных языках (суффиксы -ā, -ē абстрактных имен и названий животных -ān, суф. правящего мн. числа в эфиопском; -aj и -ē в именах абстрактных в еврейско-арамейском и т. д.).

Brockelmann на основе сходства форматов внутреннего и суффиксального множественного высказал весьма оригинальное мнение, согласно которому, эти два ряда форм по своему характеру и происхождению являются тождественными.

Типы ж. р. или мн. числа с формативами -ā, -ā², -ān стоят обособленно. Эти единицы часто чередуются (а не противопоставляются) с нулевой морфемой в абстрактных именах (raḥabān-raḥab, sukā-sukā...). То же самое касается и формата -alḥ, засвидетельствованного в типах внутр. множественного. Сопер-

¹ При разработке проблемы флексии вообще необходимо привлечь эти данные семитских языков.

шевно иначе обстоит дело, когда суффиксы $-(a)t$ и $-āi...$ противопоставляются нулевой морфеме:

Нулевая морфема $-(a)t$

мужской р. : жепский р.

имя единичности : собирательное

В семитском морфеме женского рода представляет только суффикс $-(a)t$, его отождествление с формативами $-ā$, $-ā'$, $-ān$ — явная ошибка. В силу этого вопрос показателей женского рода и мн. числа требует основательного пересмотра.

$-ā$, $-ā'$ и $-ān$, часто также $-(a)t$ суть элементы типов. Категория рода и числа выражаются всей схемой слова: ж. р. $a-o-ā'$ ($ʃafra'$); п-о- $-ā$ ($al-kubā$), м. р. $a-o-ān$ ($sakra'n$); мн.ч. $i-o-ān$; $u-o-ān$ ($ʃibjān$, $rukba'n...$).

В таких случаях эти формативы не являются даже деривативными элементами в обычном смысле этого термина (противопоставляются две схемы, а не простая и производная формы). Элементы $-(a)t$, $-ān$ выступают в качестве словообразующих суффиксов в таких случаях, как $умепып.$, $един.$, 0 : $соб.$ $-(a)t$. $ān$.

При рассмотрении флексии имен семитских языков не следует смешивать два совершенно разных грамматических явления:

1. Суффиксацию: суффиксальное словообразование.

2. Внутреннее словообразование; внутреннюю флексию

§ 76. Генетическая связь между собирательными формами и внутренним множественным не подтверждается. Идентичность их синтаксических функций (ед. ч. ж. р.) объясняется той причиной, что в обоих случаях множество выражается посредством типов имен, а не двумя формами одного и того же слова.

На основе этих наблюдений можно прийти к следующим выводам:

1. Для системы форм внутреннего рода и числа характерными являются конкретные противопоставления, т. е. такие, в которых структура одного члена определяется вторым.

Представители теории абстрактных (собирательных) форм справедливо отвергли положение о развитии типов внутреннего числа от суффиксального множественного (ед. ч. + суф.), но

признав члены внутренних оппозиций независимыми друг от друга элементами, они допустили серьезную ошибку.

2. Означенные типы восходят к параллельным основам усиленного прилагательного и имени деятеля, первоначальным признаком которых является индифферентность.

Внутренняя флексия рода и числа мев берет свое начало от индифферентности.

3. Полярность — это результат взаимоотношений различных по структуре именных образований.

4. Существование нескольких типов мн. числа при одной основе единственного числа и наоборот обусловлено наличием разных параллелей одного и того же имени, а также морфологической и семантической аналогией.

Возникновение новых оппозиций находится в постоянном взаимодействии с исчезновением старых (qattāl : quttāl > qātīl : quttāl; qitāl : qatīl > qitāl : qitlān; qatāl : qatalat > qātīl : qatalat и др.).

5. Становление внутренних морфем (отчасти и суффиксальных — А м./ж.; В ж./м.) относится к тому периоду развития семитских языков, когда формирование категорий рода и числа находилось в начальной стадии.

Суффиксальные морфемы с полярными значениями (м./ж.: едн./соб. -о : ж./м.; соб./едн. -(a)ṭ) получены от простых и снабженных элементом -(a)ṭ индифферентных типов, т. е. от внутренних форм.

Внутренняя флексия, в конечном счете, является более древней, чем суффиксация.

6. Распространение внутреннего числа в именах существительных (в субстантивированных причастиях), развитие специальных морфем множественного и единственного чисел, типов множественного „малости“ и т. п. — вторичное явление.

7. В исторический период оппозиции числа (противопоставление внутренней огласовки и „дериwативных“ элементов) в основном обусловлены внешним видом слов (параллельные типы имен деятеля и усиленных прилагательных преимущественно замещены именами подобной структуры).

V

К ИСТОРИИ РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ФОРМ РОДА И ЧИСЛА

I. ИСТОРИЯ ФУНКЦИЙ СУФФИКСАЛЬНОГО ТИПА¹

а) род

	о	-a(t)	
Пригла- тельное	§ 77. а) I индивид (человек)	группа (человек, животное, неодуш. предмет)	
	II. личность	не-личность	
	III. мужской р. (1. Человек; 2. Животное; 3. Неодуш. предмет).	женский р.	

Существи-
тельное

б) мужской р.	женский р.
(1. Человек; 2. Животное;	
3. Неодуш. предмет).	

б) число

§ 78. Из вопросов, относящихся к проблеме распределения форм числа, специалисты в основном интересовались взаимоотношением суффиксального и внутреннего множественного числа. Господствовало мнение о том, что показатели числа с самого же начала противопоставлялись друг другу по родам (м. р. -ū, -ān..., ж. р. -īt...). Следует отметить, что впервые Kuryłowicz рассмотрел по существу указанный проблему.

Согласно исходному положению Kuryłowicz, суффикс -ūna в доисторическую эпоху был показателем мужского рода

¹ О внутренних формах см. стр. 164, 174-5.

личностей (или одушевленных предметов). Функции суф. -āt не ограничивались женским родом: он вообще употреблялся и в субстантивах неодушевленных предметов; по словам автора, в арабском сохранилось множество следов такой функции. К этому добавляются факты из еврейского и аккадского. Все это, по мнению автора, указывает на существование древней оппозиции между мужским и не-мужским, реализовавшой по множественном числе имени прилагательного:

не-мужской (неодуш. или не-личность;
ж. род в собственном смысле) мн. -āt
мужской (личность или одуш. предмет) ūna и др.

Благодаря тому, что ломаное множественное стало выражать неодуш. предметы (или не-человека), функция суффикса -āt свелась к женскому роду:

	единственное	множественное
не-личность (или неодуш.)	о или -(at)	ломаное
личность (мужской р.)	о	-ūna
(женский р.)	-at	-āt

§ 79. При распределении суффиксов множественного числа в исторический период кроме рода принимаются во внимание и другие категории:

о, -(a)t: -ū, -ān...	-(a)t, о: -āt...
а) м. р. прилаг.	ж. р. прилаг.
б) существ.	существ.
в) мужск. собств. имя; имя уменьш.	собств. имя мужчины и жен- щины; уменьш. форма имен неодуш. предметов и женщин
г) ж. р. существительное и т. п.	существят. неодуш. предме- тов (названия профессий, м. р.) и др.

Так как различие рода и числа должно было возникнуть в именах человека, то в начале периода оппозиция человек-не-человек между морфемами -ū и -āt исключается. В тот период названия неодуш. предметов, вероятно, были лишены

форм числа: одни и те же слова обозначали как группу предметов, так и отдельные экземпляры. Таким образом, в данном случае оппозиция 0 : āt кажется неуместной.

Признавая -āt показателем неодуш. предметов или женского рода, мы не смогли бы объяснить причины его наличия в именах мужского рода (названия запятей в аккадском и геезе, собственные имена мужчин в геезе и некоторых арабских диалектах).

В качестве показателя мн. числа имен обоих родов можно было бы использовать только ту морфему, которой чужда категория рода. Поэтому полагаем, что суффикс -āt первоначально не выражал рода и что к прилагательным ж. р. он присоединился позднее; его исходной функцией мы считаем выражение множ. числа существительных, относившихся к человеку обоих полов¹.

Суффикс -ū употребляется как в прилагательных, так и в существительных мужского рода. В этих субстантивах его появление могло иметь место лишь после их дифференциации по родам. Следует полагать, что в тот период, когда имена существительные принимали суффикс -āt независимо от рода, элемент -ū применялся в качестве форманта числа имен прилагательных обоих родов:

прилагательное -ū... существительное -āt...

Развитие форм рода во множественном, переход имен существительных (м. р.) в первую группу и прилагательных женского рода во вторую мы приписываем влиянию единственного числа (вероятно, этому способствовало и наличие двух различных морфем -ū..., -āt...).

Среди имен предметов лишь одна часть различает род во множественном (по тем же принципам, что и в единственном).

В аккадском дифференциация имен существительных и прилагательных могла произойти после того, как в определенной группе существительных мужского рода окончание -āt было заменено суффиксом -ū.

¹ Мы возражаем против положения о развитии формы мн. ч. ж. р. от соответствующей формы ед. числа вследствие удлинения гласного элемента окончания -at (qatīlat > qatīlāi), не отрицая тем самым генетической связи между суффиксами -(a)t и -āt.

tāl в североэфиопском). Внутреннее противопоставление qatīl: qat(t)āl, являющееся продуктивным в североэфиопском, в кл. арабском встречается крайне редко, в диалектах же оно полностью заменено оппозициями: qatīl: qatīlat, qatāl: qatālat; ср. *qutlān: qutlā > qutlān: qutlānat; qatlān: qatlā > qatlān: qatlānat и т. п.

б) число

§ 82. Внутреннее множественное принято считать признаком суффиксального типа, но такое понимание далеко не всегда подтверждается. В именах существительных (в субстантивированных причастиях) внутренние формы действительно являются вторичными (о -- : -āt, -ū... > тип а: тип в) но в именах деятеля и усилительных прилагательных суффиксация развита на почве внутренней флексии (или индифферентности). Известно, что часть означенных имен, выступающая в качестве определения имен человека, отдает преимущество суффиксальному множественному, так как оно является более подходящей формой для передачи множества самостоятельных существ, чем внутреннее множественное, которое в этом отношении приближается к собирательному.

§ 83. Как мы отметили выше, применение внутреннего множественного первоначально не было свойственно именам существительным, в то время как в исторический период эти слова вместе с субстантивированными причастиями (и прилагательными) обнаруживают сильную тенденцию к употреблению означенных форм.

Сопоставив формы рода и числа, можно убедиться в том, что принципы выражения этих категорий в основном идентичны:

Р о д	Ч и с л о
суффиксация	суффиксация
— о : — (a)t	— о : -ū, -ān... — о, -(a)t, -āt...
внутренняя флексия	внутренняя флексия
qatīl : qatāl	qatīl : qitāl
ʔaqtal qatlāʔ	ʔaqtal qutl
" qutlā	qutlā qatal

qatlān : qatlā

общий род

qatīl

qatūl

qatlān qatlā

общее число, внутр. число

qatīl (ед./мн.); qatīl qitāl

qatūl : qutul

Суффиксальное число увязывается с суффиксальным родом, внутреннее с внутренним. Внутреннее множественное может соответствовать также и общему роду.

Имена существительные и субстантивированные качественные за исключением редких случаев не обладают формами рода, чем они приближаются к именам общего рода. Вполне понятно, что в этой группе имен суффиксальные формы часто замещаются внутренними.

Квалификативы мужского рода с точки зрения структуры основ не отличаются от существительных, т. е. от имен общего рода и, как это следовало ожидать, они нередко образуют внутреннее число.

А квалификативы (иногда и существительные) женского рода, составляя особую группу, выражают число обычно при помощи суффиксации (-āt). Случаи наличия внутр. множественного, вероятно, объясняются влиянием форм мужского рода.

§ 84. В семитских языках связь между категориями рода и числа факт хорошо известный. Прилагательные с точки зрения образования форм значительно отличаются от существительных:

прилаг. м. р. : ж. р. / ед. ч. : мн. ч. субст. м. = ж. ед. : мн.

--o, -(a)t : -āt, -ū

— o : — (a)t — o : — ū...

— (a)t : — āt...

Отсутствие соотношений между формами рода и числа в именах существительных (м. = ж., ед. : мн.), возможно, говорит в пользу вторичности противопоставления единственное : множественное в этих именах (м. р. = ж. р.; ед. ч. = мн. ч.; ср. некоторые африканские языки). Если это верно, то мы для известного этапа развития семитских языков должны допустить существование двух групп имен: а) флектируемых (прилагательное); б) нефлектируемых (интенсив, имя деятеля, субстантив).

§ 85. Исходя из того, что показатели рода и числа обычно несовместимы, двойственное число, по крайней мере форма женского рода (-at + ā), рассматривается нами как вторичное образование по сравнению с другими формами.

R é s u m é

I. LES ADJECTIFS DU GENRE ET DU NOMBRE COMMUNS

§ 1. A l'étude du problème en question une aide importante nous procurent les adjectifs invariables en genre (parfois en nombre) dans l'arabe, le guèze et le tigrigna.

Il y a deux groupes des mots: 1. Des noms d'agent — ar. cl. qatī, qutī, qutū; qatīl (au sens passif), qatūl (au sens actif; rarement qatīl, désignant part. actif et qatūl dans la fonction du part. passif); guèze—des noms à préfixe mā- n'ayant pas de signification d'adjectifs au sens propre. 2. Des adjectifs intensifs — ar. cl. qitāl, qutāl, qatūlat, qattālat etc., ʔaqtal (élatif); guèze — qetāl; tna — a) des adj. à suff. -am. -āina, -ānna, b) qattal. Il faut remarquer, que qatīl et qatūl sont aussi les types des adjectifs intensifs au moins par leur origine.

Les adjectifs du genre commun adoptent en général le pluriel interne.

Certains mots des types qatī et qatūl (en ar. cl.) et qetāl (en guèze) restent invariables en nombre. Le comparatif et l'intensif à suffixe -at n'expriment pas cette catégorie.

§ 2. On remarque que les adjectifs déverbatifs flexibles et invariables sont en rapports divers avec le système verbal. Aux adj. du genre et du nombre commun correspondent certains types des verbes. Les déverbatifs variables ne sont pas étroitement liés aux verbes.

Or, les adjectifs invariables se trouvent en rapport organique avec le système verbal. Donc, à l'origine le participe (étant membre indépendant de la phrase) devrait être invariable. En guèze une partie des types à préfixe mā- présente les participes substantivés (l'absence du genre dans ce groupe des mots ne demande pas d'explication).

§ 3. Le rapport entre l'intensif et l'augmentatif reste hors de doute.

Brockelmann a démontré qu'à ces derniers s'attachent aussi le diminutif, le péjoratif-caritatif etc. Voici des éléments et des types exprimant les catégories citées: a) qatā, qatāl, quttal, quttāl, qutaḥil, qutā'il, quttūl; qitlāl etc.; b) la reduplication de la dernière consonne ou de l'élément radical, c) qatlān, qitlān, ʔaqtalān; qattālat, qatūlat etc. Selon Landberg, les types à -ān n'expriment pas le diminutif. Brockelmann soutient cette interprétation que dans certains cas. Pour illustrer que -ān est un suffixe du diminutif il cite des exemples comme ʕaqrab: ʕqrubān. Soulignons que la question des „suffixes“ -(a)t et -ān n'a pas été posée d'une manière juste ni chez les auteurs nommés ni chez les autres.

Il faut distinguer deux cas: a) l'intensif-diminutif se forme à l'aide des suffixes, — akkad. ummum: dim. ummatum 'mère'; tna rəgbi: rəgbit 'pigeon'; b) -(a)t et -ān sont les morphèmes de „dérivation“ (qatūlat, qatlān, qitlān etc.). Ces types s'opposent aux formes „simples“ aussi par leur vocalisation interne (cf. p. 196).

Une grande partie des éléments et des types énumérés est utilisée pour exprimer le genre et le nombre: a) -(a)t marque du genre féminin et terminaison du pluriel interne; b) -ān élément du pluriel interne (dans l'arabe; c) quttal, quttāl—pluriels internes en arabe; d) qitl et qitl—pluriels en sudarabique auxquels, à notre avis, correspondent les intensifs en arabe cl. (qitḥal et qatḥal); e) qatā'il—pluriel des quadrilitères qui ne se distingue des intensifs-diminutifs que par la première voyelle.

L'identité des principes de la formation (de même que des „formes“) d'intensif-augmentatif, du genre et du nombre est un argument direct en faveur du lien organique de ces catégories. Les cas d'invariabilité des intensifs témoignent l'existence à l'époque préhistorique d'une catégorie commune „pour le genre, le nombre et l'intensif“. Il serait erroné de donner à l'une des ces catégories la priorité sur l'autres. Or, les cas étudiés plus haut sont des survivances de l'époque mentionnée.

¹ L'existence du genre et du nombre communs dans l'élatif ʔaqtal s'explique aussi par ses fonctions syntaxiques. Le comparatif est un membre indépendant de la proposition; donc, il n'est point étonnant qu'il garde sa forme „primaire“. Le superlatif peut être variable, car il s'applique au nom qualifié.

II. LA RÉPARTITION DES FORMES DU GENRE ET DU NOMBRE

Dans les grammaires des langues sémitiques, comme dans des ouvrages spéciaux, la question nous semble simplifiée. C'est, avant tout, le cas des formes du nombre. Leur répartition se limite au genre, d'où on part comme d'un principe fixe. Or, la particularité des langues n'est pas prise en considération.

1. LA SUFFIXATION

Par les formes du genre se caractérise le qualificatif. Quelquefois on les rencontre dans les substantifs des êtres animés. Dans la plupart des langues la suffixation est le seul principe de la formation. La forme à suffixe apparaît comme le féminin, à l'exception des noms de nombre (de „3e à „10e—m. šlt : f. šlt).

§ 3. L'akkadien — les formes du nombre se répartissent d'après deux principes: a) le genre — masc. — \bar{u} , $\bar{an}\bar{u}$, \bar{ut} : féminin \bar{at} ; à l'exception des certains noms d'occupations (masc. sg. — 0: pl. — \bar{at}) et quelques noms du genre féminin (sg. — 0: pl. — \bar{u}); b) substantif \bar{u} , $\bar{an}\bar{u}$: adjectif \bar{ut} .

§ 4. Le sémitique occidental septentrional et l'ongaritique — les formes du nombre de l'adjectif et du participe se distinguent en genre (m. sg. — 0: pl. — $\bar{*}\bar{u}$; f. sg. — (ait: pl. — \bar{at}).

Une règle stricte n'est pas à fixer chez les substantifs (le principe cité a lieu, quand il s'agit du „genre“ naturel).

Au masculin, à part suffixe \bar{i}/\bar{u} , il y a aussi \bar{at} . Ces cas-là sont fréquents en hébreu et en syriaque. Par contre, le pluriel féminin se forme très souvent à l'aide du morphème \bar{i}/\bar{u} . Peut-être, dans certains cas, ces formes représentent les résultats des analogies. Un parallélisme de suffixes est aussi à remarquer. Parfois la forme à suffixe \bar{i}/\bar{u} s'oppose à la forme en \bar{at} comme le pluriel au collectif. En néo-araméen les adjectifs n'ont qu'une forme du pluriel.

§ 5. Dans l'arabe classique et dans les dialectes les morphèmes zéro, $\bar{*}\bar{u}$ et \bar{at} se répartissent selon: a) les groupes des mots (qualificatif: substantif); b) le genre (masculin: féminin); c) noms personnels: non-personnels.

En arabe classique l'opposition zéro: -ū(u) se trouve dans les cas suivants:

1. Qualificatif masc. personnel— a) adj. qatīl, qatīl (rarement qatal); b) intens. qattāl qittīl, ʔaqtal; c) des participes; d) des adjectifs relatifs. 2. Le pronom ʔāhar et le nom de nombre ʔaqqal. 3. Des dizaines. 4. Diminutif masc. des noms personnels. 5. Noms propres des hommes. 6. Noms des objets à suff. -(a)t (sanat etc.). 7. Noms divers (masc. et fém.): ibn 'fils', ʔarḍ 'terre', ʔālam 'monde', han 'chèse' etc.

L'opposition -(a)t, zéro: -at — 1. Qualificatif — a) qualificatifs personnels fém. à suff. -at; b) (rarement) qualificatifs impersonnels (masc. et fém.). 2. Les substantifs fém., pers. impers.— a) avec term. -(a)t, -ā, -āʔ; b) les noms sans suff. fém; c) diminutif; d) le nom propre des femmes. 3. Un grand nombre de substantifs masc. (nou-pers.): a) noms des mois et des lettres; b) participes substantivés; c) infinitifs des formes dérivées; d) noms sans flexion interne. 4. Substantifs empruntés.

Dans les dialectes arabes chaque adjectif, à l'exception d'intensif à suff. -(a)t, du comparatif et d'adjectif des couleurs et défauts physiques (ʔaqtal), peut avoir un pluriel externe (masc. -īn; fém. -āl).

Nous pouvons ajouter aux types de la langue classique qatīl-ān. Le type qatīl adopte un pluriel externe plus souvent qu'en arabe classique, quoique en certains parlars ce type ne forme qu'un pluriel interne. Assez souvent on rencontre suff. -āt, remplaçant quelquefois suff. -ū de l'arabe classique. Dans les dialectes d'Asie Centrale les noms personnels (masc.) et les non-personnels ont des suffixes différents au pluriel. Les premiers portent -īn, les seconds à la manière des adjectifs fém. -āt. Donc, -īn se rencontre systématiquement dans les substantifs et adjectifs masc. pers. Dans quelques parlars arabes suff. -īn forme le pluriel des adjectifs de deux genres.

§ 6. Sud arabe ancien — le pluriel suffixal est très rare. Me h r i — le suffixe masc. -īn (-ēn...) se rencontre assez souvent dans les participes, comme dans les substantifs. Suffixe -ōt exprime le pluriel des substantifs de deux genres. Š h a u r i — le morphème principale du nombre est -ēte (et ces variantes). Selon Bittner, il forme le pluriel pour n'importe quel nom.

L'élément *-in* fût trouvé par Bittner et Leslau que dans quelques mots. Soqotri— le pluriel suffixal adoptent les substantifs et les qualificatifs. Des substantifs préfèrent les formes internes. Chez les adjectifs et les participes prévalent des formes suffixales. Quoique les désinences du pluriel masculin sont ici moins rares qu'en šhauri, leur emploi est néanmoins restreint. La forme pluriel féminin s'observe aussi dans le masculin.

§ 7. Guèze — *-ān* n'exprime le pluriel que dans les qualificatifs masculins (surtout personnels) et les noms personnels:

a) qātīl; b) qētūl; c) qātēl; d) qātāl; e) rare qētāl; f) part. à prof. māt-; g) adj. à suf. -ī.

Suffixe *-āt* est plus productif qu'en arabe classique. A part les types ayant suf. *-ān* au masc., cette désinence a lieu dans les cas suivants: 1. Substantifs fém.—a) les noms avec ou sans suf. fém: b) le nom propre. 2. Substantifs masc.—a) les mots désignant la profession, l'occupation; b) le nom propre; c) les noms ayant un *ā* longue devant la dernière consonne; d) les noms se terminant par une voyelle longue. 3. Noms des instruments, des vases (en mā-). 4. Quelques noms des objets et des animaux.

Tigrée—Il y a deux principes de la répartition des types du pluriel: a) le genre des adjectifs — masc.-am: fém.-at); b) qualificatif (se caractérisant par l'opposition des suffixes nommés): substantif (forme le nombre à l'aide de *-at* etc. ou bien de la flexion interne). Tigrigna—Les désinences productives sont *-at*, *-tat*, *-ot*; en tigrigna il n'y a pas d'opposition entre le masculin et le féminin. Les groupes de noms s'opposent en partie l'un à l'autre (qualificatif—pl. ext.: substantif—pl. int.). Éthiopien méridional—au point de vue de la formation du nombre s'approche à šhauri et tigrigna avec cette différence qu'il n'a pas de pluriel interne. Dans le gouragué occidental et l'argobba méridional le nom, comme l'adjectif, ne distingue pas le nombre.

§ 8. Par l'opposition *qatlān*:*qatlā* s'expriment le nombre et le genre en arabe cl. dans les intensifs sans nounation (*qatlān* sg.; masc.: *qatlā* pl.; fém.). Au pl. *qatlā*, à part de sg. *qatlān*, correspondent *qatil*, *qatīl*, *ʿaqtal*, *qātīl*. En même temps, ces parallèles sont pl. *qitāl* et *qatālā*.

Dans les dialectes le type *qatlān* forme le féminin et le pluriel à l'aide des suffixes (Socin y trouve des traces de la

flexion ancienne). Parallèlement au pluriel suffixal on a trouvé aussi des formes internes. Barth a indiqué une paire analogique (masc. : fém.) dans l'araméen. D'après Pratorius et Brockelmann, une telle flexion était présente à l'origine dans l'araméen. Une trace de l'opposition qatlān : qatlā a été fixée par Rhodokanakis en mehri. Remarquons que le pluriel des adjectifs à suffixe -ān (en araméen) et leur féminin (en akkadien) ont une particularité: on y observe l'élément prédésinentiel ī. Les faits témoignent la parenté des catégories du genre, du nombre et d'intensif en sémitique (cf. p. 177).

2. LA FLEXION INTERNE

En arabe du Nord, soqotri et éthiopien septentrional quelques types des adjectifs intensifs forment un féminin interne.

§ 9. Arabe classique — a) m. qatīl : f. qatāl (très rare); b) ʔaqtal : qatlāʔ (adj. des couleurs et des défauts phys.); c) ʔaqtal : qutlā (le superlatif, les noms ʔaqlā, ʔasfal etc., pron. ʔāhar, le nom de nombre ʔaqqal). Les dialectes arabes — a) ʔaqtal : qatlāʔ (adj. des couleurs et des défauts phys.); b) ʔaqtal : qutlā (superl., pron. ʔāhar, nombre ʔaqqal). L'opposition qatīl : qatāl ne se rencontre pas; ʔāhar et ʔaqqal ont quelquefois le féminin à suffixe. L'élatif dans beaucoup de dialectes reste invariable.

En arabe du Nord on ne considère en tant féminin interne que qatīl : qatāl; mais qatlāʔ et qutlā sont traités comme féminins à suffixes. Il est impossible d'admettre une telle interprétation. D'un côté, le genre s'exprime par l'opposition de la forme simple et suffixale du même thème (masc. — 0 : fém. — at); de l'autre, les membres de l'opposition ont des thèmes différents (fém. thème simple qatāl, thèmes dérivés qatlāʔ, qutlā). Ajoutons que l'opposition qatlān : qatlā est aussi référée à la flexion interne (cf. p. 192).

Soqotri — les adjectifs intensifs se caractérisent par des oppositions suivantes: a : i; a : e; e : i.

Éthiopien septentrional — qätīl : qättāl (gz, te); qättīl : qättāl (gz, te, tna).

§ 10. La flexion interne du nombre forme un système en nord- et sudarabique et en éthiopien septentrional. Un on plusieurs

types du singulier peuvent correspondre à une forme du pluriel, et, au contraire, le même singulier peut avoir plusieurs formes opposées. Au point de vue de la répartition et de la formation de types l'arabe classique présente des difficultés spéciales.

Dans ces langues sudsémitiques les formes communes, la suffixation et la flexion interne sont généralement en rapport avec certains groupes des mots.

Les formes suffixales sont propres aux qualificatifs (surtout au féminin); le genre interne et l'opposition qatlāu : qatlā caractérise les intensifs. Le pluriel interne se rencontre surtout chez les substantifs et les participes substantivés. Souvent nous avons un parallélisme de ces deux types.

En arabe classique l'adjectif, se rapportant aux personnes, donne la préférence aux formes suffixales, mais le qualificatif impersonnel préfère le pluriel interne.

1. Les intensifs -- a) formes communes; b) types internes.
2. Les qualificatifs -- formes à suffixes. 3. Les substantifs (participes substantivés) -- types internes et pl. en -āt.

§ 11. Le pluriel par reduplication

On distingue deux types: a) le thème ou un élément radical redoublé muni des suffixes du pluriel qui, par excellence, se rencontre dans les racines „faibles“ ou bilitères; b) le pluriel sans suffixation.

III. LES REMARQUES SUR LES CATÉGORIES DU GENRE ET DU NOMBRE

1. CLASSIFICATION DES SUBSTANTIFS

§ 12. En indo-européen l'existence de la catégorie animée : non-animée est hors de doute (cf. les pronoms interrogatifs). Avons-nous la même catégorie en sémitique? A l'apparence cette opinion est soutenue par des exemples, comme ḡml nqt etc. Pourtant, les noms d'animaux, au contraste des noms personnels, en majorité de cas ne se caractérisent pas par l'opposition du genre.

Les noms d'animaux comme ceux des objets appartiennent à un de deux genres ou au genre commun (indépendamment du sexe).

L'absence de la distinction en genre dans ces noms doit être, vraisemblablement, remontée à la période la plus antique.

§ 13. A l'origine, sans doute, les noms des objets et des animaux étaient réunis. Or, nous devons admettre l'opposition: personnel:non-personnel au lieu — animé:non-animé. Par quoi se caractérisait-elle cette opposition?

Donnant au genre commun la fonction initiale dans les noms impersonnels, nous ne serions pas en état d'expliquer le développement du féminin qui n'est pas motivé ni par une forme nominale ni par un sexe biologique.

Rien qu'en partant du féminin historique, il est possible d'expliquer l'évolution du masculin et du féminin, d'un côté, et du genre commun, de l'autre.

On envisage l'histoire de la classification des noms d'une manière suivante: initialement s'opposaient le personnel et le non-personnel. Partant du fait qu'en sémitique (comme dans d'autres langues) les noms des femmes reflètent un lien étroit avec ceux des objets, nous devons inclure dans le premier groupe que les substantifs s'appliquant aux hommes:

Personnel	Non-personnel
(les noms des hommes)	(les noms des femmes, des objets, des animaux)

Après l'évolution du genre dans les noms personnels noms des femmes devaient entrer dans le premier groupe. Cela, à notre avis, était la raison d'un changement important à l'intérieur de la lexique des animaux et des objets.

Nous avons ici des genres féminin et masculin comme celui du commun. Le genre grammatical des noms personnels correspond habituellement à l'état biologique. Ce fait apparaît plus tard chez les noms d'animaux. A l'origine ils restaient hors de l'opposition (appartenant au genre „féminin“). Le genre commun est donc une transition, après laquelle une partie des noms mentionnés se divise selon leur sexe naturel (le masculin—genre masculin, la femelle—genre féminin).

La partie majeure de noms des objets garde presque dans toutes les langues sémitiques la place qui lui est propre („le féminin“), quoique la division en deux genres dans une certaine mesure se répande sur eux. Dans ce cas-là les principes biologiques sont exclus. Ici a lieu une opposition indirecte des

„doublets“ morphologiques et sémantiques. Les mots avec la forme simple ou régulière et ceux qui ont une signification „primaire“ appartiennent habituellement au masculin; les autres sont féminins (kitāb masc. : ṣahīfat fém.).

Voici le schéma général de la classification des noms:

Personnel	Non-personnel
	I
noms des hommes (fonction hist. masculin).	Noms des femmes, des animaux, des objets (hist. fém.)
	II
Masculin : féminin (anc. pers. : non-pers.)	a) féminin (anc. non-pers.) b) le commun (masc./fém.) c) masc. : fém. (animal—mal: femelle; objet—nom simple: nom à suf.; „doublets“ sémant. a : b)

L'opposition des substantifs du genre masculin et féminin ne se limite pas par des fonctions syntaxiques. Parfois on trouve la marque morphologique (kalb : kalbat etc.).

2. SUR L'ÉVOLUTION DES OPPOSITIONS

§ 14. Presque dans toutes les langues sémitiques les qualificatifs des noms non-personnels portent, par excellence, la marque féminine (le masculin peut apparaître parallèlement). Dans certaines langues (l'arabe classique, l'éthiopien septentrional, l'hébreu et l'araméen) les qualificatifs des animaux suivent la même règle. Une opposition des formes du genre est caractéristique pour les qualificatifs des noms personnels.

En arabe classique l'opposition personnel : non-personnel est plus marquante lorsqu'il s'agit de l'accord en nombre.

Un pluriel suffixal exprimant des personnes fournit un accord du pluriel (masc. ou fém. selon le sexe). Le pluriel interne et le collectif adoptent généralement le pluriel.

Un pluriel (suf., int.) du genre non-personnel donne à l'exception des cas relativement rares des accords du singulier féminin.

Le sujet peut fournir un pluriel lorsque l'objet ou l'animal sont personnifiés. Quelquefois, étant féminin, le personnel et

l'impersonnel ne se distinguent pas. Ce fait peut s'expliquer par la liaison du féminin avec cette classe.

On aperçoit l'opposition personnel non-personnel parfois dans quelques dialectes arabes et certaines langues sémitiques (l'éthiopien septentrional, le mehri, l'hébreu, l'araméen...).

En arabe classique (partiellement dans les autres langues sémitiques) les qualificatifs (et les prédicats) des noms impersonnels restent généralement au singulier, tandis que les substantifs prennent des formes du nombre (sg. 0, -at : pl. -āt, -ū, pl. int.).

Nom	Qualificatif, (prédicat)	
	Personnel	
sg.		sg.
pl.		pl.
	Non-personnel	
sg. }		sg.
pl. }		

L'opposition singulier-pluriel chez des non-personnels apparaît comme fictive (elle n'exprime pas le nombre au sens propre). Donc, le pluriel s'apparente au collectif.

§ 15. Le manque d'une distinction en genre dans les noms d'objets est donc un phénomène régulier.

Une question se pose au sujet des animaux. L'absence de l'accord en nombre et genre dans les noms non-personnels demande une explication spéciale.

Une non-conformité du genre grammatical et naturel dans certains cas se présente dans les noms personnels; p. ex., arab. cl. *insān* 'l'homme' et *ḡalad* 'enfant'—genre commun; *ḡar* 'homme, gens'—arab. cl. genre commun, héb.-syr.—masc.; *nfs* 'l'âme'—arab. cl.—féminin, héb.-syr.—genre commun (cf. en indo-européen: l'homme—*Mensch*—all. masc., *människa* suéd.—fém., *menneske* norv.—neutre). Ces noms se caractérisent aussi par un nombre commun (singulatif/collectif); arab. cl. *ḡalad* 'enfant'; aram. *ḡnās* 'l'homme, gens' etc.

L'expression d'unité ou bien d'un groupe à l'aide du même mot est propre aux noms des objets et des animaux.

Les objets et les animaux qui vraisemblablement étaient connus à l'homme aux temps les plus éloignés se rencontrent habituellement par groupes (des bêtes et les éléments de la nature)¹. Dès le début ils doivent être exprimés par les mots sans opposition du genre et du nombre (car ces catégories sont étrangères aux noms des ramassis). A ce qu'il paraît ces noms grâce à leur forme („singulier“) ont été employés pour l'individualité des ramassis et des troupeaux. Ils gardent dans certains cas les fonctions syntaxiques qui leurs étaient propres à l'origine (la collectivité). Sans aucun doute, l'expression du genre (des animaux) et du nombre (des êtres impersonnels) c.-à-d. l'opposition unité: pluralité apparut à l'époque de leur détachement du troupeau, du ramassis.

En arabe classique nous avons deux types des collectifs: a) collectif des animaux (sans singulatif)—féminin (ʔibil, ganam); b) collectif des animaux et des objets (avec singulatif), le collectif des personnes — genre commun (baqar: baqarat; ʕagar: ʕagarat; raht, nafar).

Le genre commun apparaît dans les cas suivants: a) lorsqu'un collectif s'oppose le singulatif; b) lorsque le groupe comprend des êtres masculins.

Existence du masculin parallèlement au féminin est motivée par des conditions citées, sans cela on n'a que le féminin (ganam etc).

Etant donné que la forme à suffixe -(at) est devenu spécifique pour le féminin, le collectif qui s'oppose au singulatif peut se commenter comme masculin (ʕagar--masc: ʕagarat—fém.). Dans les cas définis un groupe composé par un sexe masculin montre le même genre. Par conséquent, on peut supposer que les noms cités plus haut adoptaient initialement des épithètes, des prédicats etc. en féminin.

Le féminin historique que nous avons considéré comme signe caractéristique de la classe des objets et des animaux est d'origine une fonction du collectif (pers.. non-pers).

¹ Il faut faire une exception pour le soleil, la lune, la terre etc. qui sont généralement personnifiés.

Nous pouvons alors conclure que le développement de la forme du nombre chez les noms impersonnels fut assez tardif. Dans certains cas ancienne fonction du collectif (singulier féminin) se répand également sur la nouvelle forme (pluriel).

Comparez Kurylowicz — „Cet usage [pluriel de noms impersonnels : singulier féminin de l'épithète] doit remonter à une époque où le pluriel neutre était identique au singulier féminin“.

1. Le féminin (singulier) est à l'origine une fonction du collectif: I. Collectif (pers., impers.). II. Non-personnel. III. Féminin.

2. La catégorie du nombre a pris naissance dans les adjectifs (dans les substantifs? cf. p. 200) personnels; dans les mêmes adjectifs naît l'opposition masculin : féminin.

Plus tard ces catégories sont évoluées dans adjectifs intensifs et les noms d'agent, enfin dans les noms et les adjectifs impersonnels. (Les qualificatifs exprimant des états spécifiquement féminins ou masculins ont dû rester pendant longtemps hors d'opposition du genre; cf. p. 101).

Schema de l'histoire des oppositions du genre et du nombre.

I

Masculin : Féminin
personne (épithète)

Singulier : Pluriel
personne (épithète; substantif?)

II

Masculin : Féminin
a) personne } (épithète, ra-
b) non-pers. } reinent snbst.)

Singulier : Pluriel
a) personne } (épithète,
b) non-pers. } substantif)

IV. LA PLACE DES FORMES INTERNES DANS LE SYSTÈME NOMINAL

§ 16. L'ancienne conception de la formation du pluriel brisé partant de la forme du singulier a été reconnue fautive. Elle fut remplacée par la théorie des abstraits (collectifs) adoptée presque par tous les spécialistes. Même dans la théorie de l'apophonie (Kurylowicz) les formes en question remontent aux abstraits.

La grande majorité des auteurs comprend sous les rapports entre le pluriel brisé et son singulier des relations propres.

pour les noms abstraits et concrets (collectifs et singulatifs). Barth, et surtout Kurylowicz, y insistent. D'après Kurylowicz, les noms abstraits des verbes dénomiatifs appartenant aux conjugaisons primaires (qatala, qatila, qatula) sont devenus des collectifs de leurs noms-bases.

L'affirmation sur le développement de la fonction du nombre chez les concrets et les abstraits a des raisons tout à fait compréhensibles. Ces faits-là ne sont pas inconnus au sémitique, mais peut-on dire le même pour le pluriel brisé?

Même si un type du pluriel a plusieurs correspondants au singulier (ou au contraire), il reste hors des doutes que dans la répartition de ces formes fonctionne une régularité. Dans les oppositions entrent généralement certains types (voir pp. 33 sq.). A part ça, il est bien connu que ces formes sont propres aux intensifs et aux substantifs; ajoutons, pour compléter, que les formes suffixales et internes dans certaines langues se répartissent d'après les noms personnels : impersonnels.

Si le rapport entre le pluriel et le singulier était basé sur les marques proposées par Barth et Kurylowicz, alors les oppositions correspondantes comprendraient tous les types possédant ces mêmes marques et non pas une certaine partie d'eux.

Barth n'a pas pu aboutir à une explication de ce phénomène. D'après lui, la répartition des abstraits sur certains concrets (non sur tous) s'explique par une tendance de la langue avoir eu qualité des membres d'opposition des types fortement distingués, mais la présence d'une régularité, dont nous parlions plus haut, a également lieu dans ce cas-ci. On peut dire le même à propos de l'opinion de Barth, selon laquelle, dans la répartition des types du pluriel un rôle décisive jouent la transitivité et l'intransitivité des verbes qui, soit disant, donnèrent naissance à la formation nominale. Ainsi, à son avis, pour qatīl intransitivité est un point commun à des formes correspondantes du singulier. Mais Barth ne prend pas en considération qu'à la forme en question ne s'oppose qu'une partie des types indiqués par lui (qatlāu, qutlāu, qatīl, qatl, qatal, qatīl, qutlā).

Dans ces théories l'attention capitale est prêtée aux rapports entre les formes du singulier et du pluriel en général; mais des op-

positions concrètes, sans lesquelles un système du genre et du nombre interne devient incompréhensible, occupent une place, secondaire.

§ 17. A l'étude de ces formes il faut prendre en considération l'originalité morphologique du sémitique qui donne la possibilité d'exprimer par le même schéma l'abstrait ou le concret, le collectif et le singulatif; p. ex. qitl — abstr. 'ilm 'le savoir', concr. bi'r 'puits'; qutl — 'usr 'difficulté', 'udn 'oreille'; qital — kibar 'grandeur', 'inab 'raisin': qitāl — ḥisāb 'compte', li-sān 'langue' etc. Cela caractérise le pluriel et le féminin internes; p. ex. qitāl désigne un pluriel avec qatīl, qatlān, qutlān etc., mais lorsqu'il s'oppose à qitlān il est singulier: qatāl fém.: qatīl masc., mais qatāl masc.: qatālat féminin.

Cela explique l'existence des doubles oppositions dans certains cas:

Singulier	Pluriel
qatīl	qitāl (kabīr : kibār)
qitāl	qatīl (ḥimār : ḥamīr)
qitāl	qutlān (ṣihāb ṣuhbān)
qutlān	qitāl (ḥumṣān : ḥimāṣ) etc. (voir p. 81)

Les rapports entre les morphèmes opposés peuvent être exprimés par la formule:

A concr., singulatif, singulier	B abstr., coll., pluriel
B	A

Or, les fonctions grammaticales A et B sont identiques. Des types nominaux, entrant dans l'opposition en nombre et en genre, ne peuvent pas être qualifiés comme formes spéciales des ces catégories.

Les morphèmes étudiés ont pu naître à la suite des oppositions des types indifférents à l'origine. Ici, naturellement, une combinaison des noms abstraits (collectifs) et concrets est exclue. Mais sur quoi se base-t-il le rapport entre le singulier et le pluriel, le masculin et le féminin?

(La question d'affixation est claire: suffixe s'oppose au morphème zéro et les relations entre les formes s'établissent par un thème commun).

Puisque l'unité des fonctions grammaticales est la marque primaire pour les membres de l'opposition interne (A=B), puisque dans la formation du genre et du nombre la signification du mot reste invariable, on peut affirmer que les types du singulier et du pluriel, du masculin et du féminin doivent remonter aux thèmes, dont les fonctions morphologiques et sémantiques sont identiques.

§ 18. En sémitique, surtout en arabe classique, des certains types nominaux, correspondant aux membres de l'opposition, présentent des parallèles:

Flexion interne
 Masc. qatīl : fém. qatāl
 sg. qatīl : pl. qitāl

qatul : qutul
 qatāl : qatalat
 qatīl : qitlat
 qatāl : qatalā² }
 qutl qutūl
 qattal : quttal
 qattāl : quttāl (?)

Parallélisme des types
 qatīl/qatāl (ṣaḥīh-ṣaḥāḥ); qitāl/qatāl/qatīl/qutāl (ḥabīb-ḥubāb, difāq-dufāq; ṣaḡā^c-ṣuḡā^c).
 qatul/qutul (ṣaduf-ṣudnf).

II ā, ī / II a, i + at, ā²; qatīlat/qitlat etc. (voir pp. 82—4).

qutl/qutūl

Le parallélisme des types qatal-qatāl-qattāl et qutal-qutūl est bien connu. Il serait donc logique rapprocher à ce groupe les types quttal et quttāl.

Le résultat nous donnerait, d'un côté, le groupe des thèmes, avec la voyelle *a*, de l'autre, ceux avec la voyelle *u* dans la première syllabe: qatal/qatāl/qattal/qattāl, qutal/qutāl/quttal/quttāl.

Aux types du singulier et du pluriel, formant une paire avec la même forme, correspondent également des parallèles:

Sg. qatīl/qatal/qatīl/qatul/qatīl (: pl. qutul, qitāl).
 Sg. qatāl/qitāl/qutāl/qatūl/qatīl/qatul (: pl. qutul).
 Sg. qatīl/qatāl/qutāl (: pl. qutl, qatalā²).
 Pl. qitāl/qitalat (: sg. qatīl, qitl, qutl...)
 Pl. qitlat/qitlān (: sg. qatāl qutāl, qatīl...).

Comme il a été dit, les formes du genre et du nombre interne remontent aux noms indifférents qui ont une signification commune, mais une vocalisation différente. C'est le cas des intensifs et des noms d'agent. Donc, le germe de la flexion interne se trouve dans les parallèles de ces mots-là. On peut aussi conclure que dans les substantifs le pluriel brisé est secondaire. Naturellement, il ne s'agit pas ici du substantif provenant de l'intensif ou du nom d'agent (comme certains nous d'instruments, d'animaux etc.).

§ 19. Les parallèles qatāl/qatīl/qītāl sont mises à la base des oppositions suivantes: a) qatīl masc. : qatāl fém. (en éthiopien septentrional avec un redoublement secondaire, qāt(t)il : qāttāl); b) sg. qatīl : pl. qītāl; c) sg. qītāl : pl. qatīl (en ar. cl. une telle opposition est très rare).

Qatīl, n'étant pas opposé au type défini du singulier, signifie souvent un groupe des animaux (baqīr 'bœufs et vaches', maʿīz 'chèvres et boucs', qaʿīn 'moutons' etc.). A l'origine qatīl exprimait, sans doute, que le pluriel des animaux, dont les noms étaient formés par ces parallèles (qītāl, qūtāl, qatāl; cf. p. 194).

L'absence du rapport entre les membres des oppositions correspondantes était vraisemblablement causée par le fait que qatīl dans la fonction du collectif se répand sur d'autres noms entrant dans le groupe sémantique cité (qatī, qītī, qatal...).

En arabe du Nord l'opposition masc. qatīl : fém. qatāl est presque entièrement remplacée par la suffixation (qatīl : qatīlat, qatāl : qatālat).

Dans certains cas qatāl féminin sans l'opposition du genre (kaʿāb 'qui a les mamelles formées') ou avec l'opposition secondaire (masc. qatal : fém. qatāl—iā fusaqu 'ô scélérat'! fém. iā fa-sāqi) a gardé sa forme primaire.

§ 20. Les „compensatifs“ des types cités qatālat (/qatāl), qitalat (/qītāl), qitlat (/qatīl), qutalāʿ (/qūtāl)—a) gz sg. qātālī : pl. qāt(t)ālt; b) ar. sg. qatīl, qatāl, qūtāl : pl. qitlat; c) sg. qūtāl, qītāl, qatāl : pl. qutalāʿ.

§ 21. Qutul—qutlān sont étroitement liés. L'intensif qutul est invariable en genre (cf. p. 176); qutlān l'était aussi probablement à une certaine époque. Dans la fonction du pluriel il y a souvent une alternance de ces formes. Dans certains cas, on trouve qntl à la place de qutul, surtout dans les

thèmes „faibles“ (II y). Nous supposons que q u t l désignant le pluriel de l'adjectif ʔaqtal remonte au type qutul (ʔaqtal : pl. qutlān ; $\text{qutl} < \text{qutul}$). La transition $\text{qutul} > \text{qutl}$ avait évidemment lieu dans les thèmes mentionnés.

§ 22. Sur la parenté des thèmes munis des éléments -ā, -āʔ, -ān nous pouvons dégager des parallèles— $\text{qatlān}/\text{qatlā}/\text{qatla}^{\text{ʔ}}$, $\text{qutlān}/\text{qutlā}$. La communauté des fonctions et des formes du genre et du nombre ajoutée à ces types-là ʔaqtal (intensif-élatif). En observant les morphèmes opposés de ses noms, on remarque la réalité des deux groupes différents: a) qatlān , qatlā , $\text{qatla}^{\text{ʔ}}$, ʔaqtal (intensif); b) qutlān , qutlā , ʔaqtal (superlatif). qutlān forme son genre à l'aide d'un suffixe. On peut supposer une ancienne forme du féminin qutlā qui se conservait avec le second parallèle (ʔaqtal superl.).

ʔaqtal : $\text{qatla}^{\text{ʔ}}$, qutlā ; qatlān : qatla se basent sur l'opposition des parallèles, ainsi ils présentent des formes internes.

§ 23. Les formes arab. ʔaqtul , ʔaqtāl , ʔaqtilat , $\text{ʔaqtilā}^{\text{ʔ}}$, sudar. ʔqtl , ʔqtl̄ , ʔqtl̄y , gz ʔaqtāl , ʔaqtāl̄ , ʔaqtūl , ʔaqtəl , ʔaqtəl̄ et leurs doublets dépourvus du préfixe se rencontrent très souvent avec les-mêmes types du singulier, qui prouve leurs rapports génétiques. En arabe classique dans certains cas on considère le parallélisme des types simples et à préfixes (ʔa- , ʔi- , ʔn-). Cela nous permet une reconstruction des parallèles: qutul-ʔaqtul , qitāl-ʔaqtāl , qitlat-ʔaqtilat , $\text{qutala}^{\text{ʔ-ʔaqtilā}^{\text{ʔ}}}$ (?).

§ 24. Partageant l'explication de Kurylowicz — „le rapport de qitl(at) à qital , de qutl(at) à qutal représente en réalité le *renversement* d'une relation... entre le singulier d'un nom de matière (ou collectif) et le nom d'unité (ou singulatif)* — ajoutons que le fait d'un contact étroit entre les types qitlat-qital et qutlat-qutal et du parallélisme des thèmes II ā, ī, ū/II a, i, u + at, nous donne le droit d'admettre l'existence des parallèles avec les thèmes II a, i, u:

$\left. \begin{array}{l} \text{qital} \\ \text{qitil} \end{array} \right\}$	qitlat	$\left. \begin{array}{l} \text{qutal} \\ \text{qutul} \end{array} \right\}$	qutlat	$\left. \begin{array}{l} \text{qatal} \\ \text{qatil} \\ \text{qatul} \end{array} \right\}$	$\left. \begin{array}{l} \text{qatlat} \\ \text{qitlat, qatlat} \\ \text{qutlat, qatlat} \end{array} \right\}$
---	-----------------	---	-----------------	---	--

Pas tous les types „primaires“ peuvent s'opposer aux „compensatifs“; il n'en est que pour les plus répandus (a-plural,

Greenberg). Lorsque qitlat: qital; qutlat: qutal s'envisage comme des anciens singulatifs: collectifs, il faut souligner que ces catégories s'expriment par l'opposition des types différents, c. -à -d. par une flexion interne (singulatif: collectif interne > singulier: pluriel interne).

§ 25. Qutalil et qutālil en arabe classique fournissent les noms d'agent et l'intensif-diminutif-augmentatif. Puisqu'à l'origine ces mots-là devaient se passer de la forme du nombre, nous pouvons supposer qu'à la période de la formation du pluriel brisé ils furent unis à des parallèles avec la voyelle a (le parallélisme a/u est très répandu).

Les types qatālā et qatāli ont les singuliers communs à terminaisons -ā et -ā². Qatāli sert de liaison entre ces formes du pluriel. Le pl. des thèmes qa/i t l ā, q a t l ā² se forme d'après le schéma a-ā-i. D'un côté, nous obtenons le type qatālā, où a remplace la consonne faible finale, de l'autre, c'est q a t ā l i, chez qui i correspond à la longue voyelle du singulier; il n'est pas fortuit en effet que la forme qatālā s'oppose aux types avec III y, i (la désinence -ā est un substitut de la consonne faible). Probablement, qatālā avec les thèmes qatil, qatīl, qatlān est le pluriel du pluriel; qatil, qatīl, qatlān: pl. qatlā: pl. pl. qatālā.

§ 26. Le genre interne en soqoṭri ne forment que les intensifs. Puisque le genre interne (genre commun) dans ces mots suit la règle générale, l'influence d'autres langues dans la genèse des oppositions a:i, a:e, e:i est à exclure. Nous supposons l'existence des parallèles qātlal/qātlil qui ont reçu la fonction du genre (soqoṭri) et du nombre (sudarab. commun; cf. Petráček).

§ 27. Dans la majorité de cas, les relations entre ces formes-là s'établissent par le parallèle d'un des membres de l'opposition; ou ils ont les mêmes fonctions (intensif, „participe“).

Sg. qatil: pl. qitāl > qatil, qit(at), qutl(at), qatul: qitāl.

qattāl: quttāl > qātil: quttāl.

qatīl: qitlat > qatāl, qutāl: qitlat.

*qatāl: qatalat > qatīl, qātil: qatalat.

qatīl: qitlān > qatūl, qatāl, qitāl, qitl, qutl, qatīl, qatal: qitlān.

*qutāl: qutalā² > qatal, qatīl, qātil: qutalā².

§ 28. A la forme qutūl (pl.) s'opposent les parallèles du type qutul et au contraire à qutnl (pl.) correspondent les parallèles de qutūl.

Nous expliquons ainsi ces faits: au début qutul — qutūl et leurs thèmes parents étaient indifférents: après le développement de la catégorie du nombre il a eu une alternance des fonctions opposées entre ces formes sg./pl. qutul, qatal, qatl, qatil qatnl: pl./sg. qutūl qatāl, qitāl, qatīl, qatūl.

Plus tard qutul et qutūl se sont conservés dans la signification du pluriel.

§ 29. Ce procès apparaît d'une manière transparente dans les cas lorsqu'il s'agit du participe qātil et des noms d'animaux.

Tous les morphèmes formant le pluriel du participe qātil présentent les parallèles avec d'autres types du nom d'agent. qatalat/qatāl; qatalā²/qutāl; quttāl/qattāl; quti (<qutnl?)/qutūl; qatlā/qatlān, qatil; qitāl/qatāl, qatāl etc.

Partant de ce fait-là nous envisageons comme secondaires les oppositions dont qātil est le membre:

qatalat/qatāl (/qātil)	>	qatalat : qātil
qatalā ² /qutāl	>	qatalā ² "
quttāl/qattāl :	>	quttāl "

Les formes principales du nombre des noms d'animaux (sg., pl.) se rattachent aux qatīl et qitāl

Sg. qutāl	}	Pl. qitlān
qatāl		² aqtilat
qatūl		qitalat
		qitlat
⏟		
qitāl qatīl		

D'autres cas s'expliquent, à part l'analogie, par la présence des parallèles communs pour les formes du pluriel et du singulier (qitl, qatl. qatal... /qatīl, qatīl qatāl, ²aqtilat, qitlat etc.).

§ 30. Puisque ces formes dérivent des types des noms indifférents, on peut admettre qu'ils étaient dépourvus d'une concrète signification grammaticale au début du développement de la flexion interne. Des traces témoignant ce fait ont été fixées à l'époque historique (quoique à cette époque dans beaucoup de cas nous rencontrons des fonctions spéciales).

(1. L'invariabilité—qatīl, qatūl etc. 2. La flexion interne— a) l'alternance des fonctions A sg./pl. : B pl./sg.; b) la spécialisation des fonctions : qatlān msc. : qatlā fém; qatīl sg. : qitāl pl. etc.).

§ 31. On rapporte des types nordarabiques qatl, qatal*, qatīl, qitālat, qutūlat, maqtūlā³ au pluriel interne. Parmi ces types qatīl représente une forme du pluriel interne par origine (voir plus haut). Les autres, n'étant pas en relation régulière avec le singulier, représentent des types du collectif.

qitālat et qutūlat sont bâtis sur la base des pl. internes (qitāl. qutūl).

Le type qatāllat peut aussi avoir une origine analogique. A cette forme ne correspondent pas des types définis du singulier: il est propre aux substantifs désignant des êtres vivants (y compris les adj. relatifs—nisba). L'emploi de la forme collective avec des types différents, en particulier avec nisba, est tout à fait régulier.

§ 32. Le pluriel par reduplication occupe une place spéciale dans la morphologie sémitique. L'hypothèse sur l'archaïsme de formes mixtes (reduplication + suffixation) a ses raisons. Mais puisque ces formes caractérisent les noms bilitères ou „faibles“, la question se pose: la reduplication de consonnes ne sert-elle pas à „renforcer“ le thème?

§ 33. Quand il s'agit des relations entre la flexion interne et la suffixation au point de vue de chronologie, il faut tenir compte des deux faits importants:

a) les catégories du genre et du nombre ont des désinances (plus rarement des types) particuliers (zéro masc; sing.: -(a)t fém; -ū, -ān .. pl.: qatlān fém., sing.: qatlā masc., pl; qitlat sg.: qital pl. etc.). Cela prouve l'achèvement de la grammaticalisation des catégories en question.

b) les catégories mentionnées s'expriment dans les cas concrets. Les morphèmes ont des fonctions polaires. Cela caractérise la flexion interne. Dans certains cas le même phénomène a lieu dans la suffixation — on peut former avec -(a)t aussi bien les abstraits où les collectifs, que les concrets ou les singulatifs; p. ex., héb. collectif šē'ār: singulatif šā'arā 'cheveu'; sing. dāg: coll. dāgā 'poisson'. Ce suffixe a les fonctions polaires quand il exprime le genre: masc. zéro: fém. -(a)t (les adjectifs), masc. -(a)t: fém. zéro (les noms de nombre „3—10“). Dans

ces cas la grammaticalisation du genre et du nombre n'est pas encore achevée.

Or, Nous devons envisager l'alternance des types nominaux (A sg., pl.: B pl., sg.; zéro masc., fém.: -(a)t fém., masc.) comme un mode primitif qui soit plus ancien que les formes ou les types spéciaux.

§ 34. Dans l'arabe du Nord -a, -ā, -ān et -at „expriment“ le genre et le nombre que dans certains types définis. Malgré cela, les spécialistes interprètent ces éléments comme marques du genre et du nombre et cherchent leurs équivalents dans les langues parentés. Des types du féminin ou ceux du pluriel avec les terminaisons citées sont isolées: „l'affixe“ et le thème, pris ensemble, représentent la forme. De plus, ces éléments sont fréquemment dans l'alternance (non en opposition) avec le morphème zéro (qutlān/qutl; qutlā/qutl etc.). Mais lorsque les suffixes s'opposent au morphème zéro, la situation change (-at fém., singulatif: 0 masc., coll.). En sémitique le morphème féminin est représenté par le suffixe -a(t); or, son identification avec les formatives -ā, -ā, -ān n'est qu'une erreur. Ces formatives ne sont même pas des éléments de dérivation au sens habituel (on oppose deux schèmes et non pas une forme simple à celle en suffixe).

Il y a lieu de distinguer: 1. a) la dérivation suffixale; b) la suffixation; 2. a) la dérivation interne; b) la flexion interne.

§ 35. Il faut expliquer l'identité des fonctions du pluriel interne et du collectif (sg. fém.) par l'unité des moyens d'expression du nombre (sg. type-A: pl., coll. type B). Le collectif personnel donne souvent l'accord du pluriel, car dans ce cas la pluralité est plus sensible que dans le collectif impersonnel.

Conclusions

1. Le système des morphèmes internes forment les types nominaux définis; donc, un membre de l'opposition est motivé par l'autre. Les représentants de la théorie des abstraits commirent une erreur, jugeant les types en question (sg., pl.) en tant qu'unités indépendantes.

2. Les formes internes du genre et du nombre se rapportent aux parallèles d'intensifs et de noms d'agent.

Cette flexion prend son début dans l'invariabilité.

désignant les objets inanimés". L'auteur donne le schéma de la répartition des formes du nombre:

1. non-mâle (inanimé ou impers; fém. au sens propre): pl. -āt
: pl. ar. -ūna.
2. non-pers. (ou non-animé): sg. zéro ou -at; pl. brisé
pers.	{	masc.	zéro	-ūna
		fém.	-at	-āt

„La désinence -āt... finit par être limitée au sens proprement féminin grâce à la circonstance que le pluriel brisé se charge du sens inanimé ou impersonnel“.

Puisque la distinction en genre et en nombre n'avait à l'origine lieu que dans les noms personnels, une opposition: personnel impersonnel entre les morphèmes -ū et -āt n'était pas en état d'apparaître à l'époque initiale. A cette époque-là il devait exister une forme unique pour un groupe et pour un exemplaire des objets et des animaux; or l'opposition zéro: -āt n'est pas ici à sa place. Si on envisage -āt comme indice du l'objet et du féminin il serait alors impossible d'expliquer sa présence dans les substantifs masculins (les noms de l'occupations en akkadien et en gnèze, les noms propres dans les dialectes arabes et le gnèze).

Pour exprimer le nombre de deux genres il était nécessaire d'avoir un morphème neutre. C'est pourquoi nous supposons que le suffixe -at à l'origine servait à désigner les substantifs personnels de deux genres et qu'il fut attaché, plus tard, aux adjectifs féminins.

Les adjectifs et les substantifs masculins reçoivent le suffixe -ū(na). Son apparition dans les substantifs put avoir lieu après la différenciation des substantifs en genre.

Voici le schéma de la répartition des suffixes -ū et -āt:

(zéro. -at:) -ū...	(zéro:) āt...	
I adjectif	substantif	
(personnel)		
II masculin	féminin	}
(pers., ou impersonnel)		

Le développement de la catégorie du genre dans le pluriel passait sous l'influence du singulier. Probablement, la présence de deux morphèmes (-ū..., -āt...) joua ici son rôle (Quoique la liaison génétique entre les suffixes -(a)t et -āt est sans aucun doute présente mais, l'interprétation de la forme du pl. féminin comme celle du singulier à allongement de la voyelle suffixale n'a pas de fondement).

En akkadien la différenciation des substantifs et des adjectifs put apparaître à l'époque quand un groupe défini des substantifs reçut -ū en échange du suffixe -āt.

Selon l'hypothèse sur la différenciation parallèle du genre dans les adjectifs et les substantifs (I adjectif : substantif. II masculin : féminin), l'existence du genre commun chez les adjectifs pluriels en néo-aramméeu et en certains dialectes arabes doit être qualifiée comme un phénomène secondaire.

§ 38. On observe des cas d'un développement des formes suffixales sur la base des morphèmes internes ou communs, surtout dans les noms d'action et dans les adjectifs intensifs (p. ex., qatīl, qatūl iudif. fém.—qatīlāt, qatūlat, pl. qatīlūna, qatūlūna; *qutlān : qutlā > qutlān : qutlānat etc.).

§ 39. Les principes d'expression du genre et du nombre sont en général identiques:

Genre suffixation		Nombre suffixation	
— o : — (a)t		— o, (-a)t : —ū, -ān...	
— (u)t, -o : —āt			
Flexion interne		Flexion interne	
qatīl	qatāl	qatīl	qitāl
ʔaqtal	qatlāʔ	ʔaqtal	qutl
ʔaqtal	qutlā	qutlā	qutal
qatlān	qatlā	qatlān	qatlā
genre commun		nombre commun, interne	
qatīl		qatīl	qatīl qitāl
qatūl			qatūl : qutul

Au lieu de l'ancienne proportion masc. — o : fém. -(a)t/sg. o; -(a)t : pl. -ū, ān... -āt — il y a une nouvelle: fém. sg. -(a)t : pl. -āt (voir p. 198).

Le pluriel suffixal est en relation avec un féminin suffixal tandis que le pluriel interne à côté du genre interne correspond au genre commun.

Les substantifs au point de vue morphologique appartiennent en général au genre commun, c'est pourquoi ils reçoivent un pluriel brisé à la place du suffixal.

D'autre côté, les qualificatifs masculins ne se distinguent pas par leur forme des noms, c. à-d. des mots du genre commun; or, il est alors compréhensible qu'ils forment souvent le nombre interne. La présence de ces formes chez les épithètes féminines s'explique par l'influence du masculin.

§ 40. En sémitique la relation directe entre les catégories du genre et du nombre est hors de doute. Contrairement aux noms, les adjectifs ont des correspondances des formes aussi bien suffixales qu'internes:

A d j e c t i f		S u b s t a n t i f	
masc. : fém. ;	sg pl.	masc. - fém. ,	sg. pl.
zéro	-(a)t zéro : -ū	zéro, (a)t :	-āt, -ū...
	-(a)t : -āt		

Les faits témoignent que l'opposition du nombre n'est organique que pour les adjectifs (cf. certaines langues africaines qui ne distinguent pas le nombre des noms). Or, dans l'histoire du sémitique on peut supposer un stade quand le système nominal comprenait deux groupes: a) flexible (adjectifs), b) invariable (adjectifs intensifs, les noms d'agent, les substantifs).

§ 41. En se basant sur l'incompatibilité des désinances du genre et du nombre on considère le duel ou au moins le duel féminin (-at -ā) comme une formation secondaire.

შემოკლებანი

(ბიბლიოგრაფია)

- ელატივი ელატივის ფორმის გენეზისისათვის არაბულში (ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შრომები, აღმოსავლურ ენათა სერია I, თბილისი, 1954, გვ. 119—30).
- Еснерсея О., Грамматика Философия грамматики, Москва, 1958.
- Завадовский Ю. Н. Арабские диалекты Магриба, Москва, 1962.
- Том. мя. К образованию форм множественного в арабском (XXV Международный Конгресс Востоковедов. Доклады делегации СССР, Москва, 1960).
- Пауль Г., Принципы истории языка, Москва, 1960.
- Прокош Э. Сравнительная грамматика германских языков, Москва, 1954.
- Церетели Г. В., Арабские диалекты Арабские диалекты Средней Азии. I бухарский арабский диалект, Тбилиси, 1956.
- Материалы К изучению языка среднеазиатских арабов. Материалы для изучения арабских диалектов Средней Азии (ЗИВАН VII, М.-Л., 1939, стр. 254—83).

- Церстели Г. В., Образцы
Образцы речи кашкандарьинских арабов (Труды Института языкознания. Серия Восточных языков I, Тбилиси, 1954, стр. 251 — 71).
- Характеристика
К характеристике языка среднеазиатских арабов (Труды второй сессии Ассоциации арабистов, М.-Л., 1941, стр. 133—148).
- Шарбатов Г. Ш.
Совр. арабский язык, М., 1961.
- Юшмапов Н. В., Амх.
Амхарский язык, Москва, 1959.
- Грамматика
Грамматика литературного арабского языка, Ленинград, 1928.
- Загадка
Загадка „двухнадежных имен“ арабского классического языка (Труды второй сессии Ассоциации арабистов, М.-Л. 1941, стр. 149—159).
- Aistleitner J.
Untersuchungen zur Grammatik des Ugaritischen, Berlin, 1954.
- Albrecht K.
Das Geschlecht der hebräischen Hauptwörter (ZATW 15, 1895, SS. 313 — 325; 16, 1896, SS. 41—121).
- Alfijjah
Ibn 'Aqil's Commentar zur Alfijja des Ibn Mālik (Fr. Dieterici), Berlin, 1851.
- Alsamirrai M.
Statistique des pluriels internes dans le Coran (BSL 50, fasc. 1, 1954, pp. 28—9).
- Barth J., NB
Die Nominalbildung in den semitischen Sprachen, Leipzig, 1954.
- PB
Die Pronominalbildung in den semitischen Sprachen, Leipzig, 1913.

- Barth J., Sprw. Untsch. Sprachwissenschaftliche Untersuchungen zum Semitischen, Leipzig, 1907—12.
- Bauer L., Pal. Das palästinische Arabisch, Leipzig, 1913.
- Bittner M., Mh Studien zur Laut- und Formenlehre der Mehri-Sprache in Süd-arabien, I zum Nomen im engeren Sinne, Wien, 1909.
- Šh. Studien zur Šauri-Sprache, I zur Lautlehre und zum Nomen im engeren Sinne, Wien, 1915.
- Charakteristik Anzeiger der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl. 1913, IX, SS. 84--5.
- Blachère R. et Gaudefroy-Demombynes M. Grammaire d'arabe classique, Paris, 1960.
- Blake Fr. Comparative Syntax of the Combinations Formed by the Noun and its Modifiers in Semitic (JAOS v. 32, 1912, pp. 135—267).
- Brockelmann C., GVG Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen I-II, Berlin, 1908, 1913.
- HS Hebräische Syntax, Neukirchen, 1956.
- Das Arabische und seine Mundarten (Semitistik 3, SS. 208—45).
- Sem. Sprw. Semitische Sprachwissenschaft, Berlin-Leipzig, 1916.
- Sg Syrische Grammatik, Wiesbaden, 1951.
- Pluralis fractus im Syrischen (ZDMG 57, 1897, S. 659).

- Brockelmann C.,
Demiutiv und Augmentativ im Semitischen (ZS 6, 1928, SS. 109—134).
- Cantineau J., Hor
Palm.
Les parlers arabes du Horan, Paris, 1946.
Le dialecte arabe de Palmyre I, Beyrouth, 1934.
- Cerulli E.
Studi Etiopici: I. La lingua e la storia di Harar, Roma, 1936.
- Cohen M. Amh.
EEM
Traité de langue amharique (Abyssinie), Paris, 1936.
Études d'éthiopien méridional, Paris, 1931.
Entretien sur l'expression du genre en chamito-sémitique (GLECS II, 1935, pp. 23—4).
Sur une forme de pluriel guèze (MSL XXIII, 1923, pp. 103—6).
- NEEM
Nouvelles études d'éthiopien méridional, Paris, 1939.
- Colin G.
Sur un rapport sémantique possible entre l'expression du féminin sexuel en arabe classique et celle du nom d'unité (GLECS III, 1938, pp. 41—42).
- Derenbourg H.,
Essai sur les formes de pluriels en arabe (JA 9, 1867, pp. 425—524).
- Dillmann A.
Ethiopic Grammar, London, 1907.
- Driver G.
Syr.-Pal.
Gender in Hebrew Numbers (JJS I, 1948, pp. 90—104).
A Grammar of the Colloquial Arabic of Syria and Palestine, London, 1925.

- Feghali M., Kf.** Le parler Kfar 'abida (Liban-Syrie), Paris, 1928.
- Syntaxe** Syntaxe des parlers arabes actuels du Liban, Paris, 1928.
- Cuny A.** Du genre grammatical en sémitique, Paris, 1924.
- Fischer A.** Das Geschlecht der Infinitive im Arabischen (ZDMG 60, 1906, SS. 839—859).
- Fleisch H., Esquisse** L'arabe classique. Esquisse d'une nouvelle structure linguistique, Beyrouth, 1956.
- Fleischer H. L.** Kleinere Schriften I, Leipzig, 1885.
- Friedrich J.** Phönizisch-punische Grammatik, Roma, 1951.
- Gelb I.** Old Akkadian Writing and Grammar, Chicago, 1952.
- Gesenius W., Kautzsch E.** Hebräische Grammatik, Leipzig, Roma, 1902.
- Goetze A.** The Akkadian Masculine Plural in *ānū/ī* and its Semitic Background (Language 22, N 2, 1946, pp. 121—30).
- Gordon C.** Ugaritic Manual, Roma, 1955.
- Gray L.** Introduction to Semitic Comparative Linguistics, New York, 1934.
- Grébaud S.** Les pluriels brisés des formations éthiopiennes trilittères qetl, qatl, qatal.

- Greenberg J. Internal A-Plurals in Afroasiatic (Hamito-Semitic). *Afrikanistische Studien* Diedrich Westermann zum 80 Geburtstag gewidmet. Berlin, 1955, pp. 198—204.
- Hassan El-Hajjé *Le parler arabe de Tripoli* (Liban), Paris, 1954.
- Höfner M., ASAG *Altsüdarabische Grammatik*, Leipzig, 1943.
Das Südarabische der Inschriften und der lebenden Mundarten (Semitistik 3, SS. 314—41).
 Language, London, 1950.
- Jespersen O. *L'apophonie en sémitique*, Wrocław-Warszawa-Krakow, 1961.
Esquisse d'une théorie de l'apophonie en sémitique (BSL 53, fasc. 1, pp. 33—8).
- Leander P. *Laut- und Formenlehre des Ägyptisch-Aramäischen*, Göteborg, 1928.
- Leslau W., Arg. *A Preliminary Description of Argobba* (*Annales d'Éthiopie*, III, 1959, pp. 212—30).
- Gaf. *Étude descriptive et comparative du gafat* (Éthiopien méridional) Paris, 1956.
- Grg. *Ethiopic Documents*, Gurage. New York, 1950.
The Influence of Sidamo on the Ethiopic Language of Gurage (*Language* 28, N 1, 1952, pp. 63—81).
South-East Semitic (Ethiopic and South-Arabic; *JAOS* 63, 1943, pp. 4—14).

- Leslau W. Archaic Features in South Ethiopic (JAOS 71, N 4, 1951, p. 219).
Supplementary Observations on Tigré Grammar (JAOS 68, N 3, 1948, pp. 127—139).
- Soq. Lexique Soqotri (sudarabique moderne), Paris, 1938.
- Te Grammatical Sketches in Tigró (North Ethiopic). Dialect of Mensa (JAOS v. 65, N 3, 1945, pp. 164—203).
- Tua Documents Tigrigna (éthiopien septentrional), Paris, 1941.
The Influence of Cushitic on the Semitic Languages of Ethiopia. A Problem of Substratum (Word 1, 1945, pp. 59—82).
Four Modern South Arabic Languages (Word 3, N 3, 1947, pp. 180—203).
- Littmann E. Die Ethiopische Sprache (Semitistik 3, SS. 350—75).
- Marçais W. Le dialecte arabe parlé à Tlemcen, Paris, 1902.
- Matouš L. Zum sog. inneren Plural im Arabischen (AOR 24, SS. 626—30).
- Meillet A. Essai de chronologie des langues indo-européennes (BSL 32, fasc. 1, 1931, pp. 1—28).
Linguistique historique et linguistique générale, Paris, 1926.
- Meinhof C., Flekt. Spr. Die Entstehung flektierender Sprachen, Berlin, 1936.

- Meinhof C. Das Ful in seiner Bedeutung für die Sprachen der Hamiten, Semiten und Bantu (ZDMG 65, 1911, SS. 177—220).
- Hamit. Die Sprachen der Hamiten, Hamburg, 1912.
- Meissner B. Neuarabische Geschichten aus dem Iraq, 1903.
- Moscatti S. Il plurale esterno maschile nelle lingue semitiche (RSO 29, 1954, pp. 28—52).
- Lezioni Lezioni di linguistica semitica, Roma, 1959.
- Plurali interni in ugaritico? (RSO 32, 1957, pp. 339—52).
- Plural The Plural in Semitic (Proceedings of the Twenty-Third Intern. Congr. of Orient., pp. 112—114).
- Müller D. H., Actes Über den Gebrauch des äußeren Plurals masc. in den südsemitischen Sprachen (VI Congr. Or. Leide, 1885, SS. 445—64).
- Qatlal Die Formen qätlal und qätlil in der Soqotri-Sprache (Florilegium Melchior de Vogüé, Paris, 1909, pp. 445—55).
- Nöldeke Th. BSS Beiträge zur semitischen Sprachwissenschaft, Strassburg, 1904, SS. 48—62.
- MG. Mandäische Grammatik, Halle, 1875.
- NS Grammatik der neusyrischen Sprache am Urmia See und in Kurdistan, Leipzig, 1868.

- Nöldeke SG
 Kurzgefasste syrische Grammatik, Leipzig, 1898.
- ZGr
 Zur Grammatik des klassischen Arabisch, Wien, 1896.
- Palmer F. R.
 The Broken Pluralis of 'Tigrinya (BSOAS XVII, 3, 1955, pp. 548—66).
- Panetta E.
 L'arabo parlato a Bengasi II, Roma, 1943.
- Petráček K.
 Die innere Flexion in den semitischen Sprachen (I AOr 28, 1690, SS. 547—606; II 29, 1961, SS. 519—545; III 30, 1962, SS. 361—408).
 A Study of the Structure of Arabic (Acta Universitatis Carolinae, Philologica I, Praha, 1960, pp. 23—39).
- Prätorius Fr., ÄG
 Äthiopische Grammatik, Karlsruhe u. Leipzig, 1886.
 Noch ein Dualrest im Aetiopischen (ZDMG 47, 1893, S. 395).
 Die Femininbildung der Nomina auf ān im Syrischen (ZDMG 56, 1902, SS. 154—6).
 Über einige Pluralformen des Semitischen (ZDMG 56, 1902, SS. 685—96).
- Reckendorf H., AS
 Arabische Syntax, Heidelberg, 1921.
- SV
 Die Syntaktischen Verhältnisse des Arabischen (Erste Hälfte), Leiden, 1895.
 Weitere Duale im Aetiopischen (ZDMG 48, 1894, S. 380).

- Reinhardt C. Ein arabischer Dialekt gesprochen in Oman und Zanzibar (LSOS B. XIII, Berlin, 1894).
- Rhodokanakis N. Zur Formenlehre der Mehri (Sitzungsberichte der Phil.-hist. Klasse der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften B. 165, Wien, 1910, S. 1—23).
- Rosenthal Fr. A Grammar of Biblical Aramaic, Wiesbaden, 1961.
- Schaade A. Zwei Studien über das grammatische Geschlecht im Semitischen (ZS 5, 1927, SS. 185—94).
- Schwarz P. Der Diwan des Umar Ibn Abi Rebi^{ca}, Leipzig, 1909.
- Segal M. A Grammar of Mishnaic Hebrew, Oxford, 1927.
- Singer H. R. Fleisch H., L'Arabe classique (OLZ 54, 1959, SS. 166—71).
- Snouck Hurgronje C. Mekkanische Sprichwörter und Redensarten, Haag, 1886.
- Socin A. Divan aus Zentralarabien III, Leipzig, 1901.
- Soden W. Grundriss der akkadischen Grammatik, Roma, 1952.
- Speiser E. The So-called Feminine Ending -(a)t (JAOS v. 56, N 1, 1936, pp. 33—46).
- Spitta W. Grammatik des arabischen Vülgardialektes von Aegypten, Leipzig, 1880.
- Stumme H. Grammatik des tunesischen Arabisch, Leipzig, 1896.
- Sutcliffe E. A Grammar of the Maltese Language, London, 1936.

- Troupeau G. Le schème de pluriel Fu⁹lān en arabe classique (GLECS VII, 1956, pp. 65—6).
- Tsereteli G. The Arabic Dialects of Central Asia v. 1, Tbilisi, 1956.
- Ungnad A. Babylonisch-assyrische Grammatik, München, 1906.
- Wehr H. Der arabische Elativ (Abhandlungen der Geistes-und Sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrg. 1952, N 7, SS. 565—621).
- Wensink A. Some Aspects of Gender in the Semitic Languages, Amsterdam, 1927.
- Westermann D. Pluralbildung und Nominalklassen in einigen afrikanischen Sprachen (Abb. der Deutschen Akad. Wiss. zu Berlin. Phil.-hist. Klasse, Nr 1, Berlin, 1947).
- Worrell W. The Formation of Arabic Broken Plurals (AJSL 41, Numb. 3, 1925, pp. 179—182).
- Wright W. A Grammar of the Arabic Language I-II, Cambridge, 1933, 1934.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

წინასიტყვაობა	5
შემოკლებანი	6
შესავალი	7
I. საერთო სქესისა და რიცხვის სახელები	9
II. სქესისა და რიცხვის ფორმათა განაწილება	20
III. შენიშვნები სქესისა და რიცხვის კატეგორიათა შესახებ .	51
IV. შინაგანი მდებრობითისა და მრავლობითის ადგილი სახელთა სისტემაში	70
V. სქესისა და რიცხვის დაპირისპირებათა განაწილების ისტორიისათვის	106
Образование форм рода и числа имен в семитских языках (резюме)	117
La formation du genre et du nombre des noms en sémitique (résumé)	176
შემოკლებანი (ბიბლიოგრაფია)	201

